AKDENİZ BÖLGESİ'NDE ENDÜSTRİ MİRASI

Burcu Yağmur TOSUN
201401102

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter BÜYÜKDIĞAN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ocak, 2023

AKDENİZ BÖLGESİ'NDE ENDÜSTRİ MİRASI

Burcu Yağmur TOSUN
201401102
ORCID: 0000-0003-3646-9292

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter BÜYÜKDIĞAN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ocak, 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitim sürecimin ders ve tez aşamalarında bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. İlter Büyükdığan'a teşekkür eder, saygı ve şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmamda değerli görüşlerini bildiren jüri üyelerim Doç. Dr. Yekta Özgüven ve Doç. Dr. Elif Süyük Makaklı hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans ve lisansüstü eğitim sürecim boyunca bana destek olan, hayat arkadaşım Tugay'a teşekkür ederim.

Burcu Yağmur TOSUN

Ocak, 2023

ÖZET

AKDENİZ BÖLGESİ'NDE ENDÜSTRİ MİRASI

Burcu Yağmur Tosun
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. İlter Büyükdığan
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

18. yüzyılda İngiltere'de başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan Endüstri Devrimi başta üretim yöntemlerinde, kent ve toplum yapısında büyük değişimler yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl başlarında endüstrileşme girişimleri başlamıştır. Bu girişimler önce askeri endüstri dalında, daha sonra dokuma sektörü olmak üzere tarım kaynaklı endüstri dallarında görülmüştür. Zaman içinde teknolojinin gelişmesi endüstride büyük değişimlere neden olmuştur. Endüstri yapılarındaki ihtiyaçlar kısa sürede değişmiş ve yapılar yetersiz kalarak yenileri üretilmeye başlanmıştır. Yetersiz kalan birçok fabrika kaderine terk edilmiştir. Üretimini sürdüren fabrikalar ise, zor koşullarda çalışmaya devam etmektedir. Kent içerisinde kalan bu endüstri yapıları yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışmada Geç Osmanlı, Cumhuriyet ve 1950 Sonrası dönemlerde ülkemizin Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin, Kahramanmaraş ve Osmaniye kentlerinin endüstri dinamikleri incelenerek günümüze kadar gelebilmiş endüstri yapıları saptanmıştır. Kaynaklarda Kahramanmaraş ve Osmaniye kentlerinde herhangi bir endüstri yapısına rastlanmamıştır. Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta ve Mersin kentlerinde bulunan 41 endüstri yapısı yapım yılları, üretim türleri, yapım teknikleri, mimari özellikleri, tescil durumu ve işlev bağlamında değerlendirilerek, kent ve topluma kazandırılması aşamasında yol göstermesi amacıyla rehber olması hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Akdeniz Bölgesi, Endüstri Mirası, Fabrika, Koruma.

ABSTRACT

INDUSTRIAL HERITAGE IN THE MEDITERRANEAN REGION

Burcu Yağmur Tosun
Master Thesis
Department of Architecture
Architecture Thesis Master's Program With Thesis
Thesis Advisor: Prof. Dr. İlter Büyükdığan
Maltepe University Graduate School, 2023

The Industrial Revolution, which started in England in the 18th century and affected the whole world, created great changes in the production methods, city and society structure. At the beginning of the 19th century, industrialization initiatives began in the Ottoman Empire. These initiatives were first seen in the military industry, then in the agricultural industry, including the weaving industry. The development of technology over time has caused great changes in the industry. The needs in the industrial buildings changed in a short time and the buildings were insufficient and new ones were started to be produced. Many factories that remained inadequate were abandoned to their fate. The factories that continue their production continue to work in difficult conditions. These industrial structures within the city faced the threat of extinction.

In this study, the industrial dynamics of the cities of Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin, Kahramanmaraş and Osmaniye, which are located in the Mediterranean Region of our country in the Late Ottoman, Republic and Post-1950 periods, were examined and the industrial structures that survived until today were determined. In the sources, no industrial structure was found in the cities of Kahramanmaraş and Osmaniye. 41 industrial buildings in Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta and Mersin are evaluated in terms of their construction years, production types, construction techniques, architectural features, registration status and function, and it is aimed to guide them in the process of bringing them into the city and society.

Keywords: Mediterranean Region, Industrial Heritage, Factory, Conservation.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
KISALTMALAR xv
1.GİRİŞ 1
1.1 Tezin Amacı 4
1.2 Tezin Kapsamı ve İçeriği 4
1.3 Tezin Yöntemi 5
2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ 6
2.1 Dünyada Endüstri Tarihi ve Endüstrileşme Süreci 6
2.2 Osmanlı Dönemi'nde Endüstrileşme Süreci 8
2.3 Cumhuriyet Döneminde Endüstrileşme Süreci 12
3. AKDENİZ BÖLGESİ 19
3.1 Adana 22
3.2 Antalya 26
3.3 Burdur 29
3.4 Hatay 33
3.5 Isparta 36
3.6 Kahramanmaraş 39
3.7 Mersin 41
3.8 Osmaniye 44
4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDÜSTRİ YAPILARI 46
4.1 Geç Osmanlı Dönemi Endüstri Yapıları 50
4.1.1 Çelenkçioğlu / Haytoğlu Sabunhanesi, Hatay 50
4.1.2 Selahattin Ökten Sabunhanesi, Hatay 52

4.1.3 Aselcioğlu Sabunhanesi, Hatay 55
4.1.4 Hasan Ökten Sabunhanesi, Hatay 59
4.1.5 Kuseyri Sabunhanesi, Hatay 61
4.1.6. Ömer Şenek / Müftüoğlu Sabunhanesi, Hatay 64
4.1.7. Şeyhoğlu Sabunhanesi, Hatay 67
4.1.8 Tarsus Çırçır Fabrikası, Mersin 70
4.1.9 Gazhane, Antalya 73
4.1.10 Milli Mensucat Fabrikası, Adana 75
4.1.11 Tarsus Elektrik Santrali, Mersin 78
4.1.12 Ulaş Çırçır / Alman Fabrikası, Adana 80
4.2 Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapıları 84
4.2.1 Mursi Çeltik Fabrikası, Adana 84
4.2.2 Yalvaç Deri Fabrikası, Isparta 85
4.2.3 Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, Adana 88
4.2.4 Mut Bulgurhaneleri, Mersin 90
4.2.5 Çukurova Sanayi İşletmeleri, Adana 93
4.2.6 Elektrik Fabrikası, Antalya 97
4.2.7 Leyland Kamyon Fabrikası, Mersin 100
4.2.8 Mete Çırçır Fabrikası, Antalya 104
4.2.9 Kanara Mezbahası, Adana 105
4.2.10 İpekböcekçiliği Fabrikası, Antalya 109
4.2.11 Batem, Antalya 111
4.2.12 Tekirova Krom Tesisi, Antalya 114
4.3 1950 Sonrası Dönem Endüstri Yapıları 117
4.3.1 Sapmazlar Çırçır / Gulbekian Fabrikası, Adana 117
4.3.2 Sadakat Çırçır Fabrikası, Adana 119
4.3.3 Güney Sanayi Mensucat Fabrikası, Adana 121
4.3.4 Paksoy Yağ Fabrikası, Adana 124
4.3.5 Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası, Adana 125
4.3.6 Çimento Fabrikası, Adana 128
4.3.7 Şeker Fabrikası, Burdur 130
4.3.8 Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi, Adana 133

4.3.9 Taş Mağaza Çırçır Fabrikası, Adana 136
4.3.10 Ferro Krom ve Karpit Fabrikası, Antalya 140
4.3.11 Pati Çırçır Fabrikası, Adana 141
4.3.12 Dokuma Fabrikası, Antalya 143
4.3.13 Seyhan Un Fabrikası, Adana 147
4.3.14 Gülyağı Tesisi, Burdur 150
4.3.15 Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları, Isparta 152
4.3.16 Başer Kimya Tekstil Fabrikası, Adana 154
4.3.17 Pil Fabrikası, Antalya 156
5. DEĞERLENDİRME 160
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 170
KAYNAKLAR 177
ÖZGEÇMİŞ 184

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Akdeniz Bölgesi'ndeki Endüstri Mirası Zaman Çizelgesi 49
Tablo 2. Çelençioğlu / Haytoğlu Sabunhanesi Kataloğu 51
Tablo 3. Selahattin Ökten Sabunhanesi Kataloğu 54
Tablo 4. Aselcioğlu Sabunhanesi Kataloğu 57
Tablo 5. Hasan Ökten Sabunhanesi Kataloğu 60
Tablo 6. Kuseyri Sabunhanesi Kataloğu 63
Tablo 7. Ömer Şenek / Müftüoğlu Sabunhanesi Kataloğu 66
Tablo 8. Şeyhoğlu Sabunhanesi Kataloğu 69
Tablo 9. Tarsus Çırçır Fabrikası Kataloğu 72
Tablo 10. Antalya Gazhanesi Kataloğu 74
Tablo 11. Adana Milli Mensucat Fabrikası Kataloğu 77
Tablo 12. Tarsus Elektrik Santrali Kataloğu 79
Tablo 13. Ulaş Çırçır / Alman Fabrikası Kataloğu 82
Tablo 14. Mursi Çeltik Fabrikası Kataloğu 84
Tablo 15. Yalvaç Deri Fabrikası Kataloğu 87
Tablo 16. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası Kataloğu 89
Tablo 17. Mut Bulgurhaneleri Kataloğu 92
Tablo 18. Çukurova Sanayi İşletmeleri Kataloğu 96
Tablo 19. Antalya Elektrik Fabrikası Kataloğu 99
Tablo 20. Leyland Kamyon Fabrikası Kataloğu 102
Tablo 21. Mete Çırçır Fabrikası Kataloğu 104
Tablo 22. Adana Kanara Mezbahası Kataloğu 107
Tablo 23. Antalya İpekböcekçiliği Fabrikası Kataloğu 110
Tablo 24. BATEM Kataloğu 112
Tablo 25. Tekirova Krom Tesisi Kataloğu 115
Tablo 26. Sapmazlar Çırçır – Gulbekian Fabrikası Kataloğu 118
Tablo 27. Sadakat Çırçır Fabrikası Kataloğu 120
Tablo 28. Güney Sanayi Mensucat Fabrikası Kataloğu 122
Tablo 29. Paksoy Yağ Fabrikası Kataloğu 124

Tablo 30. Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası Kataloğu 126
Tablo 31. Adana Çimento Fabrikası Kataloğu 129
Tablo 32. Burdur Şeker Fabrikası Kataloğu 132
Tablo 33. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Kataloğu 135
Tablo 34. Taş Mağaza Çırçır Fabrikası Kataloğu 138
Tablo 35. Ferro Krom ve Karpit Fabrikası Kataloğu 140
Tablo 36. Pati Çırçır Fabrikası Kataloğu 142
Tablo 37. Antalya Dokuma Fabrikası Kataloğu 146
Tablo 38. Seyhan Un Fabrikası Kataloğu 149
Tablo 39. Burdur Gülyağı Tesisi Kataloğu 151
Tablo 40. Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları Kataloğu 153
Tablo 41. Başer Kimya Tekstil Fabrikası Kataloğu 155
Tablo 42. Antalya Pil Fabrikası Kataloğu 158
Tablo 43. Akdeniz Bölgesi'ndeki Endüstri Mirası Listesi 162
Tablo 44. Adana Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 165
Tablo 45. Antalya Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 166
Tablo 46. Burdur Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 167
Tablo 47. Hatay Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 167
Tablo 48. Isparta Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 168
Tablo 49. Mersin Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu 169

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Akdeniz Bölgesi Konumu 19
Şekil 2. Akdeniz Bölgesi Hammadde Haritası 20
Şekil 3. Türkiye Demiryolu Hatları Haritası 21
Şekil 4. Adana Kent Konumu 23
Şekil 5. Adana Kenti Endüstri Mirası Haritası 26
Şekil 6. Antalya Kent Konumu 27
Şekil 7. Antalya Kenti Endüstri Mirası Haritası 29
Şekil 8. Burdur Kent Konumu 30
Şekil 9. Burdur Kenti Endüstri Mirası Haritası 32
Şekil 10. Hatay Kent Konumu 33
Şekil 11. Hatay Kenti Endüstri Mirası Haritası 35
Şekil 12. Isparta Kent Konumu 36
Şekil 13. Isparta Kenti Endüstri Mirası Haritası 38
Şekil 14. Kahramanmaraş Kent Konumu 39
Şekil 15. Mersin Kent Konumu 41
Şekil 16. Mersin Kenti Endüstri Mirası Haritası 43
Şekil 17. Osmaniye Kent Konumu 45
Şekil 18. Çelenkçioğlu Sabunhanesi 50
Şekil 19. Selahattin Ökten Sabunhanesi 54
Şekil 20. Aselcioğlu Sabunhanesi 56
Şekil 21. Hasan Ökten Sabunhanesi Konumu 59
Şekil 22. Hasan Ökten Sabunhanesi 60
Şekil 23. Kuseyri Sabunhanesi 62
Şekil 24. Ömer Şenek Sabunhanesi Dış Cephesi 65
Şekil 25. Ömer Şenek Sabunhanesi İç Avlusu 65
Şekil 26. Şeyhoğlu Sabunhanesi 68
Şekil 27. Antalya Gazhanesi ve İskele Un Fabrikası 74
Şekil 28. Antalya Gazhanesi 74
Şekil 29. Milli Mensucat Fabrikası 77
Şekil 30. Tarsus Elektrik Fabrikası 79

Şekil 31. Ulaş Çırçır Fabrikası 81
Şekil 32. Mursi Çeltik Fabrikası Üretim Binası 84
Şekil 33. Mursi Çeltik Fabrikası Depo Binası 84
Şekil 34. Yalvaç Deri Fabrikası 87
Şekil 35. Yalvaç Deri Fabrikası 87
Şekil 36. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası 89
Şekil 37. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası 89
Şekil 38. Bulgurcular Sokakta Bulunan Bir Bulgurhane 91
Şekil 39. Çukurova Sanayi İşletmeleri Birimleri 94
Şekil 40. Antalya Elektrik Fabrikası 98
Şekil 41. Leyland Kamyon Fabrikası Montaj Binası 101
Şekil 42. Mete Çırçır Fabrikası 104
Şekil 43. Adana Kanara Mezbahası 106
Şekil 44. İpekböcekçiliği İstasyonu ve Mektebi 109
Şekil 45. BATEM Narenciye Yerleşkesi Yapıları 111
Şekil 46. BATEM Aksu Yerleşkesi Yapıları 112
Şekil 47. Tekirova Krom Tesisi 114
Şekil 48. Sapmazlar Çırçır Fabrikası 117
Şekil 49. Sadakat Çırçır Fabrikası 120
Şekil 50. Güney Sanayi Mensucat Fabrikası 122
Şekil 51. Paksoy Yağ-Sabun Fabrikası 124
Şekil 52. Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası 126
Şekil 53. Adana Çimento Fabrikası 128
Şekil 54. Burdur Şeker Fabrikası 131
Şekil 55. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Çiğit Silosu 134
Şekil 56. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Deposu 134
Şekil 57. Taş Mağaza Çırçır Fabrikası 137
Şekil 58. Ferro Krom ve Karpit Tesisi 140
Şekil 59. Pati Çırçır Fabrikası 142
Şekil 60. Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Birimleri 145
Şekil 61. Seyhan Un Fabrikası 148
Şekil 62. Burdur Gülyağı Tesisi 151

Şekil 63. Fil ve Birlik Fabrikaları 153
Şekil 64. Başer Kimya Tekstil Fabrikası 155
Şekil 65. Antalya Pil Fabrikası Yerleşkesi Birimleri 157

KISALTMALAR

BATEM : Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

Ç.İ.N.E.F. : Çiçek ve Nebatat Esansları Fabrikası

ICOMOS : Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

TICCIH : Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi

1.GİRİŞ

Endüstri Devrimi, toplumsal ve ekonomik değişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Endüstri Devrimi ile birlikte üretimdeki insan gücünün yerini makinalar almış, gelişen teknolojiler ile üretim biçimleri de değişmiştir. Bu süreç sosyal ve ekonomik yapıyı değiştirerek aynı zamanda kentlerde nüfus artışına neden olmuştur. Mekânsal ve strüktürel yönden meydana gelen yenilikler ile birlikte farklı şekillerde endüstri yapılarının kurulmasına da imkân sağlamıştır.

Bu endüstri yapıları kendi içinde üretim tiplerine ve yerel etmenlere göre çeşitlilik göstermiştir. Endüstri Devrimi'nin ilk etkileri yerel hammaddelerin fabrikalarda işlenmesi ile üretim hızının artması görülmüştür. Yerel üretim teknikleri ile hammadde, el aletleri ve insan gücü ile uzun süreler işlemlerden geçmiştir. Endüstri Devrimi öncesi küçük imalathanelerde işlenen ürünler, fabrikaların açılması ile yerel üretim teknikleri dışında gelişmiş makinalar ile işlemiştir. Artan hız artan ürünü de beraberinde getirmiş, bu da ticareti önemli derecede arttırmıştır. Ticaretin artması, kentlerin ekonomik açıdan gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Gelişen kentlerde zamanla insan nüfusunun arttığı görülmüştür.

Endüstri alanındaki teknolojik gelişmeler ile üretim yöntemleri ve aletleri değişmiş, beraberinde iş gücü olan insana ihtiyaç azalmıştır. Bu değişimler beraberinde üretim mekânlarının da ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Teknoloji ve endüstri ilerledikçe fabrika binalarında da değişimler yaşanmıştır. Bu durumdan dolayı eski imalathaneler ve yetersiz kalan fabrikalar da terk edilmiştir. Birçoğu kullanılmadığından dolayı zaman içerisinde yok olmuştur. Oysa bu yapılar üretim/endüstri tarihimiz hakkında bilgi vermekle birlikte, dönemin mimari üslubunu da barındırmaktadır. Temelde bu değerleri içermesinin dışında ekonomik, sosyokültürel, toplumsal ve coğrafi bilgileri de taşımaktadır. Bu endüstri yapılarının korunması toplum hafızası ve mimari kimlik için zorunlu hale gelmektedir. Bahsi geçen tarihi endüstri yapıların korunması, restorasyon çalışmalarının yapılarak işlevlendirilmesi veya özgün işlevinin devam etmesi ile geleceğe taşınması önemlidir.

Mengüşoğlu ve Boyacıoğlu'nun (2013, s.119) yayınladığı makale çalışmasında şu bulguları ortaya koymuştur:

> Türkiye'de sanayi yapıları belli bölgelerde faaliyet göstermiştir. Dönemin taşımacılık ve ticaret yollarının üzerinde kurulan bu bölgeler daha sonraları şehrin ortasında âtıl durumda kalmıştır. 1970 sonrası dünya ekonomisinde yaşanan yapılanma sonucu, endüstrisizleşmeyi yaşayan Manchester'da uygulanan endüstri yapılarına konut işlevinin verildiği kentsel dönüşüm projesi, bakımsız ve ıssız kalan bu bölgelerin tekrar kent ekonomisine kazandırılması açısından önemli bir örnektir.

Köksal'a (2005, s. 7) göre, *"Endüstri mirasının gelecek kuşaklara aktarılabilmesi, yapıları uygun bir işlevle kent hayatına kazandırmanın yanı sıra, özgün kimliklerini de korumaya bağlıdır"*.

ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve TICCIH (Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi)'in 28 Kasım 2011'de yapılan 17. Genel Kurulu'nda yayınladığı ortak ilkelerde şu maddeye yer verilmiştir:

> Endüstri mirası oldukça hassastır ve risklerle karşı karşıyadır. Yalnız bilinçsizlikten, belgeleme eksikliğinden tescil edilmediğinden, saygı görmediğinden değil, değişen ekonomik eğilimlerden, olumsuz kavrayışlardan, çevresel kaygılardan veya iri boyutları ve karmaşıklığından dolayı da yitirilmektedir. Fakat mevcut yapıların ömrünü ve sahip oldukları enerji süresini uzatarak, endüstri mirasını koruyarak, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde sürdürülebilir gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye katkı sağlanabilir. Konu kalkınmanın sosyal olduğu kadar fiziksel ve çevresel yönleriyle de ilişkilidir ve o şekilde değerlendirilmelidir.

Köksal'ın (2005, s.9) "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri" adlı doktora tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> 19. yüzyılda Endüstri Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yansımaları olmakla birlikte, el ile veya basit aletlerle küçük ölçekli üretim eskisi gibi sürmüştür. Bu arada bir yandan devlet eliyle veya özel kişi/kurumlar

> tarafından fabrikalar kurulurken, öte yandan küçük zanaatlar üretimlerine devam etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi girişimlerinin en yoğun yaşandığı yer başkent İstanbul ve yakın çevresi olmuştur.

Bugün Türkiye'de endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi İstanbul'daki tarihi endüstri yapıları ile genellikle bilinmektedir. Oysaki Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'un yanı sıra diğer kentlerde de önemli üretim gücü bulunmaktadır. Akdeniz bölgesi de coğrafi konumu ve iklim koşulları nedeniyle tarıma elverişli olmuştur. Bu durumdan dolayı Akdeniz Bölgesi uzun yıllar hammadde üretim yeri olmuştur. Deniz ve demiryolu ticareti büyük önem taşıması ve her kentin kendi sermayesini üretmesi fikri ile bu hammadde kentlerine dönem dönem endüstri yatırımları yapılmıştır. Dönemin ihtiyacını ve bölgenin hammaddesini işleyecek birçok imalathane ve fabrika kurulmakta olup, uzun yıllar aktif çalışmış ve bugün endüstri mirası niteliğinde günümüze kadar gelebilmiştir.

ICOMOS ve TICCIH'in 28 Kasım 2011'de yapılan 17. Genel Kurulu'nda yayınladığı ortak ilkelerde şu maddeye yer verilmiştir:

> Endüstri mirası alanları amaçları, tanımları ve zaman içindeki evrimleri bakımından çok çeşitlidirler. Çoğu bölgesel veya tarihi koşulların, süreçlerin, teknolojilerin temsilcileridir; bazıları ise küresel etkinin seçkin örneklerini oluştururlar. Kimi de değişik teknolojiler ve tarihlere ait, bileşenleri birbirine bağlı sistemler veya komplekslerdir. Endüstri mirasının anlamı ve değeri yapı veya sitlerin maddi dokularına, bileşenlerine, makinelerine ve endüstriyel peyzaj olarak tanımlanan konumlarına, yazılı belgelere bağlıdır; ayrıca insanların anılarında, yerel sanat ve adetlerde, somut olmayan kayıtlarda ifade bulur.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde yer alan ve günümüze gelebilmiş endüstri yapılarının listesi çıkarılarak, saptanan 41 adet endüstri yapısı hakkında bilgiler sunulmuştur. Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye kentleri arasından yapılan araştırmalar sonucunda bu bilgiler ışığında Kahramanmaraş ve Osmaniye kentlerindeki yapılar belirlenememiştir. Bu şehirlerde başlıca coğrafi ve ticari özelliklerin elverişli olmaması,

endüstri yatırımlarının yapılmasının önüne geçmiştir. Akdeniz Bölgesi'ne bulunan diğer altı kente ait endüstri mirasları hakkında altlık oluşturulmuştur. Akdeniz Bölgesi'ndeki hammadde ve üretim tipleri göz önüne alınarak kentlerin yerel etkiler saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın, yapıların mimari öğeleri, kent içindeki konumu, günümüz işlevi, tescil durumu göz önünde bulundurularak elde edilen bilgilerin sunulması ile gelecekte kaynak olması hedeflenmektedir.

1.1 Tezin Amacı

Ülkemizde, Endüstri Devrimi ile endüstri yapılarının gelişiminin bariz olarak gözlemlenebildiği yer olarak en çok bilinen İstanbul kentidir. İstanbul dışında Endüstri Devrimi'nin etkileri Anadolu topraklarının farklı bölgelerinde de görülmektedir. Bu bölgelerden biri olan Akdeniz Bölgesi, Osmanlı Dönemi'nde üretim yapıları ve üretim çeşitliliği konusunda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde 19. yüzyılın sonları ila 20. yüzyılın başları arasındaki zaman diliminde, bölgede birçok endüstri yapısı kurulmuştur. Bölgedeki endüstri tarihinin temelini oluşturan bu yapılar, aynı zamanda kentin ekonomisini de olumlu yönde değiştirmiştir.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde yer alan endüstri mirası niteliği taşıyan ve günümüze kadar varlığını koruyabilmiş endüstri yapıları hakkında bilgileri toplayarak endüstri mirası endsi çıkarılıp, bu yapılar hakkında rehber niteliği taşıyabilecek envanter oluşturmak hedeflenmiştir.

1.2 Tezin Kapsamı ve İçeriği

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nin sekiz kenti Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin, Kahramanmaraş, Osmaniye'de endüstri mirası kapsamında incelemeler yapılmıştır. Çalışmada Geç Osmanlı, Cumhuriyet ve 1950 Sonrası Dönemleri'nde Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta ve Mersin kentlerinde inşa edilen 41 adet endüstri yapısı endüstri mirası kapsamında tespit edilmiştir. Bu yapıların yapım yılları, üretim türleri, yapım teknikleri, mimari özellikleri, tescil durumu ve günümüz durumu hakkında bilgiler verilmiştir.

1.3 Tezin Yöntemi

Tez çalışmasına başlarken verilerin toplanması kapsamında ilk olarak tez konusu ile ilgili literatür araştırmaları yapılmıştır. Elde edilen tez, makale, dergi, dijital haber ve bölge halkından alınan bilgilerden yararlanılmıştır. Ayrıca imkânlar dâhilinde tezde yer alan sekiz kentten Adana, Hatay ve Mersin kentlerinde bulunan dokuz endüstri yapısı yerinde gözlemlenerek fotoğraflamaları yapılmıştır. Edinilen veriler ile listeler, tablolar, haritalar, diyagram ve kataloglar oluşturularak varlığını koruyan bu endüstri mirası yapılarının dünya ve ülkemizde yaşanılan tarihsel olaylar ile ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra endüstri yapılarının üretim tipleri, yapım teknikleri, mimari özellikleri, tescil durumu, kent içindeki konumu ve günümüzdeki kullanımı değerlendirme kriterleri olarak kabul edilmiştir. Oluşturulan matrisler ile yapılar analiz edilerek değerlendirilmiştir.

2. ENDÜSTRİ DEVRİMİ

Endüstri Devrimi başta Avrupa ülkeleri olmak üzere zamanla bütün Dünya ülkelerine yayılmıştır. Avrupa dışında Amerika, Hindistan ve Japonya ülkelerinde etkileri yoğun görülmüştür. Değişimler öncelikle tarım sektöründe başlamış, ardından enerji, kimya, maden gibi sektörler gelişim göstermiştir. Teknolojik gelişmeler ile ürün miktarı ve üretim hızı eskiye oranla oldukça artmıştır. Bu bölüm Dünya'daki, Osmanlı Dönemi'ndeki ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki endüstri tarihi ve endüstrileşme süreci olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir.

2.1 Dünyada Endüstri Tarihi ve Endüstrileşme Süreci

Güran (2013, s. 98) yılında yayınlanan "İktisat Tarihi" kitabında şu bilgileri vermiştir:

> İnsanlık tarihinde iki köklü değişim gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki M.Ö. 8 bin yılda ortaya çıkan ve daha önce avcılık ve toplayıcılıkla hayatını idame ettiren insan topluluklarını çiftçi ve çobanlara dönüştüren "Tarım Devrimi"; ikincisi ise 18. yüzyılda başlayan ve iki yüzyıl içinde dünyanın tarımla uğraşan nüfusunu köklü biçimde azaltarak insanı artan ölçüde hizmet ve mamul mal üreticisi haline getiren "Endüstri Devrimi"dir.

Altıner'in (2016, s. 9) "Marmaray Projesinin Etki Alanında Kalan Haydarpaşa-Bostancı Banliyö Güzergâhının Kültürel Miras Bağlanmında Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde şu bilgilere yer verilmiştir:

> İnsanlık tarihinin ikinci dönüm noktası olan Endüstri Devrimi, tarıma ve zanaatlara dayalı bir ekonomiden, sanayinin ve makine üretiminin egemen olduğu bir ekonomiye geçiş süreci" olarak tanımlanmaktadır. Terim ilk olarak Arnold Toynbee tarafından 1760-1840 yılları arasında İngiltere'de yaşanan ekonomik dönüşümü tariflemek üzere kullanılmıştır.

1719 yılında İngiltere'nin Derby kentinde kurulan ipek fabrikası, ilk fabrika niteliğinde endüstri yapısı olmuştur. Bu fabrikayı 1739 yılında inşa edilen yün fabrikası izlemiştir.

Dokuma sektörü dışında keten üretimi, kâğıt imalatı ve çömlekçilik gibi endüstri dalları fabrikalaşmaya başlamıştır. 1769 yılında James Watt'ın buhar makinesini icat etmesi ile endüstrileşme hazırlık süreci sonlanmış ve Endüstri Devrimi başlamıştır. Endüstri Devrimi'nin başlangıcı olarak İngiltere kabul edilmiş ve burada pamuk ve dokuma sanayisi endüstrileşmenin öncü sanayi dalları olarak bilinmektedir.

Endüstri Devrimi ne kadar hızlı meydana gelse de üretim aletleri ve teknikleri bir değişim sürecinden geçmiştir. Endüstri Devrimi'ne kadar el aletleri kullanılarak, insan gücüne bağlı üretim gerçekleşmekteydi. Hammadde kaynakları genel olarak tarım ve hayvancılık üzerineydi. Endüstri Devrimi gerçekleştikten sonra su ve rüzgâr gibi doğal kaynaklardan faydalanılarak sanayide kullanılmak üzere enerji elde edilmiştir. En çok kullanılan bir diğer doğal enerji kaynağı ise kömür madeni olmuştur. Bu hammaddenin kullanımı ile demir ve çelik endüstrileri ortaya çıkmıştır. Meydana gelen bu yeni enerji çeşitleri ile insan gücüne dayalı olan üretim teknikleri yerine su, buhar, elektrik gibi enerji çeşitleri ile çalışan makinalar kullanılmaya başlanmıştır. Örnek olarak Endüstri Devrimi öncesi yaygın şekilde kullanılan ve insan gücüyle çalışan dokuma tezgâhı, su gücüyle çalışan mekanik dokuma tezgâhına geçiş ile iplik, kumaş gibi ürünlerin üretiminin artması verilebilir. Üretim miktarının artması tüketim hızını da arttırmıştır. Üretimin artması ile ticaret hız kazanmış ve ticaret yolları gelişmiştir. Öncelikle demir ve deniz yolları tercih edilmiştir. Bu alanda çalışmalar artmış, kentler arası demiryolları bağlantıları kurulurken deniz ticareti için limanlar açılmıştır. Bu gelişimler beraberinde kentlerdeki nüfusu etkilemiştir. Artan nüfus ile kentlerde aydınlatma ve ısıtma ihtiyacı artmıştır. Aydınlatma, ısıtma ve üretim için kullanılacak enerjiyi sağlamak amaçlı kentlerde gazhaneler inşa edilmeye başlanmıştır.

Endüstri ve ulaşım yollarının gelişmesiyle işçi sınıfına duyulan ihtiyaç artmış ve kırsal kesimlerden kentlere göç başlamıştır. Yeni açılan fabrikaların artmasıyla kent nüfusu daha da yoğunlaşmış ve kent dokusunda büyük değişimler yaşanmıştır. Devrimin ilk zamanlarında İpek Yolu, Baharat Yolu gibi dönemin ticari yolları ve hammadde kaynakları sebebi ile bu fabrikalar kent içlerinde kurulmuş, daha sonra ihtiyaç dâhilinde büyümüş ve çevresinde işçi konutları artmıştır.

Dünya üzerinde 20. yüzyılda bulunan teknolojik icatlar neticesinde, endüstri daha fazla gelişmiş ve mevcut fabrikalar yetersiz kalmıştır. Yeni açılan fabrikalar şehir dışlarına

kurularak, işçiler için yapılan konutlar da taşınmıştır. Belirli bir süre sonra şehir merkezi ve fabrikalar arasında yapılaşmalar olmuş, şehir içi ve dışı kavramı kaybolmaya başlamıştır.

Kentte bu denli değişimler olurken yetersiz kalan, terk edilmiş fabrikalar kent merkezinde harap halde güvensiz bölge oluşturmaktaydı. 20. yüzyılın sonlarına doğru bu durum kentlik kavramını rahatsız edici bir noktaya getirmiştir. Çözüm olarak ilk adımlar Avrupa'da gerçekleşmiştir. Bu endüstri yapıları mimari özellikleri ve endüstri tarihindeki önemi dâhilinde kent hafızasında yer etmesi de göz önüne alınarak restorasyon müdahaleleri çerçevesinde yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmıştır.

2.2 Osmanlı Dönemi'nde Endüstrileşme Süreci

15 ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa ülkeleri endüstrileri karşılaştırıldığında, Osmanlı'da çoğunlukla zanaat ve küçük imalathanelerin varlığı dikkat çekmektedir. Endüstride meydana gelen gelişmeler ile Osmanlı şehirlerine zanaat ve ticaret loncaları kurulup gelişir, kent çarşılarında oluşan loncalarda aynı meslekten zanaatkârlar bir araya gelip iş bölümü geliştirir ve uzmanlaşır. İç ve dış ticaret sayesinde kırsal alanlarla kentler arasında ürün değişimi yapılır, kentlerdeki esnaf loncalarının gereksinimi olan hammaddeler temin edilir, yapılan üretimle şehirlerdeki tüketicilerin, devlet yönetiminin, ordunun ve donanmanın gereksinimleri karşılanır ve üretim fazlası ürünler ihraç edilir.

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu endüstri ve tarımda, hemen hemen Avrupa devletleri ile aynı seviyede üretim gücüne sahiptir. O yıllarda endüstri üretimi Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Avrupa devletlerinde henüz insan gücü ile ve el emeğiyle gerçekleşmekte olup, bu üretimlerde eski yöntemlerin kullanılıyor olmasından dolayı yüksek kapasiteli bir üretim bulunmamaktaydı.

Dölen'e (1992, s. 102) göre *"Anadolu'da 14 ve 16. yüzyıllar arasında büyük gelişme gösteren iplik ve kumaş dokumacılığı 17. yüzyılın sonundan itibaren gerileme dönemine girer. Bunun başlıca nedenleri arasında Avrupa'da gelişmeye başlayan dokuma üretimiyle birlikte ucuz Avrupa dokuma ürünlerinin Osmanlı pazarlarına rekabete başlamasıdır"*. 16. yüzyılda Osmanlı İmrapatorluğu'nun Balkan topraklarında yer alan

Manastır, Selanik, Kavala, Üsküp kentleri zengin yeraltı ve yerüstü hammaddelere sahip olması nedeniyle ticarin merkezi haline gelmiştir. Manastır kenti tarım ürünleri yönünden zengin olması sebebiyle ekonomik yönden ön plana çıkmıştır. Selanik kenti ile çevresindeki yerleşimlerden ve Manastır kentinden elde edilen pamuk, tütün, keten, tahıl, kereste, hayvan ve kömür, krom gibi kaynaklar Selanik Limanı'na getirilerek, buradan Akdeniz ticaretine katılmıştır. Ayrıca Selanik – Manastır kentleri arasındaki demiryolu hattı bu kentlerin önemini artırmıştır.

Şekerci'nin (2019, s. 30) "Antalya'nın Elektrifikasyonu ve Antalya Eski Elektrik Fabrikası" adlı yüksek lisans tezinde şu bilgilere yer vermiştir:

> 17. yüzyılın sonraları itibariyle Avrupa Devletleri, özellikle de Batı Avrupa'da yeni ortaya çıkmakta olan ulus devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nu ekonomik, teknolojik ve askeri bakımdan geçer. Diğer Avrupa ülkelerinde yeni teknolojiler matbaa sayesinde, Osmanlı topraklarında olduğundan daha hızlı aktarılmaktadır. Oysaki Osmanlılar, matbaanın Müslüman nüfus tarafından kullanımını yüzyıllarca yasaklayarak Endüstri Devrimi öncesinde dönemin en önemli teknolojisinden yoksun kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle pamuk üretimi için tarıma uygun verimli arazilerin bulunması ve Türklerin dokumacılığa vakıf olmasının yanında bu konudaki kabiliyetleri ile 18. yüzyılda pamuklu dokumacılık, Osmanlı İmparatorluğu endüstrisinin mühim bir endüstri dalı haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda fabrikalaşma çabaları, devlet tarafından yönetilerek 19. Yüzyılın ilk yarısında yoğun şekilde görülmüştür. Devlet tarafından kurulan bu tesislerin büyük bir kısmı Tophane, Tersane gibi savaş endüstrisini oluşturan mülkiyeti hazineye ait büyük ölçekli endüstri tesisleriydi. O dönemde kurulan endüstri kuruluşları öncelikle sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ile birlikte halkın da birkaç temel ihtiyaçlarına yönelik hizmet vermiştir.

Osmanlı'da endüstrileşme hareketleri Tanzimat döneminden sonraki süreçte arttığı düşünülse de endüstri alanındaki gelişmeler 19. yüzyılın başlarında da yaşanan önemli gelişmeler çeşitli araştırmalarda yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da

kullanılan endüstri tekniklerini uygulamak için Tanzimat Reformları'nın öncesinde birçok değişimi gerçekleştirmiştir. Tanzimat Fermanı öncesi endüstri hareketlenmelerinde; 1790'lı yıllarda Nizam-ı Cedit kapsamında devlete ait özellikle endüstri tesislerinde, çoğunlukla askeri endüstri dalında, Avrupa tekniklerinin üretime geçtiği ilk dönem olarak görülmektedir. III. Selim Dönemi'nde özellikle askeri-sınai imalathaneleri başta olmak üzere tersane, tophane ve baruthane gibi devlet tarafında kurulmuştur. Askeri endüstri yapılarının yanı sıra orduya hizmet vermesi amacıyla Feshane, İplikhane gibi büyük endüstri kuruluşlarına da önemli yatırımlar yapılmıştır. İstanbul'da başlıca Beykoz'da olmak üzere yün dokuma ve kâğıt fabrikaları gibi büyük ölçekli endüstri tesislerinde ve silah üretimi yapan tesislerde Avrupa üretim teknikleri uygulanmıştır. Endüstrileşme hareketleri II. Mahmud Dönemi'nde Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ile yaşanan askeri reform ile bazı değişimler yaşanmıştır. Ordudaki değişimin gerektirdiği ihtiyaçlar dâhilinde 1827'de Eyüp'te kurulan İplik Fabrikası'nın ardından, 1830'da Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları kurulmuştur. Daha sonra 1835'te Feshane kurularak askeriyeye hizmet vermiştir.

Osmanlı'da 1820'li yıllarda yeniçeri ocağının kaldırılması ile birlikte tetiklenen endüstri hareketlerinin artmasının ardından 1840'larda hızlı bir şekilde endüstrileşme görülmektedir. 16 Ağustos 1838 yılında İngiltere ile yapılan Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile birlikte ticari hareketlilik artmış ve bunun etkisi endütride de hissedilmiştir. Başlangıçta endüstriyi olumlu yönde etki eden bu anlaşma, yabancılara verilen tavizler ile rekabet oluşturulamamasından yerli üretime olumsuz etkileri olmuştur.

1839 yılında Tanzimat dönemine girilmesi ile öncelikle dokuma başta olmak üzere tarım ve savunma endüstri kuruluşları ön plana çıkmaktadır. İstanbul yoğunlukta olmak ile birlikte liman ve ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerde etkisi görülmektedir. Bu kentlerin bazılarında endüstri yapılarının yoğunlukta bulunduğu bölgeler zamanla oluşmuştur.

Endüstri Devrimi ile birlikte başta İstanbul olmak üzere, dönemin yaygın kullanılan deniz ulaşım yolu nedeniyle denize kıyısı olan birçok kentte fabrikalar kurulmuştur. 19. yüzyılın ortalarında İzmir, İskenderun, Mersin, Selanik ve İstanbul kentlerine ait limanlar bulunduğu için kurulan fabrikalar daha çok bu kentlerde yoğunlaşmıştır.

İstanbul ve etrafında yaygın olarak görülen bu fabrikalar arasında en önemli olanları; Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar uzanan bölgede açılmış olan yünlü, pamuklu dokuma fabrikaları ile Feshane-i Amire, Tophane-i Amire, Tersane-i Amire ve demir dökümhaneleriydi. Hereke'de yer alan ipekli dokuma fabrikası ile İzmir'de bulunan kâğıt fabrikası da benzer amaçlı yatırım ile açılan fabrikalardı. Bu fabrikalarda yapılan üretimlere önderlik yapacak mühendis ve teknisyenlerden oluşan teknik ekip, Avrupa ülkelerinden yüksek maaşlar ödenmesi karşılığında getirilmekteydi. Ayrıca bazı iş kabiliyetine sahip işçiler de bu dönemde Avrupa ülkelerinden sağlanmaktaydı. Bu fabrikalarda imal edilen ürünlerin devlet tarafından satın alınarak bu fabrikalar yabancı rekabetinden korunmaya çalışılmıştır.

Arslanyürek'in (2015, s. 1) yayınladığı makale çalışmasında şu bulguları ortaya koymuştur:

> Osmanlı'da Endüstri Devrimi ile açığa çıkan işçi ve teknik eleman eksiğini gidermek amacıyla eğitim alanında reformlar yapılmıştır. Bunlardan biri Sanayi Mektepleri'nin açılması olmuştur. Sanayi Mektepleri'nin kurulmasına ilk kez 1848 yılında kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak için başlandıysa da bu teşebbüs gerçekleştirilemmiştir. Kurulduğunda bir ismi dahi olmayan bu okullara daha sonraları Islahhane adı verilmiştir ve 1860 yılından itibaren açılmaya başlanmıştır. Bu okullar daha sonra Sanayi Mektepleri olarak da adlandırılmıştır.

1861 yılında Amerika İç Savaşı'nın çıkması ile birlikte, hammadde sıkıntısından dolayı dünya ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Amerika'dan pamuk ithal eden İngiltere farklı pazar aramaya başlamıştır ve bu durum sonucunda Osmanlı İngiltere ve Avrupa ülkeleri için hammadde pazarı haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Amerikan İç Savaşı'ndan ekonomik yönden olumsuz etkilense de bu durumu hammadde sağlayabilmesi ve yatırım bölgesine dönüşmesi ile savaşın olumsuz etkisini azaltmıştır. Bu süreçte İngiltere'nin en büyük pamuk pazarı Adana ve Mersin kentleri olmuştur. Bu nedenle Adana ve Mersin'de dokuma sanayisi güçlenmiş, tarım alanları genişlemiştir. Ticaretin artması ile Adana-Mersin Demiryolu ve Tarsus Limanı inşası başlamış ve 1886 yılında tamamlanmıştır. Deniz ticaretinin endüstriye olumlu etkisinin yanı sıra

demiryolu da önemli bir rol oynamıştır. Avrupa ile bağlantıyı sağlayan en önemli ulaşım yolu o dönemde inşa edilen demiryolları olmuştur.

Dünyada ilk demiryolu hattı 1825 yılında İngiltere'de yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında kurduğu ilk demiryolu hattı, 1857 yılında yapılan İzmir-Köstence demiryolu hattıdır ve bu hat 1860 yılında tamamlanmıştır. Ülkemizin günümüz topraklarında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun kurduğu ve yapımı yaklaşık 10 yıl süren İzmir – Aydın demiryolu hattıdır. 1870 yılında Rumeli Demiryolu Hattı'nın kurulması ile Batı Avrupa ve Osmanlı toprakları arasında bağ güçlenmiştir. Yine o yıllarda Anadolu ile İstanbul arasında Anadolu demiryolu hattı kurulmuştur. Sonrasında İstanbul-Bağdat demiryolunun ilk parçası olarak 1873 yılında Haydarpaşa – İzmit demiryolu hattı inşa edilmiş ve böylece Avrupa - İstanbul - Anadolu bağlantısı kurulmuştur. 1886 yılına gelindiğinde Mersin – Adana – Tarsus demiryolu hattı tamamlanmıştır. Böylece Çukurova'daki ticaret demiryolu hattı ile deniz yolunu ile ilişkili hale gelmiştir. Ardından 1888 yılında İstanbul - Avrupa demiryolu bağlantısı kurulmuştur. 1900 yılında başlanan Hicaz Demiryolu Hattı, 1908 yılında Medine'de tamamlanmıştır. 1903 yılında Süveyş Kanalı üzerinden Asya ile yapılan ticaretin yolunu değiştirmek amaçlı başlayan Bağdat Demiryolu Hattı yaşanan savaşlar nedeniyle 1940 yılında sona ermiştir.

Özetle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde 18. yüzyılın sonlarına kadar küçük işletmeler devlet ve kamunun gereksinim duyduğu maddeleri üretmekteydi. O dönemde bu yapılara "Karhane" denilmiş ve üretim insan gücü ve basit aletler ile gerçekleştirilmekteydi. Seri üretimin yaygınlaşması ile birlikte İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük kentlerde birçok iş koluna ait endüstri işletmeleri kurulmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu sınırlarındaki endüstri işletmelerinin yarısından çoğu İstanbul'da yer almaktaydı. Bu işletmeler genelde kentin kıyı ve yerleşimin yaygın olmadığı bölgelerde bulunmaktaydı.

2.3 Cumhuriyet Döneminde Endüstrileşme Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstrileşme sürecinin öncesinde, ekonominin tarıma dayalı bir sisteme bağlı olduğu görülürken, devletin yeterli düzeyde görevlendirme düzeninin ve yetkin uzmanların olmayışı görülmektedir. Uzun yıllar süren savaş ortamı

ve iç karışıklıkların ekonomik anlamda olumsuz etkileri hissedilmekteydi. 1820'li yıllarda başlayan endüstrileşme hareketleri 20. yüzyıla kadar sürmüş, I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu ortam bozulmuştur. On yıl süren savaş sürecinin ardından Cumhuriyet Osmanlı'dan bir enkaz devralmıştır. Hem sanayi hem de tarımdan geriye bir şey kalmamıştır. Başlıca sorunlardan biri iş gücünün, Osmanlı'dan kalan endüstri yapılarının ve kaynakların yetersiz olmasıydı. Yeni bir ekonomi sistemi kurgulanırken mevcut endüstri yapıları ve ticaret yolları geliştirilerek devamı getirilmişitir.

Kıraç'ın (2001, s. 27) "Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmesi Konusunda Bir Yöntem Araştırması" adlı doktora tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Osmanlı İmparatorluğu'ndan, cumhuriyet hükümetine kalan sanayinin sayısal durumu hakkında yeterli bilgi ve ayrıntılı istatistikler yoktur. Bununla beraber, uzun yıllar devam eden savaşlar nedeniyle var olan tesisler yıpranmış, bir kısmı kaybedilen topraklar ile birlikte elden çıkmış, sermaye kalmamış, kaynaklar kısırlaşmış, sanayi için yetişmiş insan gücü savaşlarda yitirilmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı iradesinden harabe halinde bir ülke, çok geri bir tarım, küçük çaplı sanayi kuruluşları devralmış bulunuyordu. Siyasi bağımsızlık sağlandıktan sonra artık yapılması gereken, tarım üretimini artırmak, sanayi ve ticareti geliştirmek, iktisadi ve toplumsal yapıyı batılılaştırmaktı.

Toprak'ın (2019, s. 65) "Modern Türkiye Tarihi" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi ülkenin geleceğe yönelik özlemlerini gündeme getirdi: Son kertede Türkiye tarım toplumu kalmamalıydı, sanayi toplumu olmalıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde devlet tarafından işletmeye açılan fabrikalar, Harbiye Nezareti ya da Hazine-i Hassa gibi doğrudan doğruya birer kamu işletmesi olarak faaliyette bulunmuştu. Bunlardan Cumhuriyet dönemine intikal edenler 1925 senesinde kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilmişti. Maadin Bankası'nın kuruluş amacı Türkiye'de faaliyette bulunan ve kurulacak sınai şirketlere omuz vermekti. Özel kesime

> sanayi kredisi açacak, Osmanlı Dönemi'nde kamunun elinde olan fabrikaları devralarak bunları işletecekti. Ayrıca özel kesim girişimlerine ortak sıfatıyla katılacak, sınai alanda faaliyette bulunacaktı.

Arslanyürek'in (2015, s. 154) yayınladığı makale çalışmasında şu bulguları ortaya koymuştur:

> 1924-1929 yılları arasında tarımsal üretimde etkili bir artış izlenmektedir. Devlet tarafından sağlanan kredi desteği ile ekilebilir alanlar genişletilmiştir. Aynı yıllarda, demiryolu hatlarının kurulması ve Ankara başta olmak üzere Anadolu kentlerinde kamu yapılarının inşası gibi yatırımlar ile kentleşme süreci desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927) Gümrük Kanunu (1929) gibi özel düzenlemeler ile özel girişimciler endüstrileşmeye teşvik edilmiştir.

1929'da gerçekleşen Dünya Ekonomik krizi, tüm dünya ülkelerinde etki gösterdiği gibi Türkiye ekonomisinde de krize yol açmıştır. Bu ekonomik krizin neticesinde tarımsal ihracat düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin elde ettiği gelir de ihracat ve krize sebebiyle önemli bir azalma göstermiştir. Türkiye Devleti yaşanan bu ekonomik krizin neticesinde değişik bir üretim yönetimine ve endüstrileşme gayretine girişmiştir.

1930'lu yıllarda ekonomi alanında en önemli adımlarından biri Sanayi ve Maadin Bankası'nın Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası olarak ayrılması olmuştu. Fakat, bu kuruluşlar uzun süre hizmet veremedi. 1933'te her iki kuruluş kapatılarak yerlerine Sümerbank kuruldu. 1938'den sonra Sümerbank Türkiye Cumhuriyet'i sanayisinin gelişimini üstlenmiş bir kuruluş haline geldi.

Toprak'ın (2019, s. 66) "Modern Türkiye Tarihi" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> Sümerbank'ın kurulduğu yıl Cumhuriyet aynı zamanda planlı döneme geçiyordu. Sümerbank, devradığı fabrikaların yanı sıra Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer alan sınai işletmelerin önemli bir kısmının kuruluşunu üstleniyordu. Kayseri Bez Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Gemlik Suniipek Fabrikası, Halkapınar Dokuma Fabrikası,

> Karabük Demir Çelik Fabrikası, İzmit Kâğıt Fabrikası Sümerbank'ın öncülüğünde gerçekleştirilen sınai kuruluşlar arasında yer aldı.

Bazı gecikmeler ve maliyet sıkıntılarına rağmen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı başarı ile uygulanmıştır. Uygulanan planından elde edilen kazanımlar ile sanayinin alt yapısı kurulmuş ve ülke ekonomisi adına önemli bir deneyim kazanılmıştır.

Yücel'in (2015, s. 41) "Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulaması devam ederken 1936 yılı başlarındai İktisat Vekili Celal Bayar Başkanlığı'nda İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarını yapmak üzere Sanayi Kongresi toplandı ve hazırlanan plan taslağı Başkanlığa sunuldu. Tekstil ve dokuma sanayisinin ağırlıklı olduğu birinci plandan farklı olarak ikinci planda madencilik, enerji santralleri, toprak sanayisi, makine sanayisi, gemi yapımı ve kimya sanayisine ağırlık verilmiştir. Ancak, 1938 yılında gelindiğinde, dünyada savaş rüzgarlarının esmeye başlamasını göz önünde tutan Hükümet, Atatürk'ün ölümünden yaklaşık iki ay önce, ikinci plan taslağında bazı değişiklikler ve düzeltmeler yaparak ve dört yıllık olarak yeniden düzenlenmiştir. Nisan 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından üç ay önce, bu plandan da vazgeçilerek yerine İktisadi Savunma Planı hazırlanmış ve yürürlüğü konmuştur.

Ülkenin birçok kentinde Sümerbank fabrikaları açılarak dokuma sanayisi gelişim göstermiştir. Dokuma, iplik dışında ipek, gülyağı, şeker, un fabrikaları açılmıştır. Toprak sanayide farklı gelişmeler de yaşanmıştır. Çimento, kükürt, cam, seramik ve kâğıt fabrikaları kurulmuştur. Bu dönemde devlet desteği ile açılan fabrikalar genellikle İstanbul, İzmir ve Adana'da görülmektedir. Bunun nedeni deniz ve demiryolu ticaretinin bu kentlerde gelişmiş olmasıdır. İç Anadolu'daki öncelikle başkente yakın olan ve demiryolu bulunan kentlerde sanayi desteklenerek kentlerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Cumhuriyet döneminde kurulan büyük ölçekli tesisler içerisinde sosyal yaşam için farklı işlevli mekânlar inşa edilmiştir. Modernleşme hareketleri çok kısa bir sürede

endüstri alanında etkilerini göstermiş ve endüstri yapıları bünyesinde eğitim yapıları, sağlık hizmeti veren yapılar, spor alanları, kütüphane, tiyatro, sinema, lokal gibi kültürel mekânlar dışında ibadet alanları gibi sosyal-kültürel birimler yer almaktadır.

Aşar'a (2021, s. 45) göre *"Başlarda pamuk ürününe dayalı dokuma ve yağ fabrikaları inşa edilmişse de cumhuriyet ile birlikte gıda sektöründe un, şeker, enerji sektöründe elektrik, kimya ve petrol gibi endüstri çeşitliliğin arttırıldığı gözlemlenmiştir"*. Devlet tarafından 1933 yılından itibaren birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları hazırlanarak endüstrinin gelişmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk beş yıllık endüstri kalkınma planı 1934'te yürürlüğe girmiştir. Olumlu sonuçlar alınan bu plandan sonra 1938 yılında ikincisi uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanan bu planlar sayesinde ülke ekonomisinin güçlendiği görülmüştür. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Endüstri Kalkınma planlarına ara verilmiş ve 1947 yılında, İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Bu plan ancak 1950'lerde uygulanmaya konulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti 1939 yılında yaşanan II. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen savaşa karşı önlem almak amacı ile seferbelik ilan etmişti. Seferberliğin ilan edilmesi ile birlikte çok sayıda insan orduya katılmıştı. Bu nedenle endüstride önemli bir rol oynayan insan iş gücü azalmıştı. Devamındaki süreçte dış ticarette meydana gelen kesinler ile ülke ekonomisini gelişimi yavaşlamıştı. Bundan tarım sektörü en çok olumsuz etkilenmiş, üretim azalmış ve ülke milli gelirinde ciddi kayıplar görülmüştür.

Yücel'in (2015, s. 51) "Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> 1946, Türkiye'nin tek partili parlamenter rejiminden çok partili parlamenter rejime geçtiği yıldır. 2. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye savaş sırasında, Almanya ve Rusya'ya uzak durmasına karşı, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini sürdürmüştür. Bu davranış, bundan sonra da batıya yakın ve yönelik olmanın devam edeceğinin işaretidir. Bu da çok partili sisteme geçmeyi ve liberal ekonomiye yaklaşmayı gerektiriyordu. Türkiye, 1947'de Truman Doktrini ve 1948'de Marshall Yardım Programı çerçevesinde ABD'den yardım almıştır.

1950 yılından itibaren özel sermaye kuruluşları yanında devlet sınai kuruluşları da gelişme göstermişlerdir. 1960 yılında planlı iktisadı ve toplumsal gelişmelerin temelleri atılmış ve bu amaçla "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuştur Devamında diğer beşer yıllık planlar hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ilk zamanlarında yapılan makineleşme hareketleri sayesinde yeni tarım alanlarının üretime açılması, uygun hava koşulları ve Kore Harbi'nin ziraat ürünlerine sağladığı olumlu koşullar, tarım kaynaklı sermayenin birikim modelini uygun hale getirmiştir. Bu süreçte özel sektöre ve yabancı sermayeye teşvikler verilmiş ve bunun neticesinde özel sektör gelişerek ve bir dinamizm kazanmıştır.

1950 senesinde gerçekleştirilen seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidarı gelmesi ile birlikte daha önceki süreçte uygulanan ekonomi politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. Devletçilik yerine liberal ekonomi, dışa olan kapalı duruş yerine serbest dış ticaret anlayışı ön plana çıkmıştır. Tarım ve dış ticaret esaslı bir ekonomik sistem yolu izlenerek, sanayiye bu yoldan katkı sağlanacak tasarrufların aktarılması hedeflenmiştir.

Yücel'in (2015, s. 53) "Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> 1960-1980 için, bu dönem siyasi istikrarsızlıklar, toplumsal hareketler ve askeri müdahaleler ile doludur. 1960 ihtilalinden sonra ekonomi ve endüstrileşme politikalarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1960-1980 arasında genelde, karma ekonomik sistem uygulanmıştır denebilir. 1950' den sonra uygulanan ekonomik politika plansız, programsız bir gelişme modeli olması dolayısıyla 1950'lerin ikinci yarısında kargaşaya yol açmıştı. Bürokratların buna tepkisi ve Türkiye'ye kredi veren dış kuruluşların Türk ekonomisinin bir makro planla yürütülmesi isteği göz önünde bulundurularak planlama fikri ağırlık kazanmış ve 1961 Anayasası'na girmiştir. Bu sistemde kamu ve özel kesimlerin birbirlerini tamamlayacak şekilde yer almalarını hükme bağlamıştı.

1961 Anayasası'nın hazırlık aşamasında iken, 1960 yılında bir yasa çıkarılarak Başkanlığa bağlı olan Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. Bu kuruluşun amacı ülkemizin sahip olduğu kaynaklarını verimli şekilde kullanılmasını ve kalkınmanın daha hızlı gerçekleşmesini sağlamak, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma hareketlerinin planlı şekilde ilerlemesini sağlamak, uzun vadeli kalkınma planları ile senelik programlar hazırlamak ve bu programaın uygulanmasını takip etmesiydi. Ayrıca özel sektörün gaye, hedef ve planlarına uygun bir yol ile gelişmesini teşvik ve tanzim edecek önlemleri hükümete önermekti.

1962 yılında yayımlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanarak 1963 yılından sonra Planlı Kalkınma Dönemine geçilmiş, bu tarihten günümüze kadar beş yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planları, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan daha geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir.

Toprak'ın (2019, s. 13) "Modern Türkiye Tarihi" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> 70'li yıllarda Türkiye'de siyaset ve ekonomi birçok açından sorunlu bir dönem yaşadı. İkinci Dünya Savaşı sonrası gündeme gelen küreselleşmenin ikinci evresi, "neoliberal küreselleşme" Türkiye'de 24 Ocak kararları ile devreye sokuluyordu. 24 Ocak kararlarıyla Türkiye, hızlı bir biçimde, küreselleşen dünya ekonomisine entegre oluyordu. Sendikalar yola getiriliyor, ücretler donduruluyor, ekonomi dışa açılıyordu. Başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edilmişti. Bu arada ihracatın ürün kompozisyonu da büyük orada değişmişti. İhracatın içinde tarım ürünleri payı hızla gerilirken sanayi mallarının payı radikal bir şekilde artış göstermiştir.

Uygulanan planlar ekonominin iyileşmesinde büyük rol oynasa da 1973 yılında çıkan dünya petrol krizi ve o dönem ülkedeki siyasi karışıklık olumsuz yönde etkilemiştir. Olaylar sonrasında ise ekonomiye hazırlanan kalkınma planları değil, iç ve dış ilişkiler, ekonomik gelişmeleri yön vermiştir.

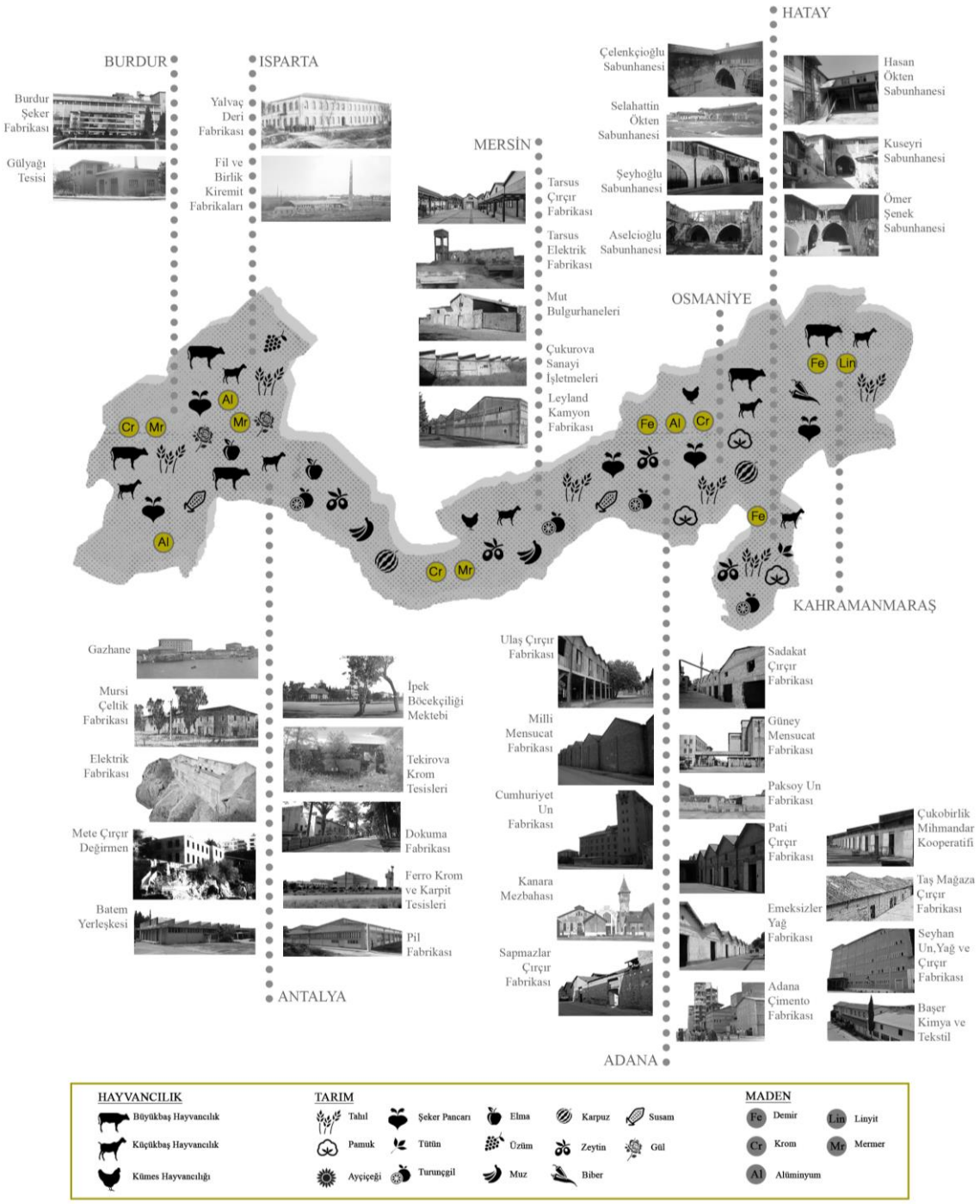
3. AKDENİZ BÖLGESİ

Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden birisi olan Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde Anadolu, batısında Ege, doğusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve güneyinde Akdeniz bulunur. Akdeniz Bölgesi Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin, Osmaniye, Kahramanmaraş şehirlerini kapsamaktadır.

Şekil 1. Akdeniz Bölgesi Konumu (Tosun, 2022)

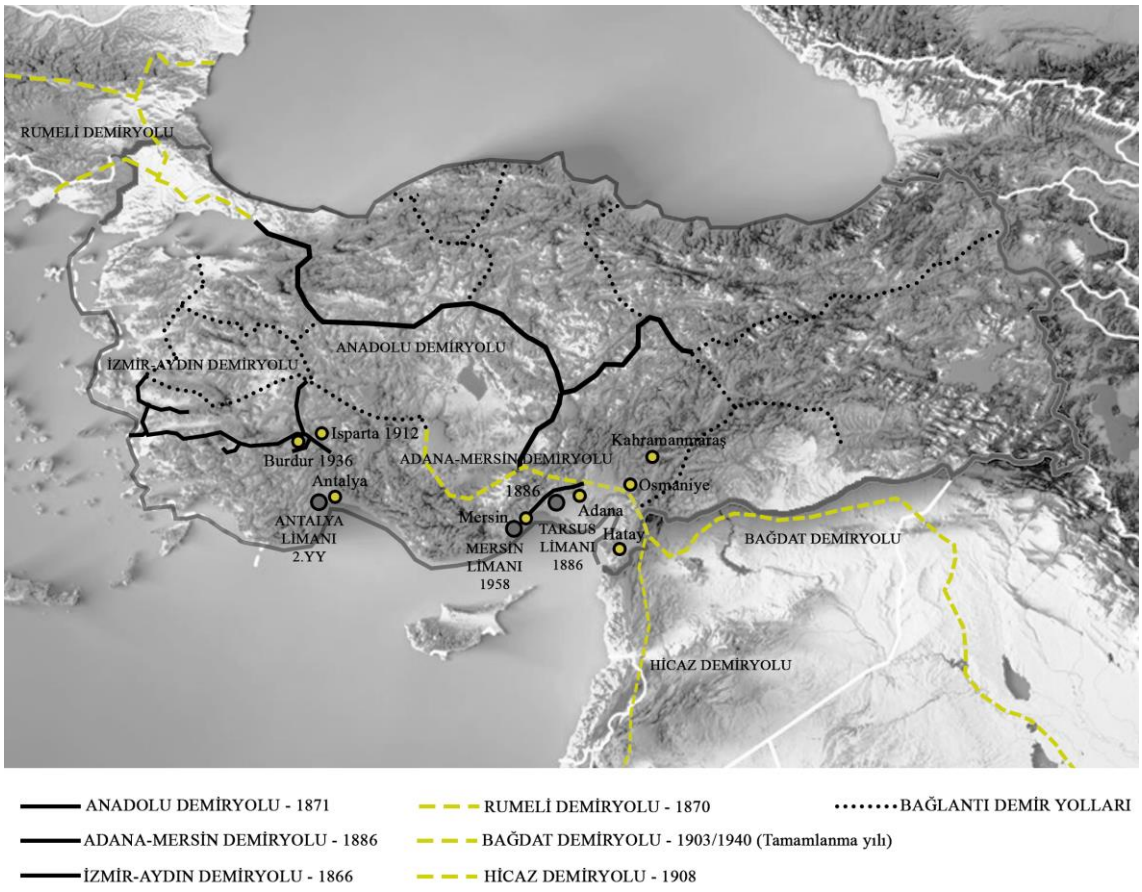
Akdeniz ikliminde yazlar sıcak ve kurak iken kışlar ise ılık ve yağışlı geçmesine karşın iç kesimlere doğru karasal iklim görülmesinden dolayı kışlar soğuk ve karlı geçer. Dağların denize bakan yamaçlarında makilikler ve yer yer yüksek ormanlar kaplı ve arkalarında çukur alanlar ise karasal etkilerin arttığı bir iklim tipine rastlanır.

Şekil 2. Akdeniz Bölgesi Hammadde Haritası (Tosun, 2022)

İklimsel özellikleri ve sahip olduğu konum nedenli verimli arazilere sahip Akdeniz Bölgesi, insanoğlunun asırlardır yaşadığı bir coğrafyadır. Dönem dönem üretim şekli değişse de bazı hammaddeler günümüze kadar bölgenin ekonomisini oluşturmuştur. Tarımda zeytin, defne, pamuk, buğday, mısır, şeker pancarı, turunçgiller, gül, tütün gibi

hammaddeler; Hayvancılıkta yün, deri; Madencilikte demir, krom, kükürt, alüminyum gibi yeraltı ve yer üstü zenginlikleri sanayi kollarını oluşturmaktadır.

Şekil 3. Türkiye Demiryolu Hatları Haritası (Tosun, 2022)

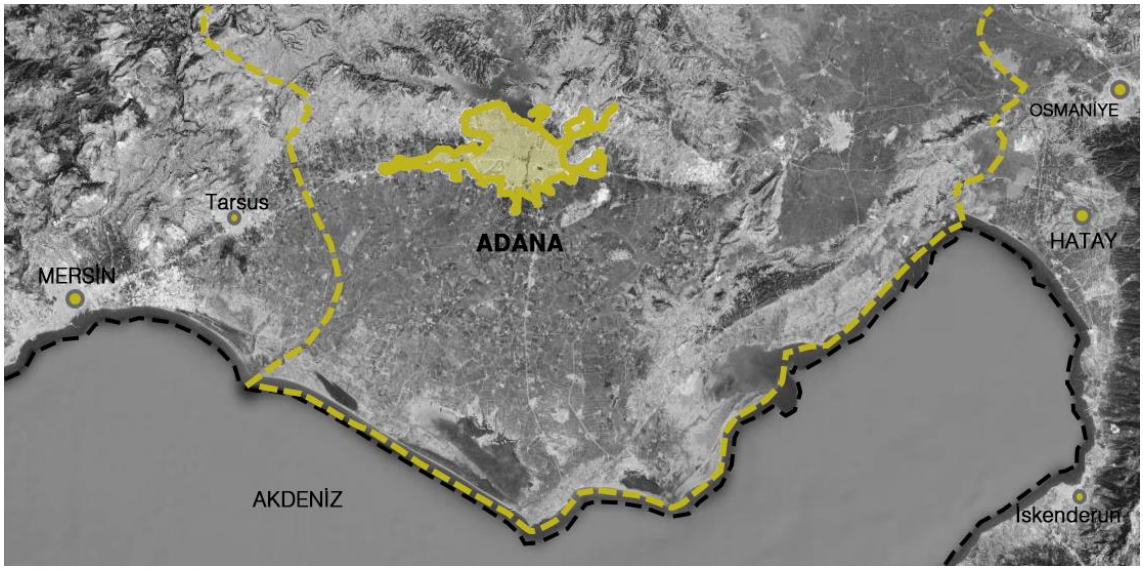
Deniz ve kara ticaret yolları üzerinde bulunan bölgede medeniyetler boyunca ticaret ve üretim hâkim olmuştur. Türkiye Demiryolu Hatları Haritası Şekil 3' te yer alan demiryolu hatları, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu demiryolu hatlarının geçtiği Akdeniz Bölgesi kentlerinde ticari hareketlilik sağlanmış ve bu durum beraberinde üretim talebini de arttırmıştır. Adana, Mersin, Hatay, Isparta, Burdur kentleri bu demiryolu hatlarına yakın konumda olması dolayısıyla sanayileri iyi yönde etkilenmiştir. Hem demiryoluna hem de deniz yoluna yakınlık ticaret de avantaj sağlamaktaydı. Bu nedenle ticaret yolları arasındaki hatlar arttırılmıştır. Örnek olarak Adana-Mersin demiryolu hattı yapılarak Adana'da üretilen pamuk Mersin limanına ulaştırılarak oradan Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Antalya'da ticaretin sadece limandan sağlanması bir süre sonra kentteki endüstri gelişiminin kısıtlı kalmasına neden olmuştur.

Kahramanmaraş ve Osmaniye karasal iklime yakınlığı ve dağlık olduğu için tarıma dayalı sanayide gelişim gösterememiştir.

Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde yer alan ve günümüze kadar gelebilmiş 41 adet endüstri mirası anlatılmıştır. Bu yapı listesi Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin kentlerindeki endüstri yapılarından elde edilmiştir. Kahramanmaraş ve Osmaniye kentlerinde günümüze kadar gelebilmiş endüstri mirası niteliğinde endüstri yapılaşması görülememektedir. Bu iki kentte endüstri mirası niteliğinde endüstri yapılarının bulunmaması farklı nedenlerle açıklanabilir. Akdeniz Bölgesi'nin endüstri tarihinde endüstrileşmenin tarım kaynaklı olduğu görülmektedir. Kahramanmaraş kentinin diğer Akdeniz kentlerine oranla karasal iklime sahip olması, tarıma dayalı ekonominin gelişmesini engellemiştir. Aynı zamanda Kahramanmaraş'ın bu sebep ile birlikte zamanın ulaşım yolları üzerinde olmaması endüstrileşme gelişmesini durdurmuştur. Osmaniye kenti her ne kadar tarım yönününden elverişli olsa da 1995 yılına kadar Adana kentine bağlı, kent merkezinden ve kaynaklarından uzak bir ilçe olması endüstri yatırımlarının yapılmasına engel olmuştur. Ayrıca konumu nedeniyle dönemin aktif kullanılan ticaret yollarının üzerinde bulunmaması da diğer bir etkendir.

3.1 Adana

Anadolu'nun güneyinde yer alan Adana şehri doğusunda Osmaniye; Kuzeyinde Kayseri, Batısında Mersin ve güneydoğusunda Hatay illeri yer almaktadır. Türkiye'nin en verimli ovası olan Çukurova'nın merkezinde bulunmaktadır. Çukurova'nın %36,5' ini kapsayan bu şehirde bitki örtüsü çok çeşitlilik göstermektedir.

Şekil 4. Adana Kent Konumu (Tosun, 2022)

Adana şehri tarihi dönemler boyunca tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle öne çıkmasının yanı sıra ticaret faaliyetleriyle de gelişimini sürdürmüştür. Birçok medeniyetin yaşadığı bu şehrin ticaret yolları üzerinde bulunması ticaret faaliyetlerini de desteklemiştir. Kentin merkezinde bulunan taş köprü, Akdeğirmen ve Misis antik köprüleri bunun bir kanıtıdır. Bereketli tarımsal arazilerin merkezinde bulunması tarım üzerine üretime odaklanmıştır. Pamuk ve narenciye ağırlıklı endüstri kolları oldukça yaygındır.

Gıda ve dokuma ürünleri üreten tesislerinin kökeni 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 1500'lü yıllarda Seyhan Nehri yakınlarına iki adet ipek imalathanesi sağlanmış ve ipek böceği yetiştirmek için bu bölgelerde dutluklar oluşturulmuştur. Ayrıca nehir civarında bir şeker imalat tesisi kurulmuştur. Ayrıca o yıllarda Adana kentinde bir mumhane ve dokumacılığın kanıtı olarak bir de boyahane vardı.

1524 tarihinden itibaren rastlanan Keçeci, Debbağan ve 1547'de görülen Tabakhane gibi mahalle isimleri, deri ve yünlü sektörünün gelişmiş olduğunu belirler. Adana'da pamuklu dokuma endüstrisinin de önemli ölçüde geliştiği, sadece kente ve yakın çevresine değil; Anadolu ve Ortadoğu pazarına kumaş sağladığı da düşünülmektedir.

1861 yılında Ameika İç Savaşı'nın çıkmasıyla İngiltere pamuk hammadde pazarı olarak Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Çukurova bölgesine yönelmiş ve

Adana kenti en büyük pazarlarından biri olmuştur. Bu dönemde tarımsal destekler verilmiş, tarım alanları genişletilmiştir. Aynı zamanda dokuma sanayisi de paralel olarak gelişme göstermiştir. Bu hareketlenmeler ile beraber günümüze kadar gelebilmiş Milli Mensucat Fabrikası, Ulaş Çırçır (Alman Fabrikası) gibi kente katkı sağlamış önemli fabriakalar açılmıştır.

Tülücü'ye (2007, s. 28) göre *"İlk çırçır ve prese fabrikasının kurulması 1864'te Fransızlar eliyle gerçekleştirildi. İngilizler ise 1865'te Tarsus ve Mersin'de yaptıkları gibi Adana'da da bir çırçır fabrikası kurdular"*. Devamında 1885 yılında ikinci bir fabrikanın da kurulmasıyla dokuma tesislerinin sayısı bölgede artmaya başlamıştır. 1886 yılında Adana-Mersin demiryolu hattının kurulması ile birlikte Adana'nın Mersin limanı ile olan ilişkisini güçlendirmesi, kentin ticaretini ve endüstrisini olumlu yönde etkilemiştir. 19. yüzyılın sonunda ziraat aletlerinin gelişmesiyle fabrikasyonun ilk adımları atılmıştır. Bölgede artan üretim potansiyeli, yatırımcıları çekmeye başlamış ve Sabancı ailesinin katılımıyla da önemini artırmıştır.

Durmuşoğlu'nun (2019, s. 28) "Adana'da Konut Alanlarının Tipo-Morfolojik Dönüşümü" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Dönem içerisinde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Konya-Bağdat demiryolu hattı çalışmalarının varlığıdır. Bu hattın önemli bir durağı olan Adana, üretilen ürünlerin Mersin ve İskenderun gibi limanlara taşınıp dış pazara yollanması için yine yabancı ülkelerin farklı dönemlerdeki etkinlikleri ile hat ve istasyon binaları inşa edilmiştir.

Tülücü'nün (2007, s. 29) "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırması" adlı doktora tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> 1901 yılında kurulan ilk iplik ve bez fabrikası 1914'te 310 işçinin çalıştığı, 5850 iğlik, 160 ton iplik, 530 bin metre kumaş üretim kapasitesine eriştirmiştir. Adana'da 1906'da açılan ikinci bir fabrika; 5200 iğlik, 150 işçi, 150 ton iplik, 470 bin metre kumaş üretim kapasitesinde kurulmuş 1927'de bu fabrika Milli Mensucat Fabrikası adını almıştır ve Adana'nın simgesi olmuştur. Bugünkü

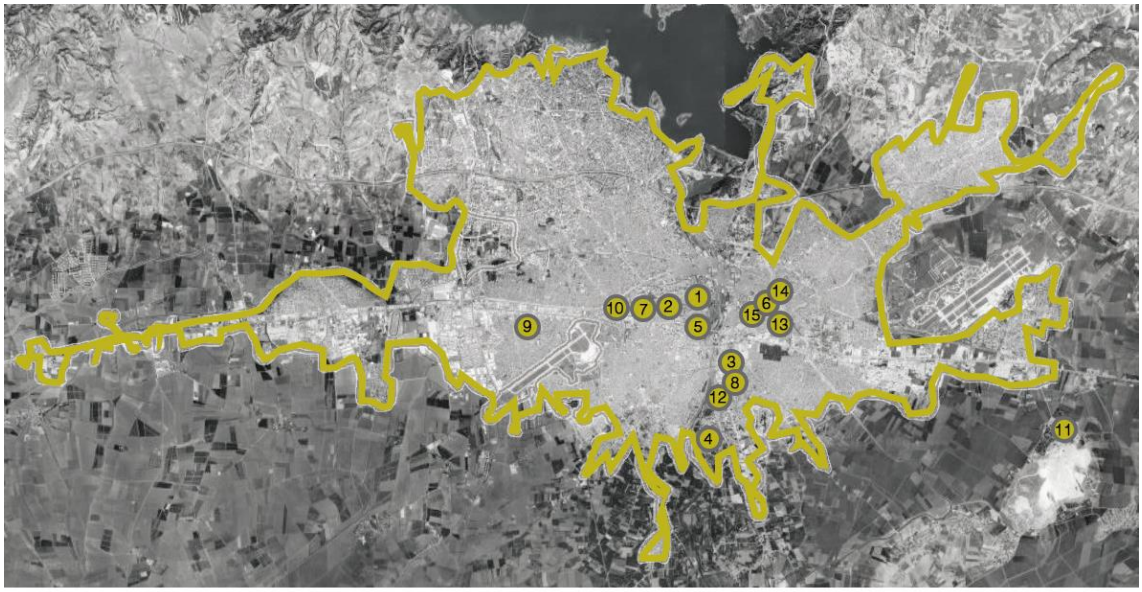
Marsa Fabrikası civarında kurulu bulunan Gilodo Yağ ve Çırçır Fabrikası dönemin endüstri atılımlarına örnek bir işletme gösterilebilir.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte azalan işçi nüfusu ve sermaye Adana'da endüstrinin gelişimini kötü yönde etkilemiştir. Savaş sonrasında tekrar üretim ve ticaret canlanmaya başlamıştır. 1930-1940 yıllarına gelindiğinde deri, tütün, boya, un ve yağ gibi üretim çeşitleri de dokuma sanayisinin yanında önemli ölçüde gelişmiştir.

Cumhuriyet döneminde ulaşım ve iletişim yolları ulusallaşarak gelişim göstermiştir. Demiryolu ve posta ağları büyütülerek ülkenin bütün kentlerinin birbiri ile bağlantıları güçlendirilmiştir. Özellikle Adana-Ankara, Adana-Mersin ve İzmir-Eğirdir arasındaki demiryolu hattı bağlantıları geliştirilmiş ve Adana-Malatya-Diyarbakır hattı da oluşturularak doğuda Van'a kadar bağlantı kurulmuştur.

1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın meydana çıkması nedeniyle Adana'nın sanayisini ikinci kez olumsuz etkilemiş ve 1950'li yıllarda dönemin hükümeti olan Demokrat Parti'nin ekonomi planı kapsamında tarım odaklı endüstri yatırımları tekrar yapılmaya başlanmıştır. 1960'lı yıllarda Adana kentinin ekonomisini en yaygın sektörü olan tarım değil, endüstri ve ticaret sektörü; bilhassa kimya, tekstil, gıda, inşaat ile makine-metal endüstrileri belirlemeye başlamıştır.

Bu çalışmada, Adana kentinde bulunan endüstri yapıları arasından 15 adet yapı endüstri mirası niteliğinde incelenmiştir. Bu yapılar arasında tarım alanında Güney Sanayi Milli Mensucat Fabrikası ve Çukobirlik Kooperatifi, maden alanında Adana Çimento Fabrikası gibi önemli işletmelerdendir.

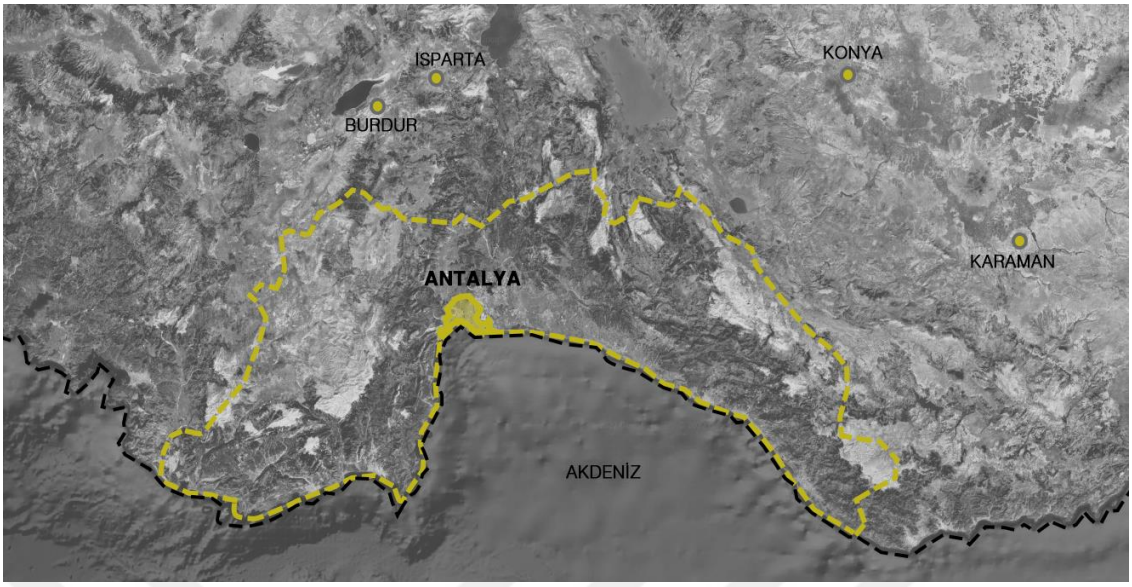

1-ULAŞ-ALMAN FABRİKASI-1900'lü yıllar	5-GULBEKİAN FABRİKASI-1937	9-PATİ ÇIRÇIR-1950'li yıllar	13-TAŞ MAĞAZA ÇIRÇIR-1956
2-MİLLİ MENSUCAT TEKSTİL-1906	6-SADAKAT ÇIRÇIR-1950	10-EMEKSİZLER NEBABİ YAĞ VE ÇIRÇIR-1953	14-SEYHAN UN,YAĞ VE ÇIRÇIR-1961
3-CUMHURİYET UN VE ÇIRÇIR-1920'li yıllar	7-GÜNEY SANAYİ MENSUCAT-1951	11-ADANA ÇİMENTO FABRİKASI-1953	15-BAŞER KİMYA TEKSTİL-1970
4-ADANA KANARA MEZBAHASI-1933	8-PAKSOY YAĞ VE SABUN-1951	12-ÇUKOBİRLİK MİHMANDAR KOOPERATİFİ-1956	

Şekil 5. Adana Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

3.2 Antalya

Antalya kenti, Türkiye'nin Akdeniz bölgesinin en batısında yer alır ve Akdeniz'e kıyı sınırları bulunur. Kentin kuzeyinde Burdur ve Isparta, kuzeydoğusunda Konya, doğusunda Mersin ve batısında Muğla yer almaktadır. Konumu, iklimi, verimli topraklara sahip ovaları, kıyı şeridine paralel dağlık alanları sebebiyle korunaklı olmasından dolayı antik çağdan beri yerleşimin tercih edildiği bir şehirdir. Doğal limanları dolayısıyla milattan önce 2. yüzyıldan beri liman şehri olarak varlığını deniz ticareti ile sürdürmüştür.

Şekil 6. Antalya Kent Konumu (Tosun, 2022)

Liman şehri olan Antalya, Bizans döneminde üretimde ilk olarak küçük gemilerin üretimi ile kendini duyurmuştur. 1227 yılı Selçuklu Döneminde Alanyada inşa edilen tersane ile bu ününü duyurmaya devam etmiştir. 1850'li yıllara kadar aktif çalışan tersane kentin ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kente hâkimiyet kurmasıyla deniz ticaretindeki etkinliği azalmış olmasına rağmen, Anadolu'ya deniz yolu ile giriş kapısı olma niteliğini korumuştur. Doğudan gelen ürünleri Isparta, Burdur, Denizli ve Konya'ya geçişi Antalya'dan sağlanmaktaydı.

Şekerci'nin (2019, s. 83) "Antalya'nın Elektrifikasyonu ve Antalya Eski Elektrik Fabrikası" adlı yüksek lisans tezinde şu bilgilere yer vermiştir:

> Antalya sahip olduğu fiziki yapıdan ve deniz ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı, salgın hastalıklara açık olan bir şehirdir. 17. ve 18. yüzyıllarda Akdeniz sahillerine hâkim olan sıtma da kentin nüfusunu ve ticari faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Antalya Limanı 17 ve 18. yüzyıllarda düşük ticari faaliyetle yaşamına devam etmektedir.

19. yüzyıla kadar gerileme yaşayan Antalya, Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla tekrar canlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun denizlerde hâkimiyet kurması olumlu yönde etkiler yaratmış, bu durumda Antalya'nın ticaretini hareketlenmesini sağlamıştır. Avrupa'da süre gelen savaşlar nedeniyle gıda ihtiyacı ortaya çıkmış ve tahıl ihtiyacını

Antalya gidermiştir. Dönemin ticari ürünleri tahıl dışında dokuma, halı, kereste gibi yerel üretimler olmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupa ülkelerinin birçok kentinde demiryolu hattı mevcut iken, Antalya'nın İç Anadolu ile arasındaki ulaşımı sağlayacak bir demiryolu hattı mevcut değildi. 1882 ve 1909 yıllarında Antalya kentine demiryolu hattı inşa edilmesi amacıyla gerçekleşen girişimlerde ise olumlu sonuç alınamamıştır. Bu durum Endüstri Devrimi süresince Antalya'nın yeterli büyüyememesindeki faktörlerden birisi olmuştur. Karayollarında fiziki koşullarından dolayı birbiri ile bağlantısı olmayan kasabalar ve diğer kentlerle bağlı olan ulaşım yollarının yeterli düzeyde olmaması yatırımcıları buradan uzaklaştırmıştır.

Şekerci'nin (2019, s. 85) "Antalya'nın Elektrifikasyonu ve Antalya Eski Elektrik Fabrikası" adlı yüksek lisans tezinde 20. yüzyılda Antalya' nın sanayisi hakkında şunları söylemiştir:

> 20. yüzyılın ilk yıllarında halkın çabalarıyla atölye boyutunda birçok sanayi yapısı kurularak kentin sanayisine can verilmiştir. Bu sanayi yapıları, fabrikada üretim için gerekli kaynakların konumlarına veya üretimi yapılan ürüne ihtiyaç duyulan lokasyona göre, kentin farklı konumlarında inşa edilmiş ve o dönemde Antalya'da bir sanayi bölgesi meydana gelememiştir. Ancak yine de dönemin sanayi yapılarının, su gibi üretim için gerekli doğan kaynakların yakınında olma zorunluluğuyla Antalya'nın birkaç farklı noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu noktalar, Erken Cumhuriyet Dönemi Antalya'sı için ilkel sanayi bölgeleri olarak kabul edilebilir.

Çimrin'nin (2006, s. 372) "Bir Zamanlar Antalya: Tarih, Gözlem ve Anılar" kitabında şu bilgiler yer almaktadır:

> 1955'te Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Kepez Elektrik Santrali, 1957'de Etibank ile Fransız Pechiney Şirketi'nin kurduğu Antalya Ferrokrom ve Karpit Fabrikası, birbiri ardından fabrikalar bölgesinde yerini almıştır. Bu fabrikaları, 1964'te kurulan Guayul Kauçuk Fabrikası, 1969'da temeli atılıp, 1969'da üretime geçen Antalya Yağ Sanayii ile 1976'da açılan pil fabrikası izlemiştir.

Bu bölgede ilk olarak dokuma fabrikası kurulduğu için, halk o bölgeyi "Dokuma" olarak adlandırmıştır.

Şekil 7. Antalya Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

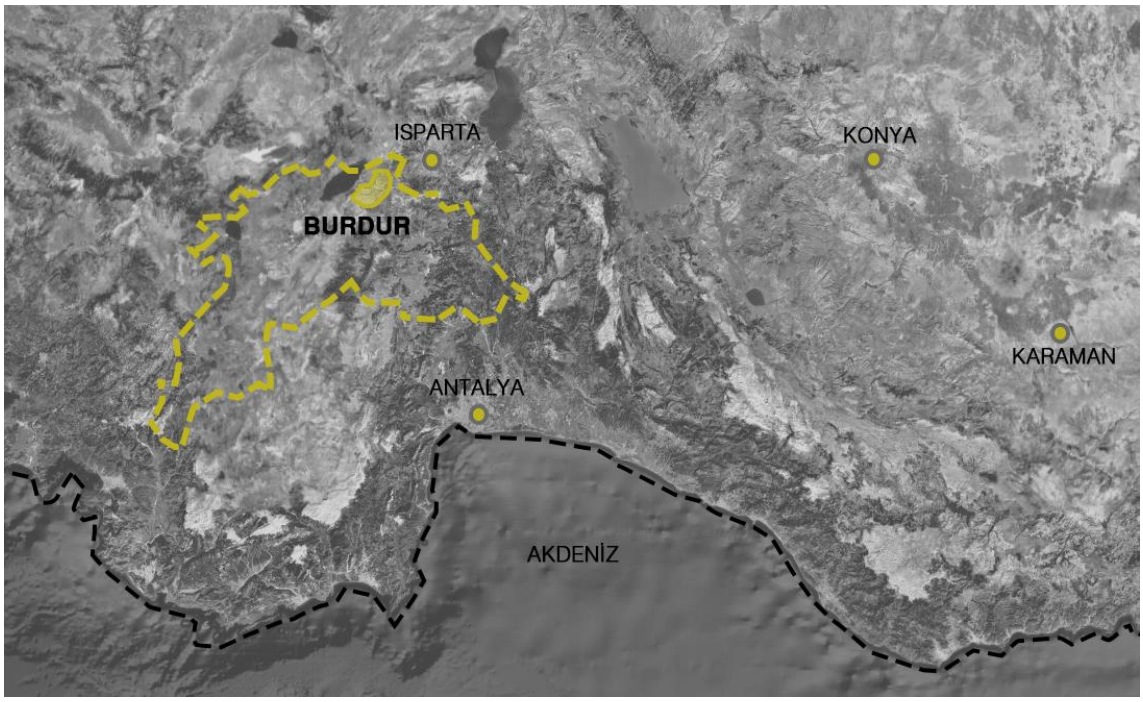
Bu çalışmada Antalya kentinde bulunan ve günümüze kalan gelen endüstri yapılarından 10 adet yapı incelenmiştir. Gazhane yapısı, Cumhuriyetin ilk yıllarına ait Antalya Elektrik Fabrikası, I. Beş Yıllık Sanayi Planı sonrası İpek Böcekçiliği Mektebi ve Fabrikası, 1950'li yıllarda çok partili sisteme geçişin etkisi ile Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Kalkınma Planı'nın etkisi ile Pil Fabrikası'nın açılması Antalya kentinin endüstriyelleşeme sürecinin önemli adımlarındandır.

3.3 Burdur

Burdur kenti, Akdeniz Bölgesi'nin orta bölgesinde yer alır. Burdur güneyde Antalya, batıda Denizli, güneybatıda Muğla, doğu ve kuzeyde Isparta ve Afyon ile sınırları bulunur.

Tuncel'in (1992, s. 257) Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'nin 6. Cilt'inde yer alan "Burdur" bölümündeki bilgiler şu şekildedir:

> Tarihin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli uygarlıklara beşiklik eden Anadolu'nun güneybatı bölümünde yer alan Burdur, Ege kıyılarını ve Anadolu'nun iç kesimlerini Akdeniz kıyılarına Antalya'ya bağlayan ve her dönemde önemini korumuş olan yolun üzerinde bulunur. Ayrıca İzmir-Eğridir demiryolu üzerindeki Baladız (günümüzdeki adı Gümüşgün) istasyonundan ayrılan bir şube hattı da Burdur'da sona ermektedir.

Şekil 8. Burdur Kent Konumu (Tosun, 2022)

Akdeniz bölgesinin iklim özelliklerini taşırken, aynı zamanda iç Anadolu'ya yakınlığından karasal iklim özellikleri de göstermektedir. Karstik toprak tipine sahip Burdur'un geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmuştur. Eski dönemlerden beri iklim koşullarının ve toprağın verimi yerel halkın ekonomik gelir kaynağını belirlemiştir.. İlk olarak killi ve kireçli topraktan elde edilen keramikaların üretildiği kazılarda elde edilen bilgilerle görülmüştür. Bölgenin afyon, gül, kendir, keten gibi tarım ürünleri işlenerek ürünler elde edilmiştir. Yanı sıra hayvancılığın gelişmesine elverişli olan bu topraklarda küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılmıştır.

Candeğer (2014, s. 16)“ I. Dünya Savaşı’ndan Cumhuriyet’in İlanına Burdur ve Çevresi ve İz Bırakanları” adlı doktora tezinde “Burdur” ile ilgili şu bilgiler sunulmuştur:

> Burdur’un en önemli geçim kaynaklarından biri olan gülyağcılığı 1897 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmenler ile gelmiştir. Burdur’un arazisi ve iklimi gül üretimi için uygun olması nedeniyle bölgede yetiştirilen güllerden gül suyu ve gülyağı üretimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1800-1820 yılları arasında, Senirkent’ten 100 hanenin eşkıya baskınlarından kaçarak göçtüğü görülmektedir. Bu göçün kente en büyük katkısı pamuklu dokumacılığın Burdur’a göçen bu 500 kişilik toplulukla yöreye yayılması ve zamanla ilin en büyük geçim kaynaklarından birini oluşturmasıdır.

Burdur’a dokumacılığın gelmesi ile birlikte halıcılık da geçim kaynağı haline gelmiştir. Dokumacılığın bölgede yaygınlaştırılması için evlerde üretim desteklenmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde de Burdur’un ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmıştır. Bunun dışında madencilik sektöründe az da olsa çalışmalar yapılmış, genelde küçük imalathaneler üzerine şekillenmiş dokumacılık, doğramacılık ve Gülyağcılığı sektörü bulunmaktadır. Tarım faaliyetleri ağırlıklı olarak tahıl ve bahçelerdeki üretimden oluşmaktadır. Burdur’un verimli arazilerinde çeşitli ürünler elde edilebilmektedir.

Uysal (2020, s. 177) Tarih ve Gelecek Dergisi’ndeki yazısına göre *“1926 salnamesine göre Burdur vilayet merkezinde, daha önce tarımla ilgili bölümde bahsedildiği üzere toplam sekiz fabrika bulunmaktadır. Bunları 4 tanesi un fabrikası, 2 tanesi hızar fabrikası, biri ziraat aletleri imalathanesi ve biri de haşhaş yağı fabrikasıdır”*.

Şekil 9. Burdur Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

Özev'e (2019, s. 64) göre *"Burdur Şeker Fabrikası, Türk Şeker Sanayisi'nin geliştirilmesi kapsamında öngörülen 3 şeker fabrikasından biri olmuştur. 1954 yılında proje yüklenicisi alman firma Arbeitsgemeinschaft Zucker tarafından projeleri tamamlanıp 29 Nisan 1954 yılında inşaatına başlanılmıştır".*

Burdur kenti ve yakınlarındaki gül üretimi yaklaşık olarak 20. yüzyılın başında başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlayana kadar artarak devam eden üretim, savaşın başlaması ile azalma göstermiştir. 1950 yıllarında hazırlanan kalkınma planı ile sektöre yapılan destekler sonucunda, üretim miktarlarında tekrar artış görülmüştür.

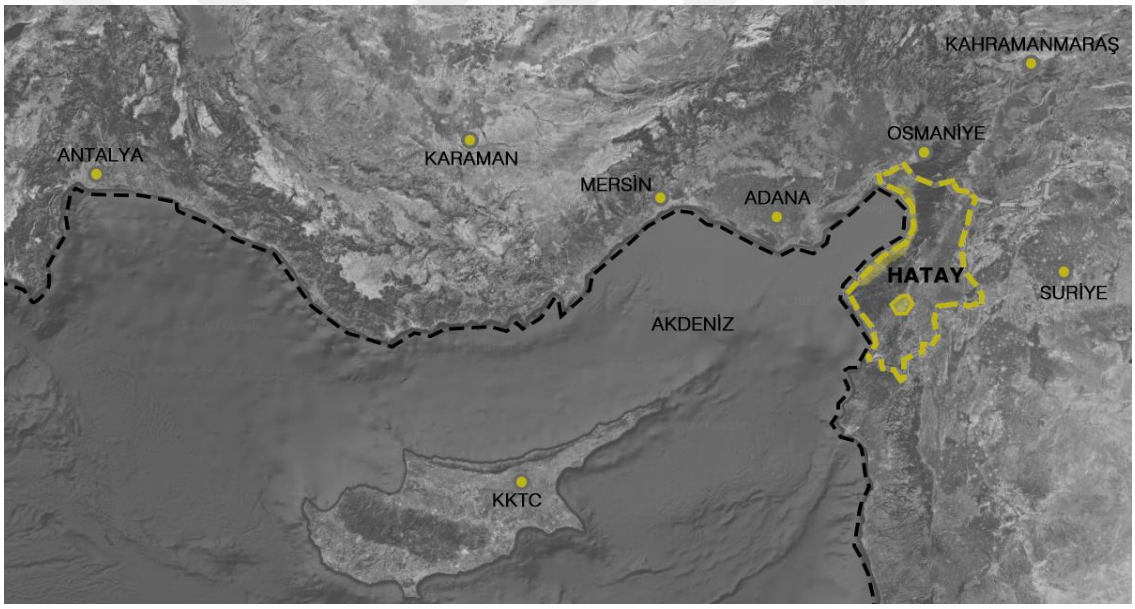
Bu çalışmada Burdur kentinde bulunan ve günümüze kalan gelen endüstri yapılarından 2 adet yapı incelenmiştir. 1954 yılında Burdur Şeker Fabrikası açılan kentin önemli bir endüstri mirasıdır. 1980'li yıllara gelindiğinde gül sanayisinin dörtte üçü Isparta kentinde, geriye kalan dörtte biri ise Burdur kentinde faaliyet göstermiştir.

İlk üretimi 1966 yılında gerçekleşen Burdur gül yağı fabrikasının inşaatı, Burdur ve Civarı Gülcüler İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin ortaklığı ile Fransız V. Mane Fils

Ç.İ.N.E.F Çiçek ve Nebahat Esansları Fabrikası Anonim Şirketi tarafından yabancı sermaye kanunundan yararlanılarak 1962 yılında başlanmıştır.

3.4 Hatay

Akdeniz bölgesinin güney kısmında yer alan, doğusu ve güneyinde Suriye Devleti ile sınırları olan Hatay, batıdan Akdeniz, kuzeyden Adana, Osmaniye, Gaziantep ile komşudur. Akdeniz ikliminin tipik özelliklerini gösteren bu şehir verimli ovalara ve çeşitli bitki örtüsüne sahiptir. Konumu gereği birçok medeniyete ev sahipliği yapmış milattan önce 3000 yılından itibaren ticaret şehri olarak günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Hatay kentinin İpek yolu ve orta çağ deniz hattı üzerinde olması, kenti bir durak haline getirmiştir. Anadolu'nun ve Akdeniz'in ürünleri bu noktada dünyaya yayılmıştır.

Şekil 10. Hatay Kent Konumu (Tosun, 2022)

Camuz (2017, s. 8) "Hatay İli Defne, Antakya, Samandağ ve Yayladağı İlçelerindeki İpek Böceği Yetiştiriciliğinin Genel Durumunun Tespiti, Sorunları ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tezinde şu bilgilere yer vermiştir:

> Coğrafi konumu dolayısıyla önemli bir ticaret ve transit geçiş yolu olan Hatay'ın, ülkemizin en güney ucunda yer almasının getirdiği sonuç ise Anadolu'yu, Ortadoğu'ya bağlayan önemli bir kavşak olmasıdır. Ayrıca,

İskenderun Limanı'yla Akdeniz'e açılması Anadolu'nun ticari yaşamına büyük katkılar sağladığı yadsınamaz bir gerçektir.

Verimli tarım arazileri sayesinde ülkemizin tarım alanında önde gelen Hatay kentinde, en önemli tarım ürünleri buğday ve pamuktur. İpekli dokuma, deri üretimi, sabunculuk, ayakkabı sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayi, metal ve metal eşya sanayi grupları da kent sanayisi için önem taşımaktadır.

Hatay kentinde genel anlamda tarım ve hayvancılık yönünde sanayisi gelişim göstermiştir. 16. yüzyılda mezbaha, boyahane, tabakhane ve sabunhane atölyeleri bulunduğu bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru narenciye, pamuk, ipek, zeytin, zeytinyağı ve sabunla birlikte dokuma ve demircilik ürünleri ihraç edilecek boyutta üretilmiştir. Osmanlı'nın en büyük zeytinyağı ve sabun tedarikçisi o dönemde Antakya'dır.

Antakya'da sabun üretim tarihi Geç Osmanlı Dönemi'nde dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Antakya'daki sabunhanelerle ilgili çalışmalarda yer alan bilgilerde, Antakya'nın sabunhanelerle 19. yüzyılda tanışmaya başlandığı bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde sabun, "sabunhane" adı verilen küçük tesislerde üretilmekteydi. Usun ve Dinç'e göre (2020, s. 4) *"Bu yapılardan bazıları 19. yüzyılda doğrudan sabunhane olarak inşa edilmiştir. Daha önceki yüzyıllarda inşa edilmiş olan bedesten, kervansaray ve han gibi bazı yapıların ise 19. yüzyıla gelindiğinde sabunhane olarak hizmet vermeye başladıkları bilinmektedir"*.

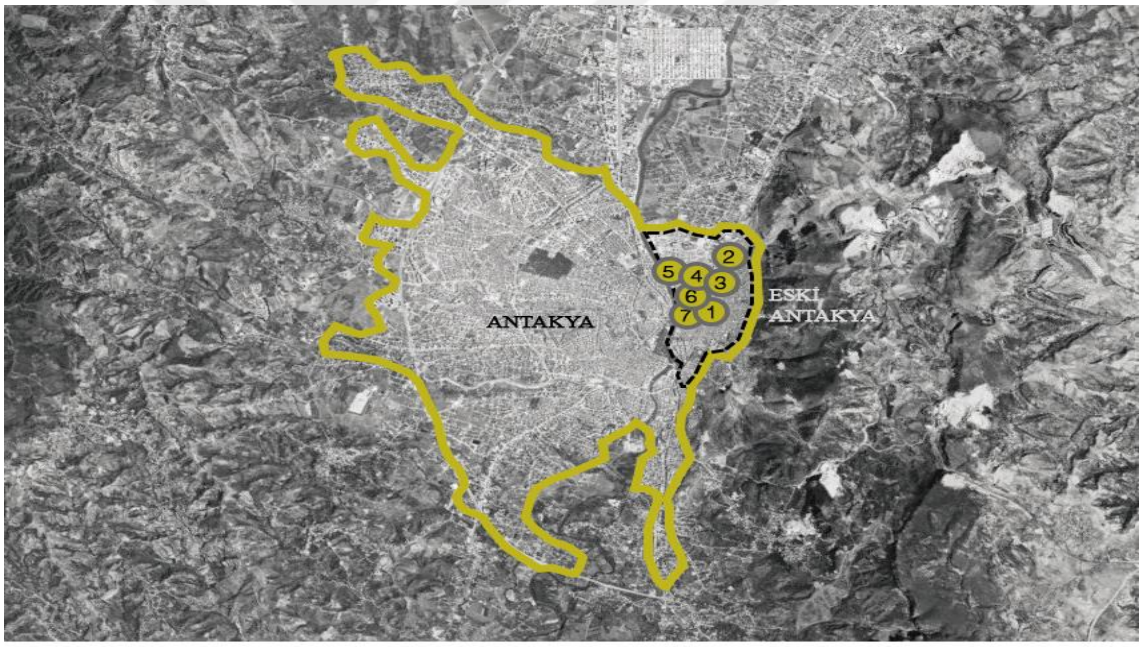
Camuz'a göre (2017, s. 6) *"Hatay, iklim ve bitki örtüsü bakımından ipek böcekçiliği potansiyeline sahiptir. 1991 öncesi yıllarda merkez ilçe, Samandağ, İskenderun, Dörtyol, Yayladağı, Hassa ve Kırıkhan ilçelerinde ipek böcekçiliği yoğun bir şekilde yapılıyorken, 1991 yılından beri sadece İskenderun ve Samandağ ilçelerinde yetiştiricilik yapılmaktadır"*.

19. yüzyılda Süveyş kanalının açılması İpekyolu ticaretini kötü yönde etkilemiş ve Hatay ticaretteki önemini yitirmiştir. İstanbul' uzak olmasından dolayı Avrupa'dan gelen gelişmeleri takip edemeyerek gelişememesi küçük bir kent olarak kalmasına neden olmuştur.

Ömeroğlu'na göre (2006, s. 53) *"Birinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye ile beraber Antakya'yı işgal eden Fransızlar, 1919'da yönetime el koymuş, Halep Vilayeti'nin Kazası durumundaki Antakya'yı İskenderun Sancağı'na bağlamışlardır. Fransızlar bölgeye eğitim, sağlık, din ve demiryolu alanlarında yatırım yaparak kendi nüfusunu yerleştirmeye çalışmışlardır"*.

1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla Fransızlar kenti terk etmiştir. Şehirde ticari ve endüstride gerileme yaşanmıştır.

Bu çalışmada Hatay kentinde bulunan ve günümüze kalan gelen endüstri yapılarından 7 adet yapı incelenmiştir. Günümüze kadar gelebilmiş endüstri mirası yapıları arasında Kuseyri ve Şeyhoğlu Sabunhane'leri önemli endüstri yapılarıdır.

1-ÇELENKÇİOĞLU SABUNHANESİ-1574
2-SELAHATTİN ÖKTEN SABUNHANESİ-1500'lü yıllar
3-ŞEYHOĞLU SABUNHANESİ-1860'ı yıllar
4-ASELCİOĞLU SABUNHANESİ-1800'lü yıllar
5-HASAN ÖKTEN SABUNHANESİ-1800'lü yıllar
6-KUSEYRİ SABUNHANESİ-1800'lü yıllar
7-ÖMER ŞENEK SABUNHANESİ-1800'lü yıllar

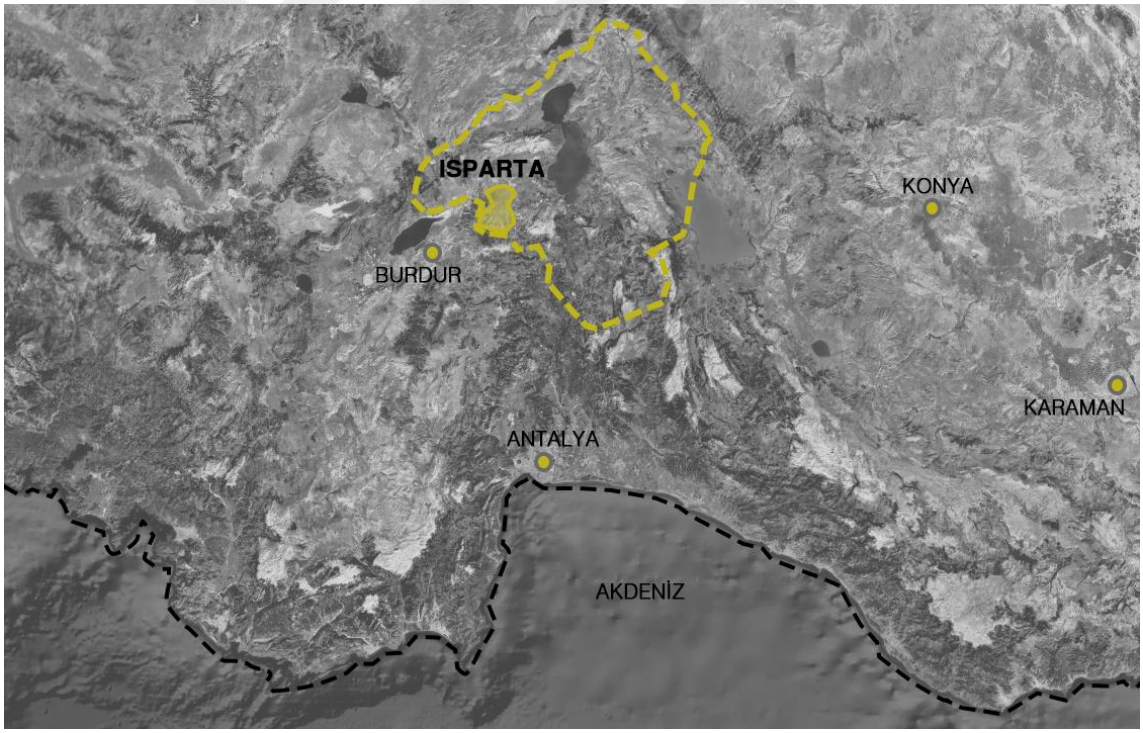
Şekil 11. Hatay Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

3.5 Isparta

Bilir'in (2010, s. 3) "Isparta İlinde Gülcülük ve Ekonomik Önemi" adlı yüksek lisans tezinde Isparta ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Isparta, Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde ve Göller yöresinde Burdur, Afyon, Konya ve Antalya illeri ile Beyşehir ve Burdur Gölleri arasında yer alan bir il olup 8,933 km^2 lik yüz ölçümüne sahiptir. İl, kuzey ve kuzeybatıdan Afyon; batıdan ve güneybatıdan Burdur; güneyden Antalya; doğu ve güneydoğudan ise Konya ile çevrili olup, ortalama yükseltisi 1050 metredir.

Isparta kenti konumu dolayısıyla Akdeniz ve karasal iklimin özelliklerini taşır. Kentin Akdeniz'e yakın olan yerlerinde Akdeniz ikliminin tipik özellikleri gözlenirken, kuzeyinde karasala yakın iklim görülmektedir. Bu durum bitki örtüsündeki çeşitliliğe yol açmaktadır. Verimli toprakların bulunduğu bu kentte çeşitli bitkiler yetişmektedir.

Şekil 12. Isparta Kent Konumu (Tosun, 2022)

Isparta'nın sanayisi tarıma dayalı olup gıda, tekstil, orman ürünleri, dokuma, deri, kozmetik başlıca endüstri kolları görülmektedir. Bunun dışında inşaat, mermer, doğal

taş ürünleri, cam, metal ve plastik sektöründe de küçük ve orta ölçekli firmalar bulunmaktadır.

Arıkan'ın (1988, s. 117) yayınladığı "XV-XVI Yüzyıllarda Hamit Sancağı" adlı kitapta şu bilgilere yer vermiştir:

> Selçuklu Devleti zamanında yörükler tarafından getirilen el sanatı Yomut halı dokumacılığı uzun dönemler yapılmıştır. 15 ve 16. yüzyılda sancağında katran elde edilen ocakların bulunduğu, bir iki yerde değirmen taşı yapıldığı ve Baradız'da (Gönen-Gümüşgün) bir tuzla bulunduğu kayıtlarda yer almaktadır. Ortaçağ teknolojisinde önemli bir yeri olan su değirmenlerinin de yörede bulunduğu tarih defterlerinden elde edilen kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1568 yılında Gönen'de 9, Keçiborlu'da 7, Örkenez'de (Bağkonak) 13, Sav'da (Isparta-Merkez) 12 ve Bavlu'da (Sütçüler) 5 su değirmeni bulunmaktadıydı.

Isparta tahıl değirmenleri dışında özellikle kent merkezinde sabunhane, yağhane ve boyahane gibi imalathaneler bulunduğu bilinmektedir. Uluborlu ve Keçiborlu'da yağhaneler, Eğirdir ve Yalvaç'ta boyahaneler daha fazla yoğunluktadır.

14. yüzyılda Anadolu'da başlayan sonrasında Bulgaristan topraklarına götürülen gülcülük gelişimini bu topraklarda göstermiş, savaş sonrası Bulgaristan topraklarının kaybedilmesi ile tekrar Anadolu topraklarına dönmüştür. Isparta'da Cumhuriyet öncesi dönemlerde elle üretimin ağırlıklı olduğu dokumacılık ve iplik atölyelerinin yanı sıra 1888'de Bulgaristan'dan getirilen güller ile gülcülük tekrar başlamıştır. Günümüze kadar uzanan gülyağı sanayisinin %80'i Isparta'dan karşılanmaktadır. Lavanta, safran, ayçiçeği, haşhaş gibi bitkilerin üretimi de yine Isparta'nın verimli topraklarında yapılmaktadır. Kent gül ve halı sanayisi ile ün kazanmıştır. Küçük ölçekli olarak kozmetik, gıda ve orman ürünleri sanayileri gelişmektedir.

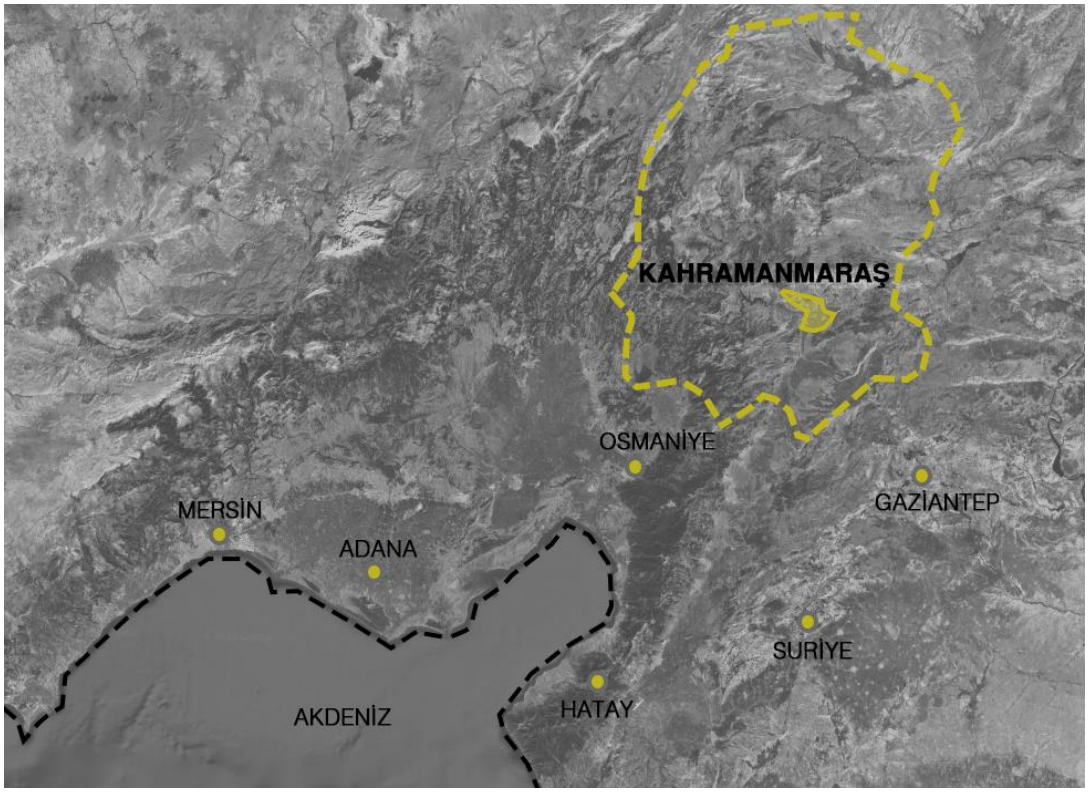
Şekil 13. Isparta Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

19. yüzyıl sonlarında başlayan gül yağı üretimi ve halı dokumacılığı önemli ölçüde artarak ticari hayatta yerini almıştır. Isparta'da üretilen ürünlerin ticareti İzmir Aydın demiryolu üzerinden yapılmaktaydı. 1936 yılında demiryolu hattının Isparta şehrine ulaşması ile daha da canlanmıştır. 1960'lı yıllarda Isparta şehir merkezi, Yalvaç ve Keçiborlu ilçelerinde gelişen endüstri genellikle tarım ve maden kaynaklıdır. Günümüzde Isparta'da tekstil, dokuma ve deri sanayisi, tarım kaynaklı sanayi, maden ve metal sanayi alanlarında üretimler mevcuttur.

Bu çalışmada Isparta kentinde bulunan ve günümüze kalan gelen endüstri yapılarından 2 adet yapı incelenmiştir. Yalvaç ilçesinde inşa edilen deri fabrikası önemli endüstri mirası yapılarındandır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde inşa edilen kentin kalkınmasında önemli rol oynayan Sümerbank Fabrikası ve Keçiborlu Kükürt Fabrikası günümüzde bulunmayan önemli endüstri miraslarıdır.

3.6 Kahramanmaraş

Kahramanmaraş'ın doğusunda Malatya ve Adıyaman; Batısında Kayseri ve Adana; Güneyinde Gaziantep ve Osmaniye, Kuzeyinde Sivas illeri yer almaktadır. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgesi iklim özelliklerini taşıyan karma iklim özelliklerini içerir. Bu nedenle kentin güneyinde Akdeniz iklimi; Kuzeyinde ise karasal iklim görülür.

Şekil 14. Kahramanmaraş Kent Konumu (Tosun, 2022)

Bozdemir'e göre (1986, s. 97) *"Osmanlılar devrinde büyük bir sanat ve kültür kenti olan Kahramanmaraş'ta kuyumculuk, sim ve sırma işleri, saraçlık, oymacılık gibi sanatların yanı sıra dokumacılık, tabaklık, demircilik, bıçakçılık gibi meslekler 1950 yılına kadar özelliklerini korumuştur".*

Öztürk ve Ozan (2004, s.1389) "Kahramanmaraş'ta Sanayinin Tarihsel Gelişimi" adlı makalede çalışmasında şu bulguları ortaya koymuştur:

> Kahramanmaraş'ta endüstrileşmenin ilk tohumları, bugüne paralel olarak dokumacılık sanayi ile atılmıştır. Dokumacılık bütün Anadolu'da olduğu gibi,

> Maraş'ta da o dönemde el tezgâhları yerini geniş atölyelere terk etmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde o zamanki adıyla Maraş'ta dokumacılığın yanı sıra, mobilyacılık, tornacılık, saraççılık, demircilik, dericilik, çeltik, kuyumculuk gibi sektörler de sanayi alanında ilk adımların atıldığı alanlar olmuştur.

Cumhuriyet döneminin başlarında devlet desteği ile sanayinin özelleşmesi sağlanarak gelişimine katkıda bulunulmuştur. Fakat bu işletmeler birkaç kişinin çalıştığı küçük aile imalathanelerinden öteye gidememiştir. 1950 yıllarında Menderes döneminde yapılan Ziraat makinaları desteği ile ve kredi yardımıyla yerel kaynaklar işlenmeye başlanmıştır. Yine o dönemde Ceyhan nehrinden elde edilen enerji de sanayinin canlanmasına katkı sağlamıştır.

Öztürk ve Ozan'a göre (2004, s. 1391) *"Kahramanmaraş'ta sanayi tarihinin gerçek anlamda 1955 yılında başladığı söylenebilir. 1955'te 4 milyon TL sermaye ile Kahramanmaraş Pamuklu Dokuma Sanayi T.A.Ş. kurulmuş, inşası ve makine montajları sonucu 12 Şubat 1965 tarihinde işletmeye açılmıştır"*.

1968'de kalkınma planında öncelik verilen iller arasında yer alan Kahramanmaraş'ın sanayisi bu dönemde gelişim göstermiştir. Pamuklu dokuma sanayi, iplik fabrikaları, zeytinyağı, süt ürünleri, bulgur fabrikaları, demir, krom ve alüminyum endüstri tesisleri kurulmuştur.

Öztürk ve Ozan'a göre (2004, s. 1391) *"Kahramanmaraş'ta 1972 yılında Marteks İplik Fabrikası kurulmuş, 1975 yılında kurulan Pişkinler İplik Fabrikası ise 1979 yılında Sabancı Grubu'na devredilerek Bossa A.Ş. adını almıştır. Bu fabrikalar Kahramanmaraş'ta tekstil sektörünün temelini atmışlardır"*.

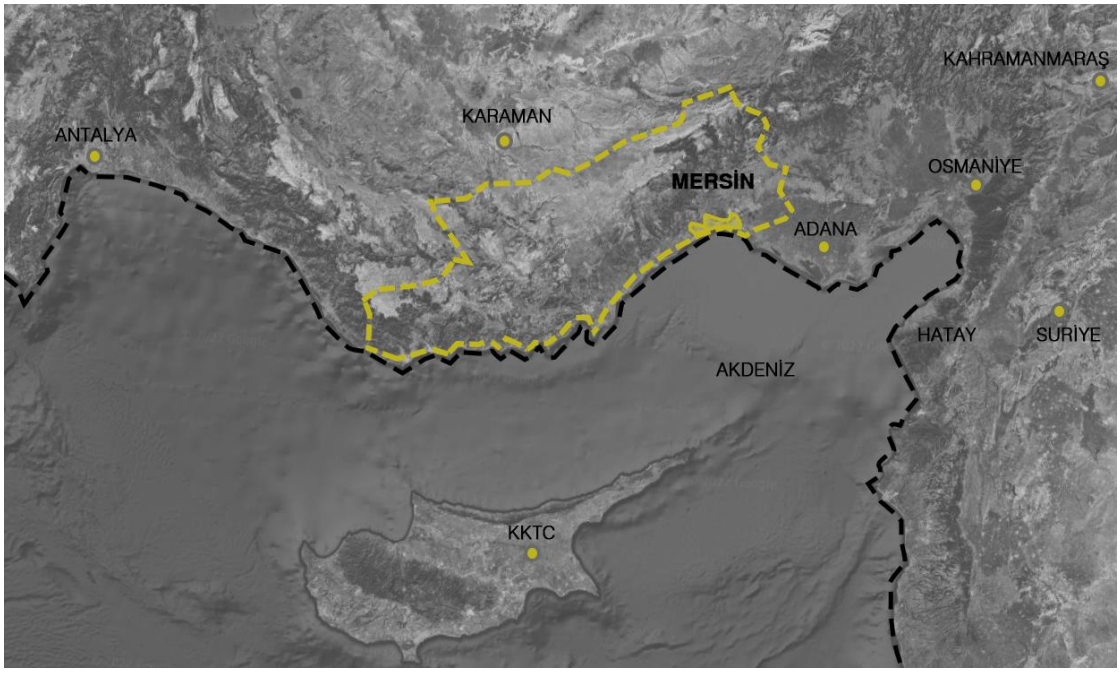
Kahramanmaraş kentinde endüstri mirası niteliğinde günümüze gelebilmiş endüstri yapısı bulunmamaktadır.

3.7 Mersin

Mersin kentinin kuzeyinde Konya, Niğde ve Karaman; doğusunda Adana; batısında Antalya ve güneyinde Akdeniz bulunmaktadır.

Sandal ve Gürbüz (2003, s. 122 - 118) yayınladığı makalede Mersin kenti ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

> Akdeniz ikliminin hâkim olduğu yörede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır. Mersin'in yıllık yağış miktarı 596,2 mm, yıllık sıcaklık ortalaması ise 18,6 º C'dir. Akdeniz kıyısındaki bu sıcaklık ve yağış değerleri kuzeye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak değişir. Bu değişim sonucu sıcaklık düşerken, yağış miktarı artar.
>
> Mersin şehri kurulduğu günden bu yana Çukurova, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'nun güney yarısı için yurtdışına açılan bir ticaret merkezi olma özelliğini korumuştur. Mersin şehri aynı zamanda coğrafi konumunun sağladığı olanaklar sayesinde ticaretin yanında endüstrinin de gelişmekte olduğu bir şehirdir.

Şekil 15. Mersin Kent Konumu (Tosun, 2022)

Pamuk, tahıl, zeytinyağı, meyve ve sebze üretiminin ağırlıkta olduğu Mersin'de 19. yüzyıla kadar birçok küçük işletme bulunmaktadır. Ticaretin ön planda olduğu üretimin geri planda kalması durumu 19. yüzyılın başlarında fabrikaların kurulmasıyla değişmiştir. 1832 yılından sonra modern tarım ve çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler yapılarak, pamuk tohumu getirilmiş ve ziraat işlerini bilen insanlar bölgeye yerleştirilmiştir. Böylece Mersin'in önemli bir tarımsal üretim bölgesi olması için gerekli koşular sağlanmıştır.

Mersin kenti Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli deniz ticaret yollarından biri olan Süveyş Kanalı'na yakınlığı sebebiyle liman kenti olma özelliği kazanmıştır. Tarsus Limanı deniz ticaretinin ve sanayinin geliştiği Mersin'de ilk yerdir. Zamanla Tarsus limanının bataklığa dönmesi sebebiyle yerine Mersin Limanı'nı tercih edilmiştir.

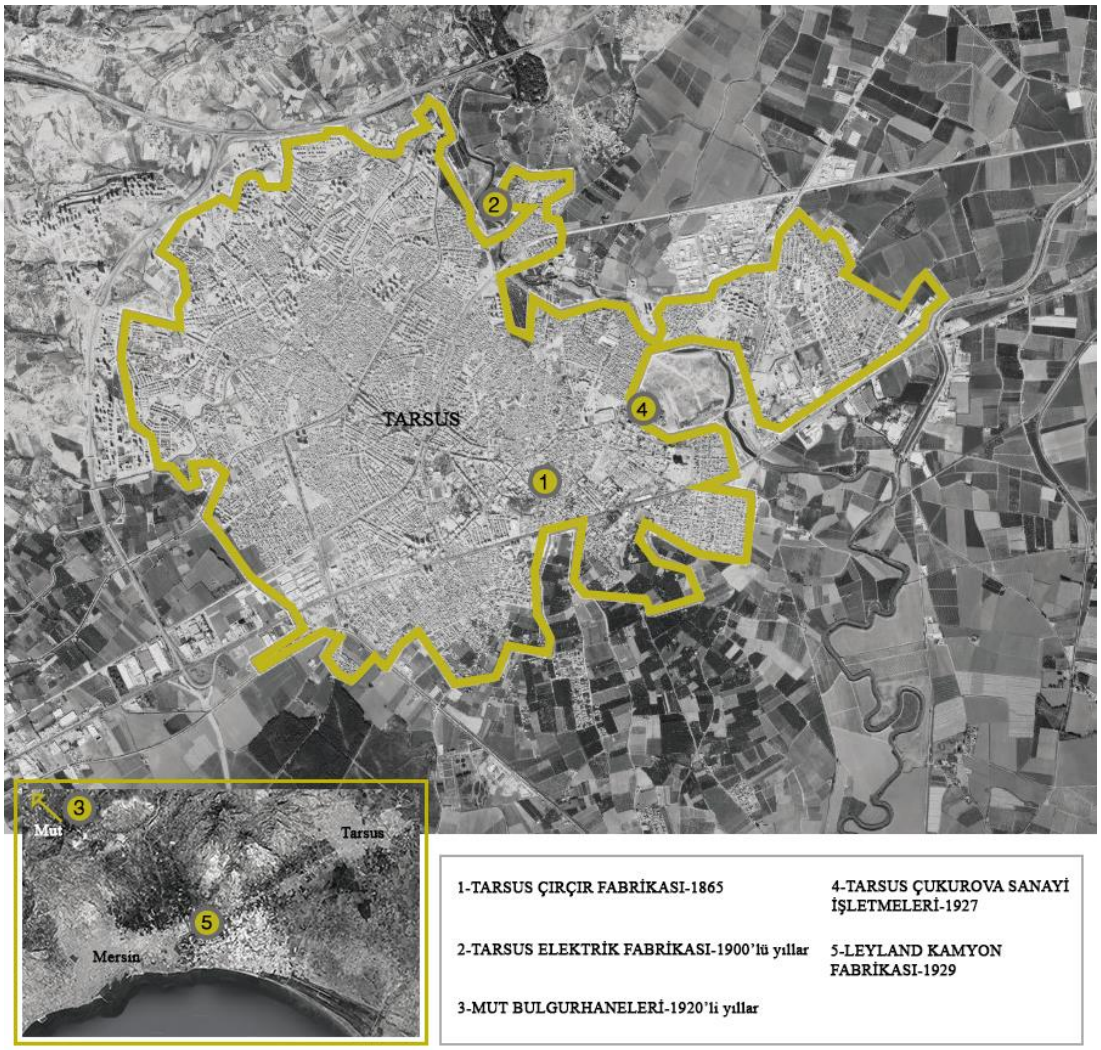
Mersin kenti 1840'lı yıllarda iskeleye sahip küçük bir kasaba iken yıllar içerisinde ticaret ve tarımsal faaliyetlerin artmasıyla birlikte hızla bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bu durum Mersin kentini ithalat ve ihracat merkezi haline getirmiştir. 1860'lı yıllara gelindiğinde Mersin kentinin çevresinde ve özellikle Çukurova'da pamuk ekim arazileri hızlı bir şekilde yükselmiş, üretilen ürünlerin ve özellikle de pamuğun kentin sahip olduğu Mersin Limanı vasıtasıyla ihracat oldukça artmıştır. Fakat dönemin ulaşım teknolojisi, üretilen ürünlerin limana istenilen kapasitede ve zamanda ulaştırılmasında yetersiz kalmasından dolayı, bu ihtiyacı gidermek için 1886 yılında Adana-Mersin demiryolu hattı kurulmuştur. Bu hat ile Anadolu ve Bağdat demiryolu hattı Mersin limanı ile ilişkili olmuştur.

Büyüyen tarımsal ve ticari aktivitelerin etkisi ile Mersin kentinde küçük boyutlu çırçır, yağ, un, buz ve iplik fabrikaları inşa edilmiştir. Şehrin doğusunda yer alan liman ve demiryolu hattı nedeni ile inşa edilen ticaret mekânları ve fabrikalar da kentin doğusuna konumlandırılmaya başlanmıştır.

Endüstri Devrimi'nin başlaması ile büyüyen kapitalist ekonomi, kentlerin değişmesine sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra Mersin kentinin hızla gelişmesinde, Amerikan iç savaşı sırasında dünyadaki pamuk kıtlığını gidermek amacıyla Çukurova'da gelişen pamuk üretimi ve bölgenin 1866'da demiryolu ağına bağlanması etkili olmuştur. Bu

dönemde Mersin hızla, Çukurova'nın tarım ürünlerinin ihraç edildiği bir liman ve ticaret merkezi haline gelmiştir.

1906 yılında Mersin-Adana demiryolu hattı Haydarpaşa-Bağdat demiryolu hattı ile birbirine bağlanmıştır. Bu durum kentte ticari hayatı canlandırmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı ve sonrasında kurtuluş savaşı döneminde ticaret ve üretim gerilemiştir. Savaş sonralarında tekrar aktifliğini kazanmıştır.

Şekil 16. Mersin Kenti Endüstri Mirası Haritası (Tosun, 2022)

Akbaş ve Uğur (1994, s. 76) yayınladığı "İçel Rehberi" adlı kitabında şu bilgilere yer vermiştir:

> Mersin'in ekonomik gelişiminde önemli bir yeri olan ve 1954 yılında temeli atılan modern Mersin Limanı 1962 yılında hizmete açılmıştır (MTSO, 1998).

> 1950'lerden itibaren tarım sektöründe de büyük ilerlemeler olmuş; makineleşme, gübreleme, sulama, ilaçlama ile ulaştırma ve pazarlama sistemlerindeki gelişmenin sonucu olarak tarımsal alan genişlemiş, üretim ve verim artmıştır.

Sandal ve Gürbüz (2003, s. 88) yayınladığı makale Mersin kenti ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

> 1950 yılından sonra gelişen ekonomik aktiviteler sonucu Mersin'in nüfusu hızla artmış, yerleşim alanı da gittikçe genişlemiştir. 1962 yılında modern Mersin Limanı ve Ataş Petrol Rafinerisi, 1966 yılında Mersin Termik Santrali'nin I. ve 1969 yılında ise II. üniteleri hizmete girmiştir. 1969 yılında gübre, 1970'lerde cam, plastik, madeni eşya, soda ve çimento fabrikaları kurulmuştur.

Tarsus bölgesinde gelişmeye başlayan sanayi zamanla Mersin kentine de ilerlemiştir. Mersin'in genelinde endüstri yapıları tarım odaklı olmuştur. Bu çalışmada Mersin kentinde bulunan ve günümüze kalan gelen endüstri yapılarından 5 adet yapı incelenmiştir. Tarsus Çırçır Fabrikası, Tarsus Çukurova Sanayi İşletmeleri ve Tarsus Elektrik Fabrikası gibi fabrikalar kentin endüstri yapı örneklerdir.

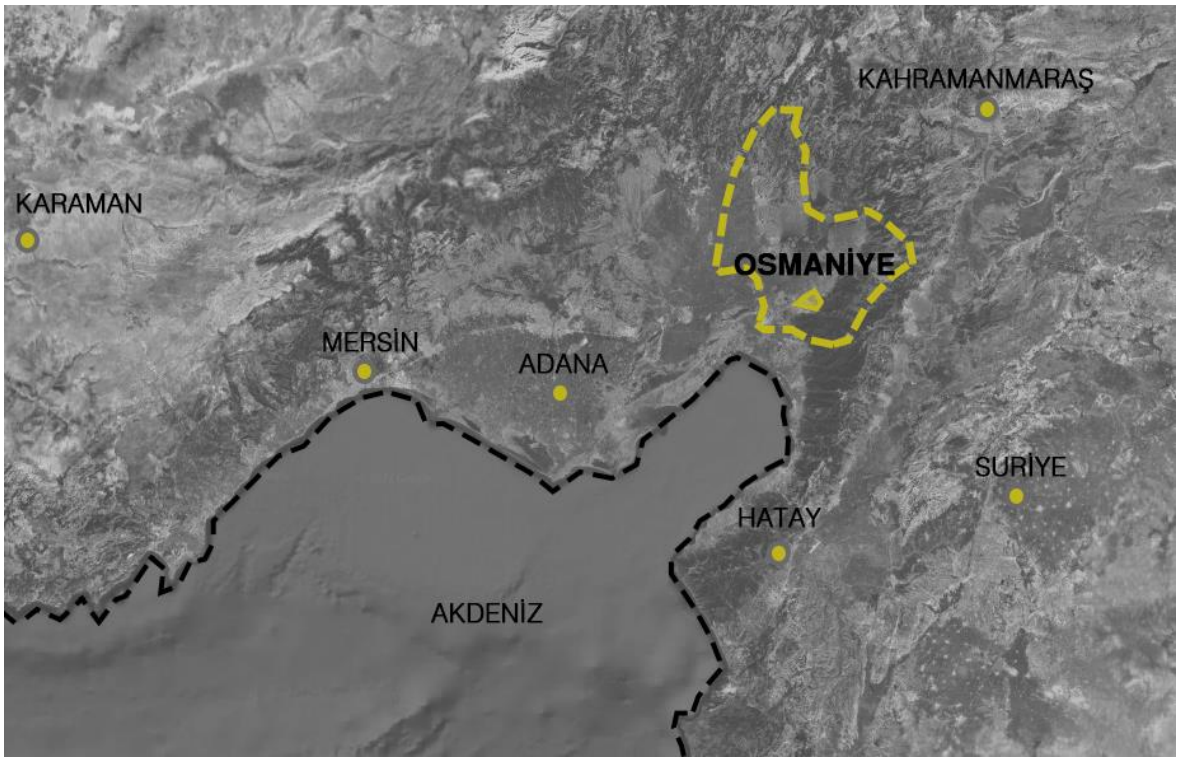
3.8 Osmaniye

Osmaniye konum olarak Akdeniz bölgesinin doğusunda yer almaktadır. Kuzeyinde Kahramanmaraş, güneyinde Hatay, doğusunda Gaziantep ve batısında Adana illeri bulunmaktadır. Akdeniz ikliminin hâkim olduğu bu bölgede Toros dağlarının etkisi ile karasal iklim etkileri de görülebilmektedir. Çukurova Bölgesi'nde bulunmasından dolayı zengin tarım toprakları ve geniş ormanlara sahiptir. Ceyhan Nehri başta olmak üzere birçok akarsuya sahip Osmaniye, tarım alanlarının ve sanayinin enerji ihtiyacını barajlar ile doğal su kaynaklarından sağlamaktadır.

19. yüzyıla kadar konar-göçerliğin hâkim olduğu Osmaniye'de 1864 yılında sancak kurulmasıyla yerleşik hayat etkilerini göstermiştir. Dokuma, tekstil, kilim, seramik, bıçakçılık, oymacılık gibi el sanatlarından geçim sağlanırken, yerleşik hayatın etkisi ile

tarım ve hayvancılık da yaygınlaşmıştır. 20. yüzyılda İstanbul-Bağdat demiryolu hattının yapılmasıyla ticari anlamda da gelişme göstermiştir.

Kök'e göre (2019, s. 161) *"Osmaniye Garı, Bağdat demiryolu hattının önemli duraklarından biridir. Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerini birbirine bağlar. Ayrıca Ortadoğu ülkeleri ile bağlantı sağlayan yol üzerindedir"*.

Şekil 17. Osmaniye Kent Konumu (Tosun, 2022)

Çenet'in (2009, s. 15) "Osmaniye İli Toprakkale ve Düziçi Yöresinde Kirkitli Dokuma Geleneği" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Osmaniye'nin gelişmesinde ve kalkınmasında ticaret önemli bir unsur olmasına rağmen geçim kaynağı büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Osmaniye'de arazi geniş ve verimlidir. Halkın geneli küçük alanlarda tarım faaliyetlerinde bulunur. Turunçgiller, fıstık, buğday, karpuz, zeytin ve daha sonraları pamuk üretimi yapılmaktadır. Yer fıstığı Türkiye'de en çok Akdeniz'in doğusunda bulunan Osmaniye'de yetiştirilir. Türkiye'nin fıstık ihtiyacının %40'ını Osmaniye karşılar. Son yıllarda Osmaniye'nin ticaretinde gelişmeler yaşansa da genellikle küçük işletmelere dayalı bir sanayisi vardır.

Tarım dışında ormancılık, hayvancılık, madencilik sanayisinin hammaddeleri bulunmasından dolayı bu sanayi dalları da gelişim göstermiştir. Madencilikte ponza, mermer, demir, kalker, kuvarsit ve kil gibi hammaddeler elde edilmektedir.

1996 yılına kadar Adana'ya bağlı olan Osmaniye'de, endüstrileşme şehir merkezi dışında yerleşim olduğundan büyük ölçekli endüstri yapıları Adana kent merkezinde inşa edilmiştir. Bu nedenle Osmaniye kentinde, endüstri mirası niteliğinde günümüze gelebilmiş endüstri yapısı bulunamamıştır.

4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDÜSTRİ YAPILARI

Akdeniz Bölgesi'nde bulunan kentlerde 19. yüzyıla kadar sanayi faaliyetleri küçük boyuttaki imalathanelerde gerçekleşmekmiştir. Bu kentlerdeki sanayilerde, kentte bulunan yerel hammaddeler işlenip az miktarda ürün elde edilmiştir. 19. yüzyılda Endüstri Devrimi etkisinin topraklarımızda yaygınlaşması ile birlikte, kent sanayilerinde üretim kapasiteleri artmış ve bu durum beraberinde endüstri yapılarında da gelişime neden olmuştur.

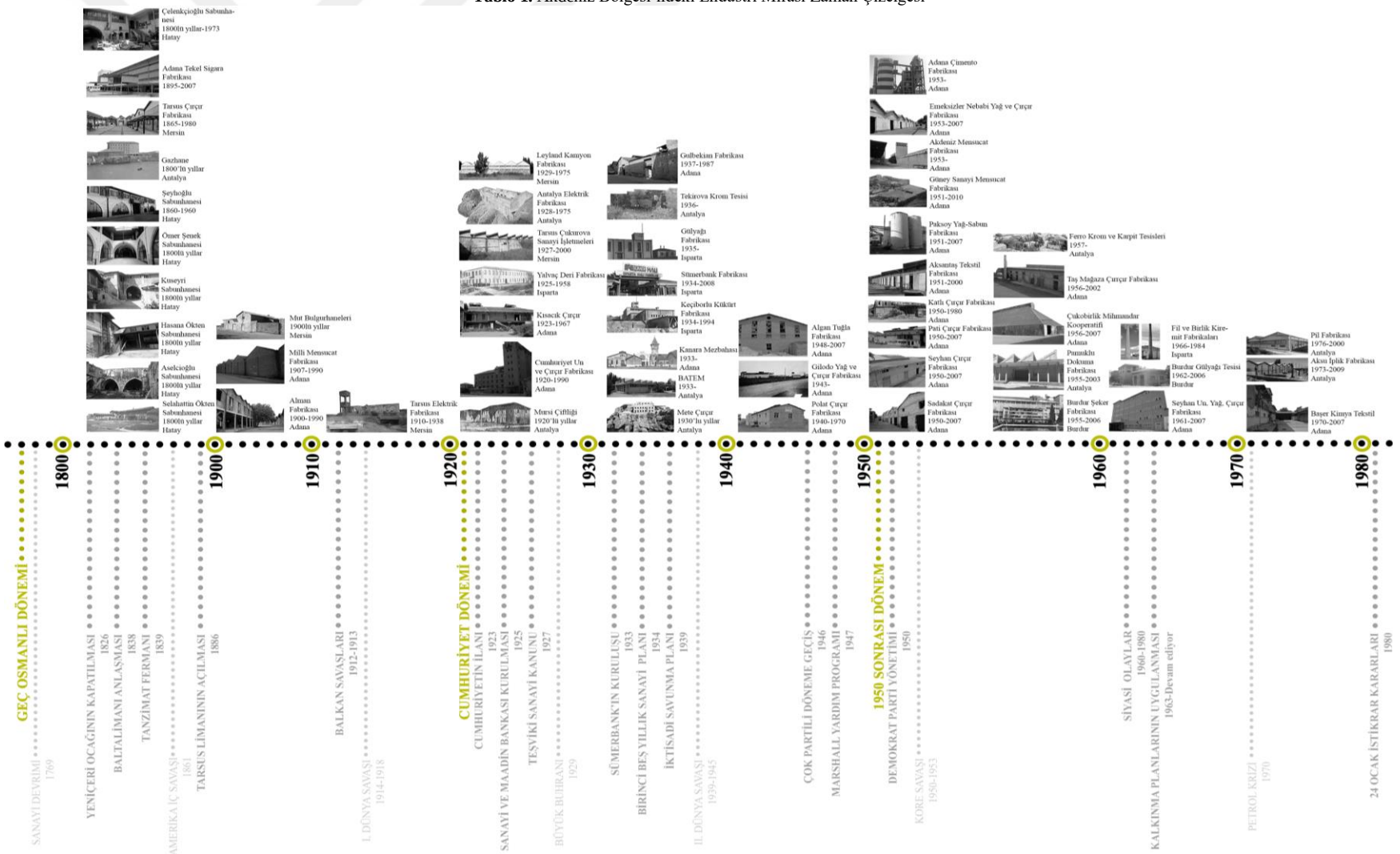
19. yüzyılın sonlarında İngiltere, dokuma sektörü hammadde kaynakları bakımından oldukça zengin olan Adana kentine yönlenmesi ile birlikte kentin bu alandaki endüstri kuruluşlarını ve faaliyetlerini arttırmıştır. Yine yüksek miktarda pamuk üretimine sahip Mersin kentinde, Adana'dan sonra bu alanda endüstri yapılarının arttığı görülmüştür. Kentte tarihi Mersin Limanı'nın bulunması sektörün gelişmesinde de büyük avantaj sağlamıştır. Ayrıca 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılıp Akdeniz'deki ticareti faaliyetleri artırması ile birlikte diğer kıyı kentleri gibi Antalya kenti sanayisinde de gelişim görülmüştür.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Adana ve Antalya kentlerinde sanayi gelişimi hızla devam ederken Isparta ve Burdur'da da endüstri yapıları artmıştır. 1950 yılında genel olarak ülke çapında endüstri yatırımları yapılmış bu süreçte Akdeniz bölgesinde Adana başta olmak üzere birçok fabrika kurulmuştur. Bu dönemde inşa edilen endüstri yapılarının, gelişen teknoloji ile birlikte yapıların değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Genel anlamda dönemin üretim tekniklerine uygun boyutta olan bu endüstri yapıları işlev odaklı olduğu söylenebilmektedir. Üretim tiplerine baktığımızda, sanayinin ilk adımları kentin yerel hammaddesinin işlenmesi olmuştur. Daha sonra dönemin yaygın sektörleri de kent sanayisine eklenmiştir.

Bulundukları bölgelerin ve kentlerin izlerini, mimari kimliğini taşıyan bu endüstri yapıları ayrıca sanayi tarihi, dönemin teknolojisi hakkında da bilgiler taşımaktadır. ICOMOS Türkiye'nin (2013, s. 3) yayınladığı "Mimari Mirası Koruma Bildirgesi" kapsamında "Endüstri Mirası" kavramı ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *"Endüstriyel üretim süreçlerinin içinde yer aldığı ve/veya Endüstri Devrimi teknolojisiyle üretilmiş yapılardır. Artık kullanım dışı kalmış yapılar, üretim donatıları, yapı aksamları ve yerleşimler ile içinde bulundukları doğa ve kent peyzajları endüstri mirasını oluşturur."*

Bu çalışma 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın sonlarına kadarki süreçte, Akdeniz Bölgesi'ndeki endüstrileşme gelişmelerini kapsamaktadır. Bu gelişmeler tarihi olaylar ile endüstri yapılaşması ilişkilendirilerek üç ayrı zaman dilimlerinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dönemler Geç Osmanlı, Cumhuriyet ve 1950 Sonrası Dönemler olarak belirlenmiştir. Aşağıda günümüze gelebilmiş 41 adet endüstri yapısı, endüstri mirası kavramı çerçevesinde incelenerek; kuruluş tarihi sırasına göre sıralanmış ve yapıların özellikleri ve günümüz durumu analiz edilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda tezde Adana'da 15, Antalya'da 10, Burdur'da 2, Hatay'da 7, Isparta'da 2 ve Mersin kentinde 5 endüstri mirası niteliğindeki yapı incelenmiştir.

Tablo 1. Akdeniz Bölgesi'ndeki Endüstri Mirası Zaman Çizelgesi

4.1 Geç Osmanlı Dönemi Endüstri Yapıları

Geç Osmanlı Dönemi 19. yüzyılın başlarından başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde 12 adet endüstri mirası yapısı incelenmektedir. Bu yapılardan 2 tanesi Adana, 1 tanesi Antalya, 7 tanesi Hatay, 2 tanesi Mersin kentlerinde bulunmaktadır. 10 adet endüstri mirası yapısı tarım, 2 tanesi enerji endüstri dalında yer almaktadır. Geç Osmanlı Dönemi'nde kurulan endüstri yapıları devlet mülkiyetinde inşa edidiği görülmektedir. Yapıların fiziksel özellikleri, dönemin üretim teknolojisini ve yerel mimari etkilerini taşımaktadır.

4.1.1 Çelenkçioğlu / Haytoğlu Sabunhanesi, Hatay

16. yüzyılda han olarak yapılan Çelenkçioğlu sabunhanesi Hatay Antakya'da bulunmaktadır. Eski Antakya ile Asi Nehri arasında kalan han yapısı yanındaki hamam ve camii ile birlikte inşa edilmiştir. Daha sonra han sabunhaneye çevrilerek sabun ve zeytinyağı üretimi yapmaya başlamıştır.

Çelenk'e göre (1996, s. 38) *"Han, 1574 yılında Sokullu Mehmet Paşa tarafından vakıf olarak yaptırılmıştır. 19. yüzyıl ortalarına kadar han olarak kullanılan bu yapı, 1842-1845 yılları arasında Halep Valiliği yapan Vecihi Paşa tarafından sabunhaneye çevrilmiştir. Yapı, 1969 yılına kadar sabunhane olarak faaliyetini sürdürmüştür"*. 1985 yılında Kültür ve Tabiat Varlıkları tarafından tescillenen yapı, 2006 yılında restorasyon geçirerek yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 18. Çelenkçioğlu Sabunhanesi (Çiftyürek, 2021)

Avlulu bir yapıya sahip sabunhane, iki kattan oluşmaktadır. Zemin katta çapraz tonozların sardığı avlu, idari kısım, sabunun yapıldığı bölümler yer almaktayken; birinci katta sabunun serildiği bölüm yer almaktadır.

Sabunhane yapısı yığma teknik ile moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Sabunhanenin dış cephesinde ve avlu cephesinde, merdivenler ve kapı söveleri gibi mimari öğelerinde kesme taş kullanılmıştır. Zemin kaplamasında düzgün taş kullanışmıştır. Sabun serme bölümü olarak kullanılan birinci kat cephelerindeki geniş açıklıklar ahşap çıtalı perdelerle kapatılmıştır. Alaturka kiremitli ahşap konstrüksiyonlu beşik çatı örtüsü bulunmaktadır. Yapı doğal ve yerli malzemelerden yapılmıştır.

Restorasyon sonrasında ticari işlev verilen sabunhane çeşitli özellikte dükkânların bulunduğu "Defne Han" adı ile bilinmektedir. Günümüzde hala iş hanı işlevini sürdürmektedir.

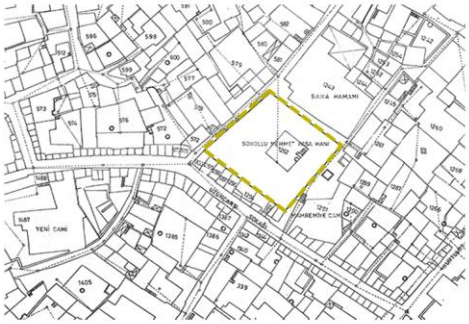
Tablo 2. Çelençioğlu / Haytoğlu Sabunhanesi Kataloğu

ÇELENKÇİOĞLU SABUNHANESİ

- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1574/1842
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir.
(Defne Han-Dükkanlar)

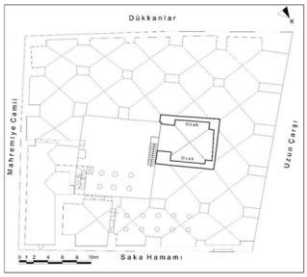

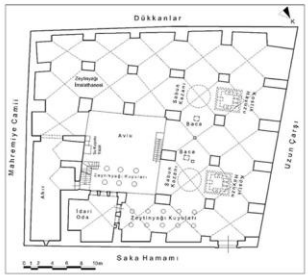

Kroki

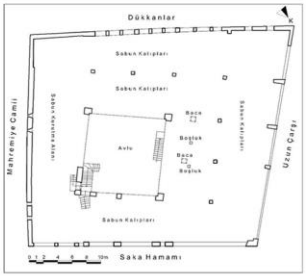
Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

Bodrum Kat Planı

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

KAYNAKLAR

Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Çelenk, Yavuz. "Antakya Sokollu Mehmet Paşa Hanı Restorasyonu", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1996.

earth.google.com

4.1.2 Selahattin Ökten Sabunhanesi, Hatay

16. yüzyılda kervansaray olarak inşa edilen Selahattin Ökten sabunhanesi, Hatay Antakya'nın tarihi kent merkezinde bulunmaktadır. Avlulu iki katlı olan bu bina 19. yüzyılda, artan ihtiyaç nedeniyle sabunhaneye dönüştürülmüştür. Kentteki diğer sabunhaneler ile aynı bölgede bulunan sabunhane, uzun yıllar sabun ve zeytinyağı üretimi yapmıştır.

Kervansaray olarak inşa edilse de yerel mimari özellikler taşıyan yapı, Antakya'daki diğer sabunhaneler ile ortak özellikler taşımaktadır. İki katlı olan sabunhanenin ilk katında sabunun üretim aşamaları gerçekleşirken, ikinci katında serme, kurutma, depolama işlemi yapılmaktadır.

Çiftyürek'e göre (2021, s. 171) *"Yapı, moloz taşla inşa edilmiştir. Payelerde, sivri kemerlerde, merdivende ve birinci kattaki taşıyıcılarda ince yonu taş kullanılmıştır. Bununla birlikte duvarlar sıvanmış ve boyanmış vaziyettedir. Zeminler, betonarme ve yer yer fayansla kaplanmıştır. Cephe açıklıkları ahşap perdelerle kapatılmıştır".*

Yapı dönemsel olarak kullanımı sırasındaki ihtiyaçlara göre değişimlere uğramış ve özgünlüğünü yitirmiştir. Avlu içerisine yapılan iki katlı betonarme eklenti, giriş kapısının konumu, kullanım kaynaklı mekânlardaki değişimler gibi birçok mimari müdahale geçirmiştir.

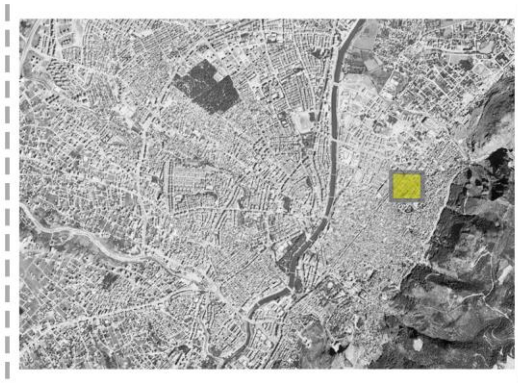
Şekil 19. Selahattin Ökten Sabunhanesi (Tosun, 2022)

2005 yılında Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescillenen yapı koruma altındadır. Bugün sabun üretimi işlevine devam eden sabunhane, yurtiçi ve yurtdışına üretimler yapmaktadır.

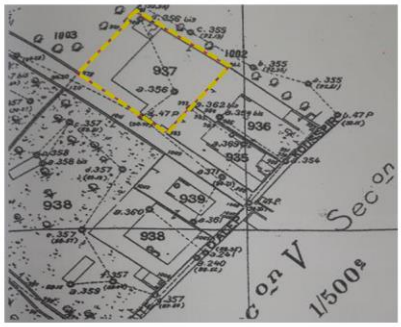
Tablo 3. Selahattin Ökten Sabunhanesi Kataloğu

SELAHATTİN ÖKTEN SABUNHANESİ

- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1500'lü yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Aktif haldedir (Verdaa Ticaret).

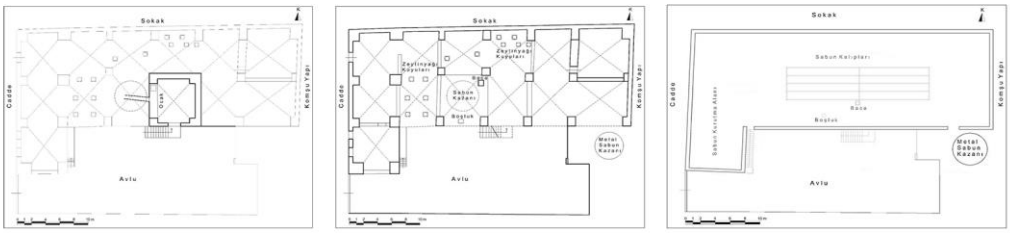

Kroki

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

Ocaklık Planı Zemin Kat Planı 1. Kat Planı

KAYNAKLAR

Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Usun, Çetin Furkan ve Dinç, Yücel. "Sabun Üretimi Bakımından Kent Kimliği ve Sabunhanelerin Endüstriyel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Antakya Örneği", Coğrafya Dergisi, 2020.

earth.google.com

4.1.3 Aselcioğlu Sabunhanesi, Hatay

Tarihi Kurtuluş Caddesi üzerinde yer alan Aselcioğlu Sabunhanesi, karşısındaki Şeyhoğlu sabunhanesi (Savon otel), yanında bulunan Hasan Ökten sabunhanesi ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. 19. yüzyılda Hatay Antakya'da bulunan sabunhaneler ile ortak özellikler taşımaktadır.

Çiftyürek'in (2021, s. 157) "Türkiye'de Sabunhaneler" adlı doktora tezinde Aselcioğlu Sabunhanesi ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Sabunhane genel anlamda moloz taşla inşa edilmiştir. İki katlı sabunhane yapısında bulunan kemerlerde, payelerde, avludaki merdivenlerde, kapı ve pencere sövelerinde, zeytin ezme taşında, sabun hazanı, kostik havuzunda ve bacalarda kesme taş kullanılmıştır. Zeytinyağı kuyuları, yığma tuğla ile inşa edilmiştir. Sokağa ve caddeye açılan dükkânlar betonarme malzeme ile yenilenmiştir. Birinci kattaki duvarların çoğunluğu briket tuğla ile yenilenmiştir. Bazı alanlarda, betonarme taşıyıcılar ile güçlendirme yapılmıştır. Cephe açıklıklarındaki çıtalı perdeler ahşaptandır. Özgün durumda, içten açık bırakılan ahşap konstrüksiyonlu çatı, alaturka kiremitle örtülmüştür.

Şekil 20. Aselcioğlu Sabunhanesi (Tosun, 2022)

Yapı 1985 yılında tescillenerek koruma altına alınmıştır. Yapının birinci katı yok olmuşken, diğer bölümler bazı müdahaleler ile bugüne kadar ulaşmıştır. Günümüzde güney kısmında ticari dükkânlar aktif şekilde iken, yapı atıl durumdadır.

Tablo 4. Aselcioğlu Sabunhanesi Kataloğu

ASELCİOĞLU SABUNHANESİ

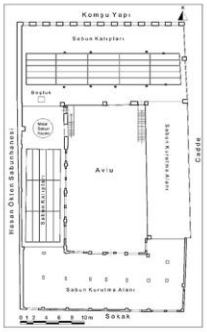
- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1800'lü yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

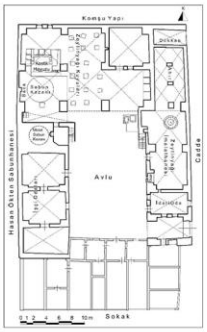

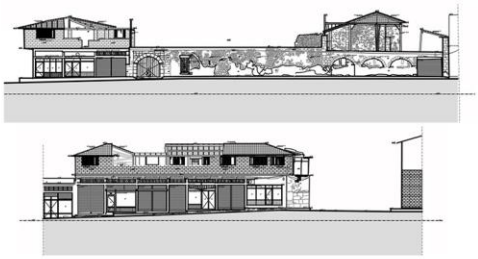
Kroki

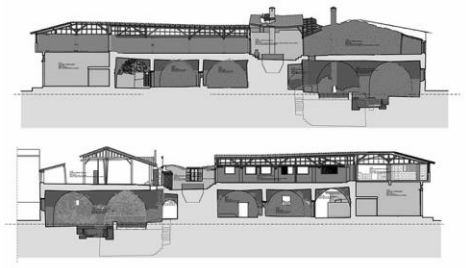
Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

Görünüşler

Kesitler

KAYNAKLAR

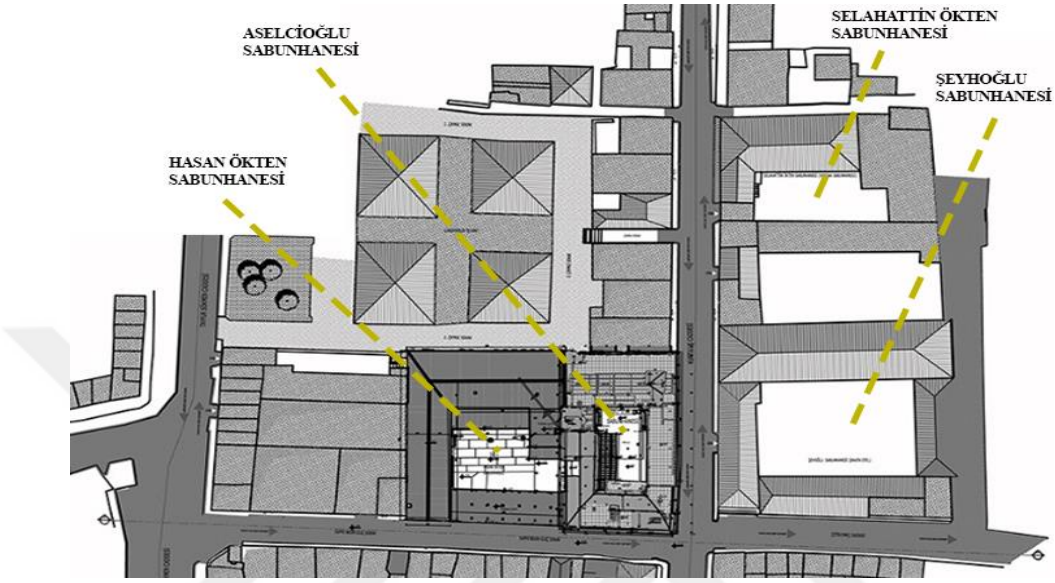
Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Camuz, Derya. "Conservation of Kuseyri Soap Factory As An Industrial Heritage In Antakya", Yüksek Lisans Tezi, İzmir, İzmir İleri Teknoloji Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

4.1.4 Hasan Ökten Sabunhanesi, Hatay

19. yüzyılda inşa edildiği düşünülen Hasan Ökten sabunhanesi, Hatay Antakya'da tarihi Kurtuluş Caddesi'ne yakın konumda bulunmaktadır. Doğusunda Aselcioğlu sabunhanesi bulunurken, diğer sınır binalar farklı işlevdeki ticari yapılardır.

Şekil 21. Hasan Ökten Sabunhanesi Konumu
(https://www.mnrmimarlik.com/projeler/sunum/page/2/)

Çiftyürek'in (2021, s. 159) "Türkiye'de Sabunhaneler" adlı doktora tezinde Hasan Ökten Sabunhanesi ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> İki katlı sabunhane, bir avlunun gerisinde yer alan, çeşitli işlevdeki çapraz tonozlu bölümlerden meydana gelmiştir. Zemin katta, avlunun kuzeyinde, taştan sabun kazanları ve zeytinyağı kuyuları, batısında idari oda, işçilerin konakladığı mekânlar, doğusunda metal levhalı sabun kazanı ve depo, güneyinde ise avlu geçidi ve betonarme dükkânlar yer alır. Sabun kazanlarının altında ocaklıklar vardır. Birinci katlar ise sabunun dökülüp kesildiği ve kurutulup hazır hale getirildiği geniş açıklık alanlardan ibarettir.

Şekil 22. Hasan Ökten Sabunhanesi (Tosun, 2022)

Dönemsel olarak mekânsal ihtiyaç sebeplerinden, 1977 yılında yol çalışması ve 1980 yılında geçirdiği yangın ile yapının planında ve cephelerinde değişimler olmuştur. Muhdes ekler ve dönemin yapı malzemeleri yapıya dâhil edilerek özgünlüğü bozulmuştur. Yapının orjinalinde duvarlar moloz taş ile inşa edilirken tonozlarda ince yonu taşı kullanılmış, bugün yapıda betonarme ve briket gibi ekler bulunmaktadır. Yapının bir diğer değişimi de çatı konstrüksiyonun ahşaptan demire dönüştürülmesi olmuştur.

1985 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenen yapı, 2000'li yıllara kadar faaliyetini sürdürmüştür. Günümüzde dönemsel olarak kısmi kullanılan yapı, genelde pasif durumdadır.

Tablo 5. Hasan Ökten Sabunhanesi Kataloğu

HASAN ÖKTEN SABUNHANESİ

- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1800'lü yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Aktif haldedir (Dönemsel).

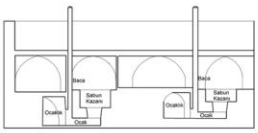

Kroki

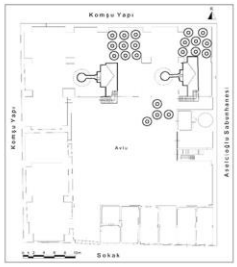

Kesit

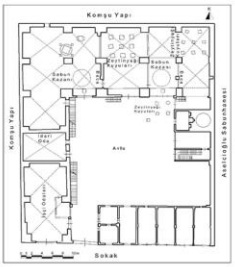

Ocaklık Bölümü Kesiti

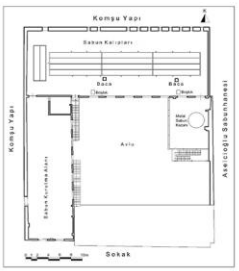
Görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

Ocaklık Planı

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

KAYNAKLAR

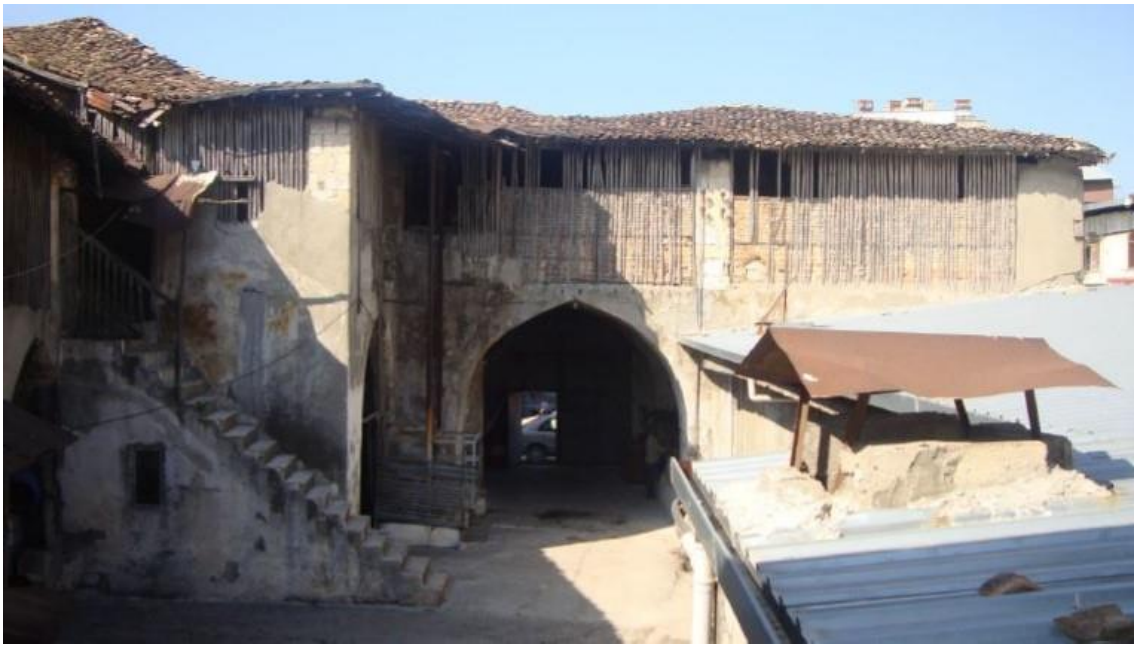
Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Usun, Çetin Furkan ve Dinç, Yücel. "Sabun Üretimi Bakımından Kent Kimliği ve Sabunhanelerin Endüstriyel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Antakya Örneği", Coğrafya Dergisi, 2020.

earth.google.com

4.1.5 Kuseyri Sabunhanesi, Hatay

19. yüzyılın sonlarına doğru inşa edildiği düşünülen Kuseyri sabunhanesi, Hatay Antakya'nın tarihi kent merkezi içerisinde sabunhaneler bölgesinde yer almaktadır. İki yol kesişiminde konumlanan yapının, diğer iki cephesi komşu yapılar ile sınırlandırılmıştır. Kuseyri sabunhanesi bölgenin tipik sabunhane planına sahiptir. Ayrıca sabun kazanları, zeytinyağı kuyuları gibi işlevsel mimari detayların benzerliği yanı sıra tonozlu, sivri kemerli yerel mimari özellikler de ortaktır. Yapının taşıyıcı duvarları moloz taş ile inşa edilirken, pencere sövesinde, kemerlerde, payelerde kesme taş kullanılmıştır. Zeytinyağı kuyuları ise tuğla malzeme ile yapılmıştır.

Şekil 23. Kuseyri Sabunhanesi (Camuz, 2016)

Çiftyürek'e göre (2021, s. 172) *"İki katlı ve bir avlu etrafındaki bölümlerden oluşan yapı kütlesi, arazi durumu nedeniyle yamuk planlıdır. Sabunhanenin kuzeybatı kenarındaki mekânlar ise ana kütleden dışa taşmış ve niteliksiz müdahalelerle özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiştir"*.

Yapının cephesinde ve planında dönemsel olarak bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Taş zemin daha sonları betonarme ile kaplanmış olup iki cephesi çimentolu sıva yapılmıştır. Bazı mekânlar kullanım amaçlı briket duvarlar ile ayrılmıştır. Cephede ise sonradan eklenen dükkânlar hem silüetin değişmesine neden olmuştur. Bu nedenlerle yapı genel anlamda özgünlüğünü yitirmiştir.

1950’lerden sonra sabun ve zeytinyağı üretimini durduran Kuseyri sabunhanesi, 2009 yılında Adana Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir. Koruma altındaki yapının projelendirilmesi yapılmış fakat yeniden işlevlendirilmesi yapılmamıştır.

Tablo 6. Kuseyri Sabunhanesi Kataloğu

KUSEYRİ SABUNHANESİ

- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1800'lü yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

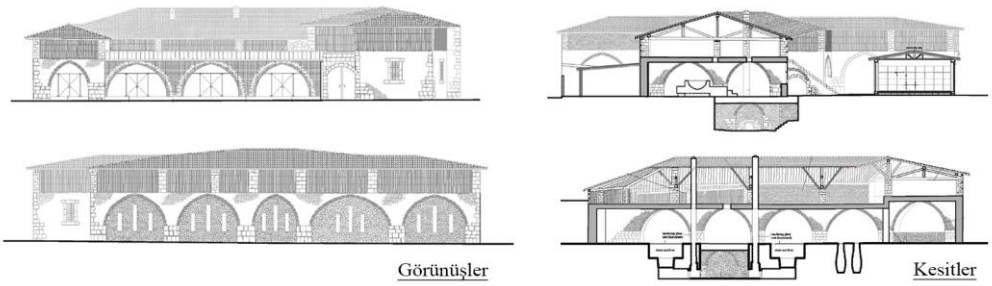

Vaziyet Planı

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

Görünüşler

Kesitler

KAYNAKLAR

Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Camuz, Derya. "Conservation of Kuseyri Soap Factory As An Industrial Heritage In Antakya", Yüksek Lisans Tezi, İzmir, İzmir İleri Teknoloji Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

4.1.6. Ömer Şenek / Müftüoğlu Sabunhanesi, Hatay

Hatay Antakya'da bulunan sabunhane Uzun Çarşı Caddesi'nde, kentteki diğer sabunhaneler ile aynı bölgede bulunmaktadır. Yapının özelliklerine incelendiğinde 19. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilebilir. 20. yüzyılın ortalarına kadar sabunhane işlevini sürdürmüştür. 1985 yılında tescillenen yapı, 2015 yılında restorasyon çalışması geçirmiştir.

Şekil 24. Ömer Şenek Sabunhanesi Dış Cephesi (a) (Tosun, 2022)
Şekil 25. Ömer Şenek Sabunhanesi İç Avlusu (b) (Tosun, 2022)

Çiftyürek'in (2021, s. 177-179) "Türkiye'de Sabunhaneler" adlı doktora tezinde Ömer Şenek Sabunhanesi ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Bir avluyu üç yönden çevreleyen çapraz tonozlu bölümlerden oluşan sabunhane, genel olarak "U" planlı ve iki katlıdır. Batı taraftaki avlu geçidi, beden duvarlarından dışa taşmıştır. Zemin katta, sabun kazanı ve zeytinyağı kuyularının yer aldığı bölümler, birinci katta ise sabunun dökülüp kurutulduğu geniş açıklıklı alanlar bulunur.
>
> Sabunhane moloz taşla inşa edilmiştir. Sivri kemerlerde, payelerde kesme taş kullanılmıştır. Restorasyonla birlikte duvarlar sıvanmış ve boyanmıştır. Zeminler fayansla kaplanmıştır. Birinci kat cephelerinde bulunan geniş

açıklıklarda ve pencerelerde ahşap perdeler kullanılmıştır. İçten açık bırakılan ahşap konstrüksiyonlu çatı, alaturka kiremitle örtülmüştür.

Sabunhanenin zaman içerisinde üç cephesi çevre yapılar tarafından kapatılmış; tek cephesi görülebilmektedir. Yapının yol tarafından görülen batı cephesi özgünlüğünü koruyamamış ve diğer cepheler ile iç mekanda restorasyon aşamasında özgünlüğünü yitirmiştir. Yapının eski işlevini gösteren bazı detaylar korunurken, birçok değişim geçirmiştir.

Usun ve Dinç'e göre (2020, s. 8) *"Günümüzde restore edilmiş olmasına rağmen henüz işlevlendirilmemiş durumda bulunan Ömer Şenek Sabunhanesinin bir sabun müzesi olarak işlevlendirilmesi düşünülmüş ancak bu proje, henüz hayata geçirilmemiştir".*

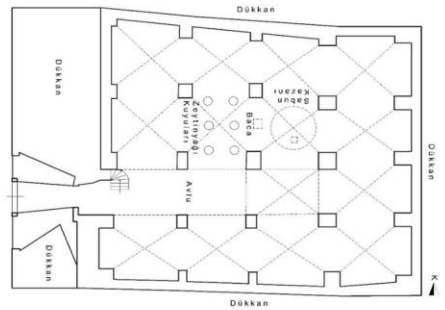
Tablo 7. Ömer Şenek / Müftüoğlu Sabunhanesi Kataloğu

ÖMER ŞENEK/MÜFTÜOĞLU SABUNHANESİ

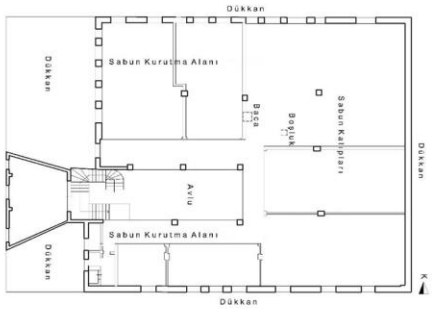
- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1800'lü yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Restorasyonu yapılmış.(Yeniden işlevlendirilmemiştir.)

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Usun, Çetin Furkan ve Dinç, Yücel. "Sabun Üretimi Bakımından Kent Kimliği ve Sabunhanelerin Endüstriyel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Antakya Örneği", Coğrafya Dergisi, 2020.

earth.google.com

4.1.7. Şeyhoğlu Sabunhanesi, Hatay

Kurtuluş Caddesi ile Çetin Emeç Caddesi arasında yer alan yapı, 1860'lı yıllarda sabunhane olarak inşa edilmiştir. Bu sabunhanede, uzun yıllar zeytinyağı ve sabun üretimi gerçekleştirilmiştir.

Çiftyürek'in (2021, s. 166) "Türkiye'de Sabunhaneler" adlı doktora tezinde Şeyhoğlu Sabunhanesi ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Moloz taşla inşa edilen sabunhanenin caddeye bakan batı cephesinde, payelerde ve sivri kemerlerde ince yonu taş kullanılmıştır. Birinci katlar ve güneydeki mekânlar betonarme sistemle yeniden inşa edilmiştir. Restorasyonla birlikte duvarlar sıvanmış ve boyanmış vaziyettedir. Özgün durumda ahşap konstrüksiyonlu olan çatı, alaturka kiremitle örtülmüştür". Serme-kurutma işleminin yapıldığı birinci katta cephe boyunca devam eden dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Pencerelerde havayı geçiren, kurutma işlemine yardımcı olan ahşap çıtalı perde ile kapatılmaktadır.

Şekil 26. Şeyhoğlu Sabunhanesi (Tosun, 2022)

1950 yıllarına kadar işlevini sürdüren sabunhane daha sonraki yıllarda bir dönem çırçır fabrikası olarak kullanılmıştır. 1985 yılında tescillenmesi ile koruma altına alınmış, 2003 yılında restorasyon geçirerek "Savon Otel" adıyla yeniden işlevlendirilmiştir.

Günümüzde Savon otel olarak bilinen yapı birçok değişim geçirmiştir. 1962 yılında geçirdiği yangın ile çeşitli müdahalelerde bulunulmuş ve yapının özgünlüğüne ciddi derecede hasar verilmiştir. 1990 yılında yol genişletilmesi sonrası güney cephesine muhdes ekler getirilmiştir. Yapı bir dönem dükkânların bulunduğu ticari mekân olarak kullanılmıştır. Bu dönemde avluya ve plana müdahaleler olmuştur. 2003 yılındaki restorasyonda bu müdahaleler aslına uygun olacak şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Fakat otel işlevi sebebiyle bazı müdahalelerle özgünlüğe dönülememiştir. Örnek olarak sabunun serme ve kurutma işleminin yapıldığı geniş açıklıklı birinci katın, otelin odaları olarak kullanılması için bölümlendirilmiştir.

Yapı Hatay Antakya'daki tarihi sabunhaneler arasında en çok bilinen yeniden İşlevlendirilen sabunhane yapısıdır. Bu yönden Antakya'nın endüstri mirasının ve yerel üretim tipinin toplum hafızasından silinmemesi adına teşvik edici bir yeniden işlevlendirme projesidir.

Tablo 8. Şeyhoğlu Sabunhanesi Kataloğu

ŞEYHOĞLU SABUNHANESİ

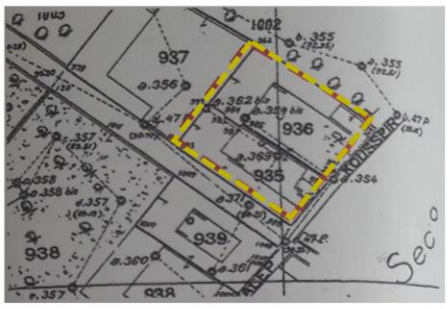
- Konum : Hatay/Antakya
- Yapım Yılı : 1860
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ ve Sabun üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir. (Savon Otel)

Vaziyet Planı

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

Zemin Kat Planı

1. Kat Planı

KAYNAKLAR

Çiftyürek, Müge. "Türkiye'de Sabunhaneler", Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2021.

Camuz, Derya. "Conservation of Kuseyri Soap Factory As An Industrial Heritage In Antakya", Yüksek Lisans Tezi, İzmir, İzmir İleri Teknoloji Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

4.1.8 Tarsus Çırçır Fabrikası, Mersin

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk endüstri yapılarından biri olan Tarsus Çırçır Fabrikası, 1865'te Mersin'in Tarsus ilçesinde inşa edilmiştir. Bugün Tarsus merkezde bulunan fabrikanın çevresinde birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Bulunduğu bölgede neolitik döneme ait yerleşim yeri olan Gözlükule Höyüğü yer almaktadır.

Şekil 26. Tarsus Çırçır Fabrikası (Tosun, 2022)

Uçar'ın (2019, s. 34) Mimarlık 408 dergisinde yayınlanan araştırma makalesinde şu bilgere yer vermiştir:

> 1838'de imzalanan Osmanlı-İngiliz Muahedesi ile tarımsal üretimde ihraç yasağının kalkması, bu antlaşmanın ardından diğer Avrupa devletleriyle de ticari antlaşmalar imzalanması ve 1861'de Amerika'da iç savaş çıkması sonucunda Avrupa ülkelerinin pamuk elde etmek için Osmanlı'ya yönelmesi ile bölgede pamuk üretimine talep artmış ve bu üretime bağlı sanayi gelişmeye başlamıştır. Tarsus'ta bilinen ilk çırçır fabrikası 1862'de Harison Debbas tarafından kurulmuştur.

Fabrika 1980'li yıllara kadar pamuğun ayıklanması ve depolanması işlevine sürdürmüştür. Daha sonra kısa bir süre depo olarak kullanılmış ve terk edilmiştir. 1990'lı yıllarda Tarsus'un tarihi kent merkezinde başlatılan koruma ve restorasyon

çalışmaları ile birlikte Tarsus çırçır fabrikası, 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Sonrasında restorasyonu çalışmaları yapılmış, 2013 yılında yeniden işlevlendirmesi ile yapının projeleri güncellenerek tekrar restorasyon sürecine girmiştir. 2017 yılında Boğaziçi Üniversitesi Gözlükule Kazısı Araştırma Merkezi olarak kullanıma açılmıştır. Tarsus Çırçır Fabrikası yeniden işlevlendirilerek Gözlükule Höyüğü'nün kazısı sırasında elde edilen envanter konservasyonu, depolanması ve laboratuvar çalışmaları için kullanılmaya başlanmıştır.

Avlulu bir yapıya sahip olan fabrika günümüze kadar çok fazla değişim yaşamamıştır. Plan ve strüktürel açıdan yapının özgünlüğü restorasyon sırasında büyük ölçüde korunmuştur. Ahşap çatı ve taşıyıcı strüktüre sahip kargir binanın iyi durumda olan bütün elemanları korunmuş, kötü durumdakilerin yerine özgün malzemenin niteliğinde yeni elemanlar konulmuştur.

Yapının işlevsel sürdürülebilirliği dışında, ekolojik sürdürülebilirliği de güneş panelleri, çatı suyu toplama sistemi ve oda içinde hava sirkülasyonu sağlayan panjur sistemi ile sağlanmıştır.

Tablo 9. Tarsus Çırçır Fabrikası Kataloğu

TARSUS ÇIRÇIR FABRİKASI

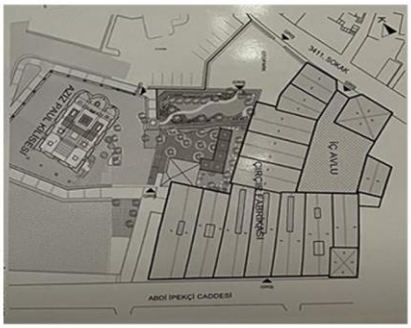
- Konum : Mersin/Tarsus
- Yapım Yılı : 1865
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu :Tarım
- İşlev : Pamuk İşleme
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden İşlevlendirilmiştir (Boğaziçi Üniversitesi Gözlükule Kazıları Araştırma Merkezi).

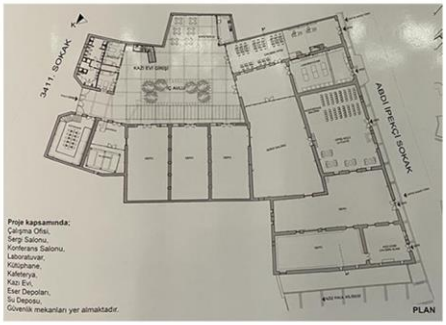

Vaziyet Planı

Kat Planı

Görünüş

Kesit

KAYNAKLAR

Uçar Meltem, "Bir Endüstri Mirasını Kente Kazandırmak: Boğaziçi Üniversitesi Gözlükule Kazısı Araştırma Merkezi", Mimarlık 408 Dergisi, Sayfa: 34-37, 2019.

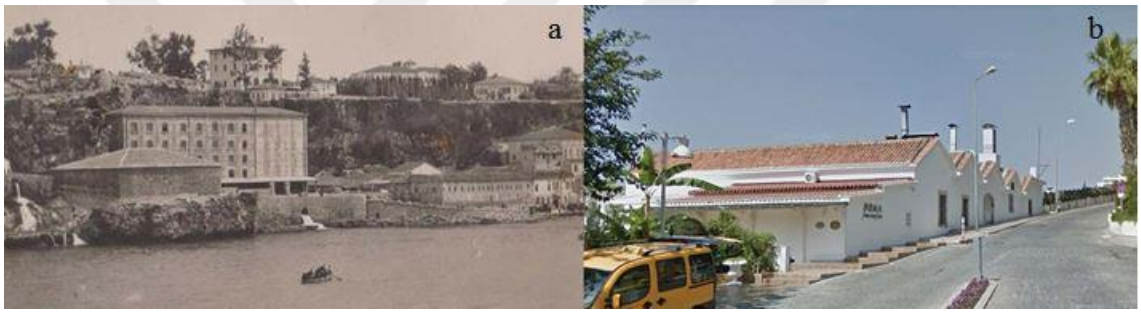
Sayın Saadet, "Terk Edilmiş Fabrikadan Araştırma Merkezine:Tarsus Çırçır Fabrikası/BOUN Boğaziçi Gözlükule Kazıları Araştırma Merkezi", Yapı Dergisi, Sayfa: 25, 2020.

earth.google.com

4.1.9 Gazhane, Antalya

Antalya Gazhanesi, 19. yüzyılda Antalya'nın Konyaaltı ilçesinde kurulmuştur. Gazhane, geleneksel malzeme ve yöntemler kullanılarak inşa edilmiştir. Taş, tuğla malzemelerle yığma teknik kullanılan yapı ahşap kırma çatıya sahiptir.

19.yüzyılda Antalya'daki fabrikalar kurulurken limana yakın tercih edilirdi. Bu durum hem ticari olarak hem de su kaynaklarının kullanımı açısından avantajlıydı. İlerleyen yıllarda Gazhane yapısının yanına İskele Un Fabrikası açılmış, gazhane işlevini yitirdiğinde bu fabrikaya depo görevi görmüştür. Akay'a göre (2020, s. 68) *"1 Ocak 1915'te Fransız savaş gemileri tarafından tahrip edilmiş; yapının üst katı ve çatısı hasar görmüştür. Sağlam kalan alt katı ve çatı örtüsü onarılarak gazhane olarak kullanımına devam edilmiştir. Un fabrikasının ise dört katından sadece bir katı kalmış ve burası da değirmen olarak 1970'li yıllara kadar kullanılmıştır.*

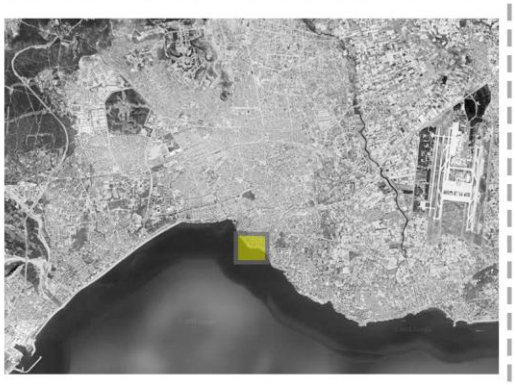
Şekil 27. Antalya Gazhanesi ve İskele Un Fabrikası (a) (Akay, 2020)
Şekil 28. Antalya Gazhanesi, 2022 (b) (Google Earth)

Günümüzde, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenen Gazhane Fabrikası restorasyonu yapılarak restoran olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Un fabrikasından kalan bir ana yapı ve su borusunu taşıyan üç adet ayak geriye kalmıştır. Yapı korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

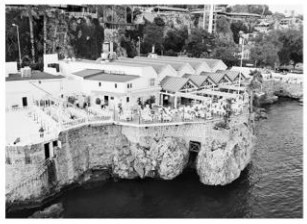
Tablo 10. Antalya Gazhanesi Kataloğu

ANTALYA GAZHANE

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1800'lü yıllar
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Enerji,Tarım (19.yy sonları)
- İşlev : Elektrik Üretimi,Un Deposu (19. yy sonları)
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir (Arma Restoran).

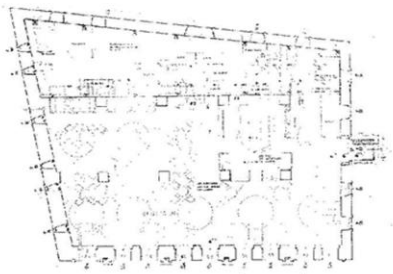

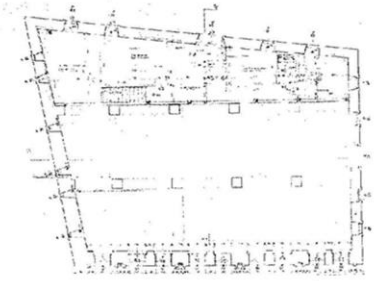

Yerleşim Planı

Gazhane binası kesit,görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

Zemin Kat Planı

Kat Planı

KAYNAKLAR

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

earth.google.com

4.1.10 Milli Mensucat Fabrikası, Adana

Adana'nın Seyhan ilçesinde bulunan endüstri tesisi 1906 yılında Kozmo Simonoğlu tarafından kentin yerel endüstri hammaddesi olan pamuk ile iplik üretimi yapmak amacıyla kurulmuştur. Adana'nın önemli iplik fabrikalarından biri olan Milli Mensucat fabrikası, 1911 yılında dokuma birimi eklenerek daha kapsamlı hale getirilmiştir. Yıllar içinde gelişerek büyüyen fabrika daha sonra Milli Emlak İdaresi'ne geçerek 1927 yılında Milli Mensucat adını almıştır.

Özüdoğru'nun (2010, s. 115) "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Oldukça büyük bir alana kurulmuş olan fabrikada dokuma atölyeleri ve boyahane geniş yer tutmaktadır. Bu bölümler fabrika alanını merkez ve güney kısımlarıda yer almaktadır. Bunlardan başka fabrikanın bünyesinde kaynak atölyeleri, haşıl daireleri, seri çözgü alanları, ambarlar gibi teknik hacimler yer almaktadır. Ayrıca idare, misafirhane, yemekhane ve kreş benzeri birimler fabrika girişinin bulunduğu doğu cephesinde bulunmaktadır. Alandaki yapılar tuğla yığma sistem ile inşa edilmiştir. Geç dönemde eklenen yapılar ise betonarme sisteme sahiptirler". Üretim binası tek katlı geniş açıklıklı olan yapı ahşap karkaslı, şet tipi çatı ile örtülmüştür.

1978 yılına kadar aktif olarak çalışan fabrika, borç nedeniyle hazineye devredilerek üretimine ara verilmiştir. 1983 yılında Milsan Mensucat adıyla üretimine tekrar başlayan fabrika, 2006 yılında Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir. 2013 yılında ise yeniden işlevlendirilerek Adana Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

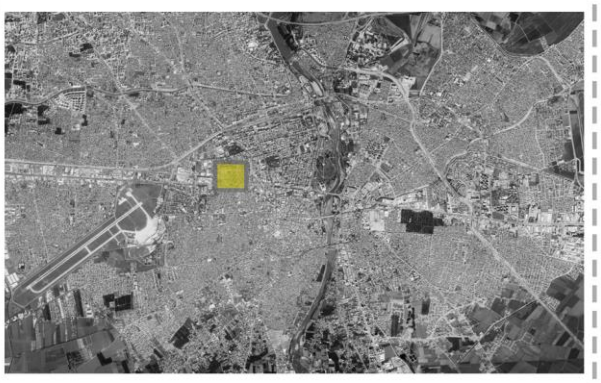

Şekil 29. Milli Mensucat Fabrikası (Tosun, 2022)

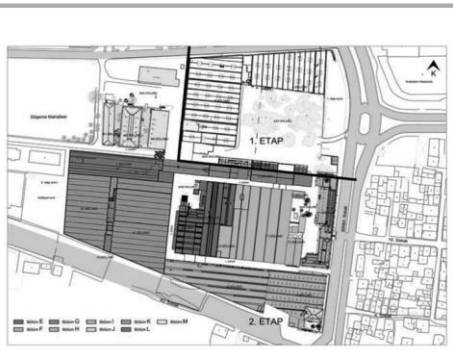
Tablo 11. Adana Milli Mensucat Fabrikası Kataloğu

MİLLİ MENSUCAT FABRİKASI

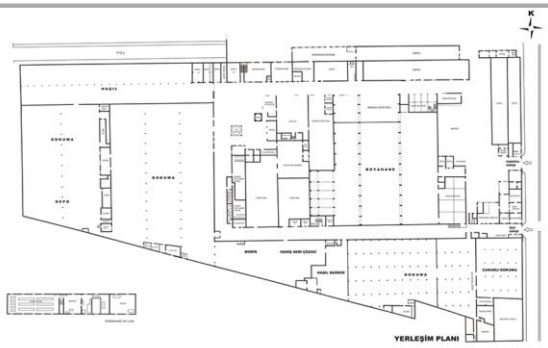
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1906
- Mülkiyet: Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : İplik,Kumaş Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilli
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir (Adana Arkeoloji Müzesi).

Vaziyet Planı

Zemin Kat Planı

Milli Mensucat Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com

4.1.11 Tarsus Elektrik Santrali, Mersin

Mersin'in Tarsus ilçesinde bulunan elektrik santrali Tarsus'un kuzeydoğusunda Berna çayı kıyısında yer almaktadır. Santral ürettiği enerjiyi Berdan çayından elde ettiği sudan sağlamaktaydı.

Tarsus Elektrik Santrali 20. yüzyılın başında Tarsus'un elektrik ihtiyacını karşılamak için inşa edilmesi kararı verilmiştir. 1910 yılında alt yapının tamamlandığı bilinmektedir. Tarsus Belediyesi tarafından işletilen santral Türkiye'nin ilk elektrik santralinden birisidir.

Şekil 30. Tarsus Elektrik Fabrikası (Arslan, 2017)

1937 yılına kadar aktif olarak çalışan santral, teknolojik gelişmelerin gerisinde kalarak Tarsus için gerekli elektrik ihtiyacını karşılayamamaktaydı. İşlevini devam ettiremeyen santral günümüzde atıl haldedir. Elektrik santrali, santral binası, trafo yapısı, su bendi ve su kanalı yapılarından oluşmaktaydı. Santral binasının çatısı haricinde bu yapılar günümüze kadar ulaşmış fakat harap haldedir.

Tablo 12. Tarsus Elektrik Santrali Kataloğu

TARSUS ELEKTRİK SANTRALİ

- Konum : Mersin/Tarsus
- Yapım Yılı : 1902
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Enerji
- İşlev : Elektrik Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

Vaziyet planı ve kat planları çizimlerine ulaşılamamıştır.

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Arslan, Ozan. "Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış", Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı:32, Sayfa: 1-16, 2017.

Serbest, Hamit. " Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretiminin İlk Yılları", Çukurova Üniversitesi Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü Ders Notu

earth.google.com

emlakkulisi.com

4.1.12 Ulaş Çırçır / Alman Fabrikası, Adana

Adana'nın Seyhan ilçesinde dönemin endüstri yapılarının yoğunlukta bulunduğu Döşeme Mahallesi'nde yer alan Ulaş Çırçır Fabrikası, 20. yüzyılda Almanlar tarafından kurulmuştur. Bu sebepten halk arasında Alman fabrikası olarak da bilinmektedir. Çırçır ve prese işlevi amacı ile kurulan fabrika ileri dönemlerde pamuk yağı üretimi de yapmıştır.

Şekil 31. Ulaş Çırçır Fabrikası
(http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=7712955)

Fabrika birimleri çırçır, yağ tesisi, depolar, açık sundurmalar ve idari binasından oluşmaktadır. Yamuk bir alan sahip fabrikanın yerleşim planı: Merkezde çırçır fabrikası ve kuzey cephesine bitişik yağ tesisi, güneyinde kantar bulunurken, parsel sınırı boyunca açık ve kapalı depolar şeklindedir. Birimler dikdörtgen plan şemalı, tek veya iki katlı yapılardır.

Özüdoğru'nun (2010, s. 113) "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Tesiste yer alan özgün yapım sistemlerinin karma yığma olduğu ve bu yapılarda dolgu malzemesi olarak tuğla kullanıldığı düşünülmektedir. Çırçırlama ünitesinin bazı kısımlarında yapının özgün dolgu malzemesi olduğu düşünülen pres tuğla, erken dönem yenilemelerde ocak tuğlası, geç dönem yenilemelerde ise briket kullanıldığı görülmektedir. Kuzey yönündeki

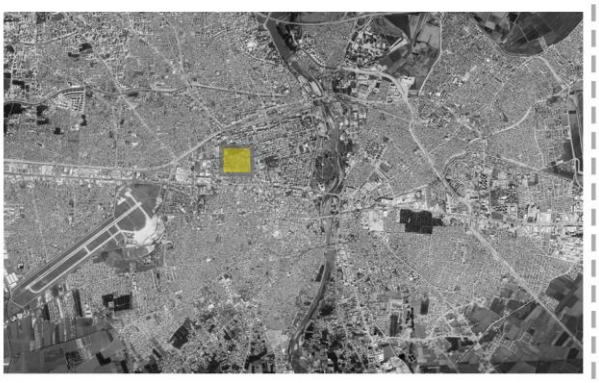
ambarlarda önemli ölçüde malzeme yenilemesi yapılmış, dolgu malzemeleri çoğunlukla briketle değiştirilmiştir. Doğu yönündeki ambarların cepheleri metal kaplama ile değiştirilirken, çırçır bölümünün önündeki ambarlarda özgün olduğu düşünülen ahşap döşemeler korunmuş, taşıyıcılar betonarme olarak yenilenmiştir.

Fabrika işlevini 1990'lı yıllara kadar devam ettirmiş, sonrasında kısmen depo olarak kullanılmıştır. Fabrika bugün herhangi bir işleve sahip değildir. Günümüzde kent merkezinde bakımsız ve harap durumdadır.

Tablo 13. Ulaş Çırçır / Alman Fabrikası Kataloğu

ULAŞ ÇIRÇIR-ALMAN FABRİKASI

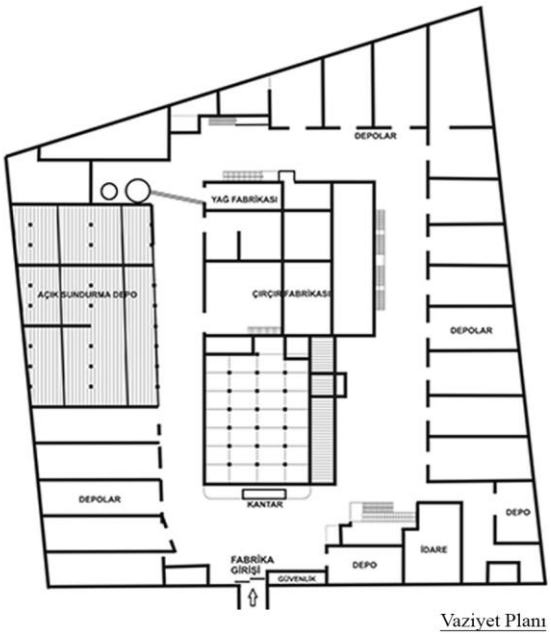
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1900'lü yıllar
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilli
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

Vaziyet Planı

Ulaş Çırçır Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com, wowturkey.com

4.2 Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapıları

Cumhuriyet Dönemi, Cumhuriyetin ilanı ile 1950 yılında Demokrat Parti'nin ülke yönetimine geçmesi arasındaki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde 12 adet endüstri mirası yapısı incelenmektedir. Bu yapılardan 2 tanesi Adana, 6 tanesi Antalya, 1 tanesi Isparta, 3 tanesi Mersin kentlerinde bulunmaktadır. 6 adet endüstri mirası yapısı tarım, 3 adet hayvancılık, 1'er adet enerji, maden ve otomotiv endüstri dallarında yer almaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan endüstri yapıları çoğunlukla devlet mülkiyetinde inşa edidiği görülmektedir. Yapıların fiziksel özellikleri, dönemin gelişmiş üretim teknolojisini ve modern mimari etkilerini taşımaktadır.

4.2.1 Mursi Çeltik Fabrikası, Adana

1920'lerde Antalya Konyaaltı'nda inşa edilen Mursi Çiftliği olarak bilinen yerleşke, Boğaçayı yakınlarına kurularak çeltik üretimi yapmaktadır. Çeltik üretimi dışında çeltiği işleyerek pirince dönüştürmekle birlikte su tribünü ile enerji üretmektedir.

Şekil 32. Mursi Çeltik Fabrikası Üretim Binası (a) (Akay, 2020)
Şekil 33. Mursi Çeltik Fabrikası Depo Binası (b) (Akay, 2020)

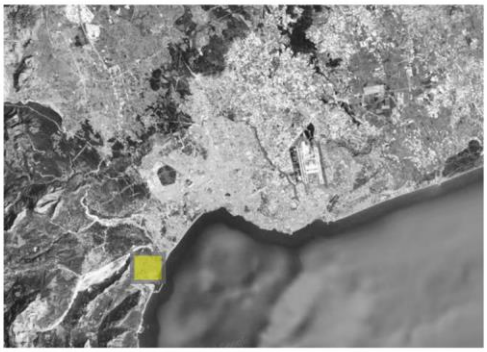
1950'li yıllarda işlevini değiştiren yerleşke pamuk üretmeye başlamıştır. İlerleyen zamanda önemini kaybeden yerleşkeden geriye üretim binası ve depo yapısı kalmıştır. Yerleşkenin batısında yer alan fabrika yapısı beşik çatılı, dikdörtgen planlı, kemerli pencerelere sahip tuğla duvarlı yapıdır. Doğu kısmında yer alan depo binası ise kırma çatılı, dikdörtgen planlı kâgirdir.

1997 yılında tescillenen yapılar 2005 yılında restorasyon geçirmiştir. Bugün çeltik ayıklama binası ticari amaçla kullanılırken, depo yapısı sosyal tesis işlevi görmektedir.

Tablo 14. Mursi Çeltik Fabrikası Kataloğu

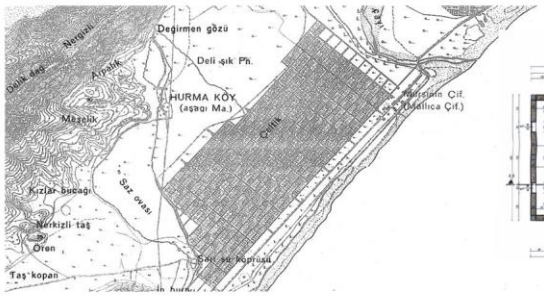
ANTALYA MURSİ ÇELTİK FABRİKASI

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1920'li yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pirinç Üretimi,Pamuk Üretimi (1950'lilerden sonra)
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir (Fabrika yapısı-Ticari Depo yapısı-Sosyal Tesis).

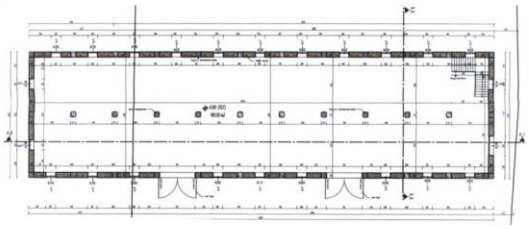

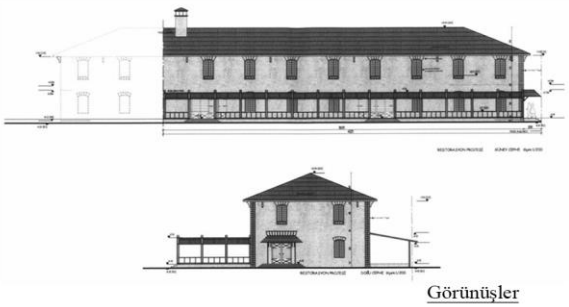

Vaziyet Planı

Depo Yapısı Kat Planı

Mursi Çeltik Fabrikası yapılarının kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

Görünüşler

KAYNAKLAR

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

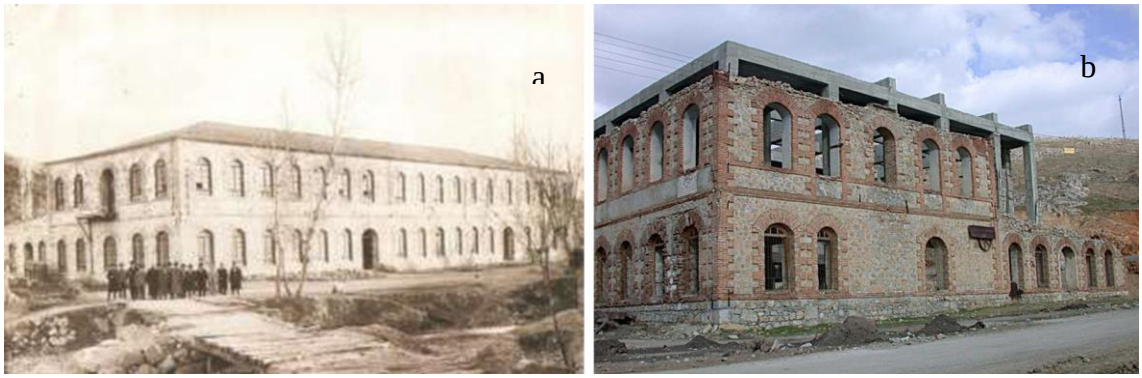
earth.google.com

4.2.2 Yalvaç Deri Fabrikası, Isparta

Fabrika 1920'lerde Isparta'nın Yalvaç ilçesinde tabakhanelerin bulunduğu dere kenarına inşa edilmiştir. Cumhuriyet sonrası sanayinin gelişmesiyle artan ihtiyaç doğrultusunda inşası başlayan yapı, sermaye yetersizliğinden tamamlanmasına rağmen 1940'lı yıllara kadar üretime geçememiştir. Daha sonrasında seri üretime geçen fabrika 1949'a kadar çalışmış, zarar etmesinden dolayı bu yılda Yalvaç Belediyesi'ne devredilmiştir. Belediye elinde ise 1958'e kadar faaliyet göstermiş ve kapanmıştır.

Kıstır, Tuncer ve Gökarslan'ın (2017, s. 644) "Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta-Yalvaç" adlı doktora tezinde Çelenkçioğlu Sabunhanesi ile ilgili ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Yalvaç Eski Deri Fabrikası, Alman mimarisi ve dericilik makineleri ile modern tarzda çok ortaklı bir deri şirketi kurulmasına öncü olmuştur. Erken Cumhuriyet Döneminde kalkınma hedefinde olan ülkemizin örnek gösterilebilecek yatırımlarına ait bir yapıdır. Günümüze fabrika binasının üç cephesine ait beden duvarları ve bazı özgün deri makineleri ulaşmıştır. Bu nedenle yapının özgün mimarisine uygun şekilde restore edilmesi amaçlanmıştır. Yalvaç Belediyesi tarafından sadece dış duvarları korunup içine yeni bir strüktür inşa etmek yoluyla 4 yıldızlı otel haline getirilmek istenmiştir. Ancak yapının restorasyonunda yapılan betonarme strüktür müdahalesi yapıya daha fazla zarar vermiş, bu nedenle 2011 yılında restorasyon çalışması durdurulmuştur" (s. 640). "Pencereler ve kapılar yarım daireli, tuğla çerçeveli açıklıklardır. Cumhuriyet Dönemi yapısı olmasına karşın, cephe duvarlarında Roma döneminden kalma devşirme taş malzemenin varlığı dikkati çekmektedir. Yapının güneydoğu duvarı tamamen yok olmuştur, diğer duvarları ise tam olarak ayakta değildir. Geçmiş görsellerinden anlaşıldığı üzere, üst örtüsü kiremitli kırma çatıdan yapılmıştır.

Şekil 34. Yalvaç Deri Fabrikası,1932 (a) (Kıstır vd, 2017)

Şekil 35. Yalvaç Deri Fabrikası, 2011 (b)

(https://kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/kulturenvanteri/eski-deri-fabrikasi-sirket)

Yapının özelliklerinin dikdörtgen plan şeklinde, cephede saptanan izlerden 2 katlı kargir bina olduğu anlaşılmaktadır. Geçirdiği dönemsel onarımlar ve müdahalelerde değiştiği orijinal halini tam olarak bilinmemektedir. Restorasyon sırasında betonarme 3 kat eklenmiş galeri boşluğu bırakılmıştır. Orijinal mimarisinden uzaklaşılmış ve aynı zamanda müdahaleler sırasında yapıya zarar verilmesinden dolayı restorasyon çalışmaları durdurulmuştur.

Günümüzde de rölöve ve restorasyon projesi oluşturulmuş halde atıl bir durumdadır. Fabrikaya ait makine ve ekipmanlar, fabrika binasının karşı alanında Yalvaç Deri Sanayi Açıkhava Müzesi'nde sergilenmektedir.

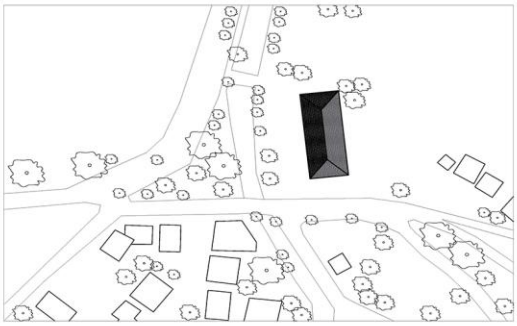
Tablo 15. Yalvaç Deri Fabrikası Kataloğu

YALVAÇ DERİ FABRİKASI

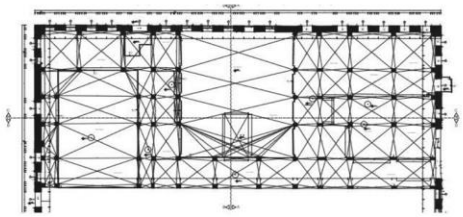
- Konum : Isparta/Yalvaç
- Yapım Yılı : 1925
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Hayvancılık
- İşlev : Tabakhane
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir
- Günümüz Durumu : Restorasyonu yanlış müdahaleler dolayısıyla durdurulmuştur.

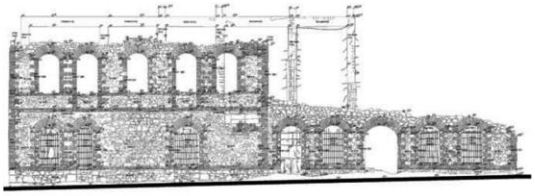

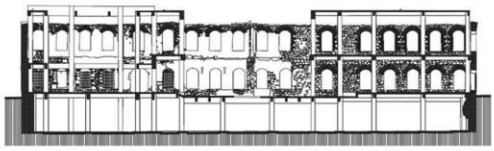
Kroki

Kat Planı

Görünüş

Kesit

KAYNAKLAR

Kıstır, Rafet ve Tuncer, Hilal ve Gökarslan, Ayşe Betül. "Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta – Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017.

earth.google.com

4.2.3 Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, Adana

1920'li yılların başlarında Almanlar tarafından kurulan Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, Adana'nın Yüreğir ilçesinde bulunmaktadır. Tesis un fabrikası, un hazırlama ünitesi, depolar, laboratuvar, makine dairesi ve idari birim dışında 1937 yılında eklenen çırçır fabrikasından meydana gelmektedir.

Şekil 36. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, 1935
(http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=155167)
Şekil 37. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, 2021
(http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=155167)

Fabrika alanının doğu kısmında fabrika girişi yer almaktadır. Girişin hemen karşısında un fabrikası, un hazırlama ünitesi, çırçır fabrikası ve idari binası bulunurken; parselin geri kalan alanları depolar ve açık sundurmalar ile organize edilmiştir. Ayrıca çırçır fabrikasının doğusunda açık otopark bulunmaktadır.

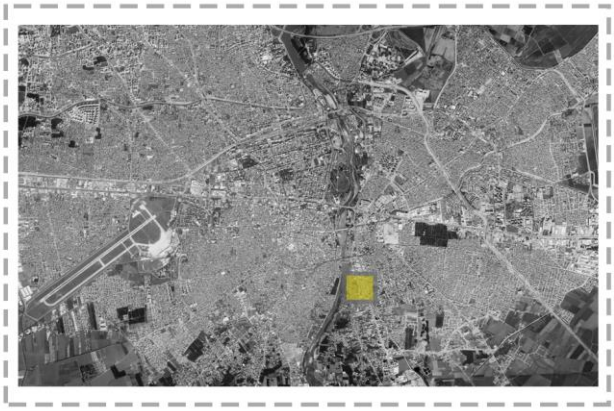
Dikdörtgen plan şemalı, çok katlı ve iki katlı fabrika yapılarının dış duvarlarında dolgu malzemesi olarak depolarda taş, çırçırlama ünitesinde tuğla ve un hazırlama ünitesinde briket kullanılan yapılarda çatı kaplama malzemesi olarak çinko ve kiremit kullanılmıştır. Yakın dönem ekleri olarak betonarme kirişler eklenerek yapıya müdahale edilmiştir.

Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Korumu Kurulu tarafından 2009 yılında Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası'nın üretim birimi, silo ve ambarı koruma altına alınmıştır. Günümüzde yapı atıl durumdadır.

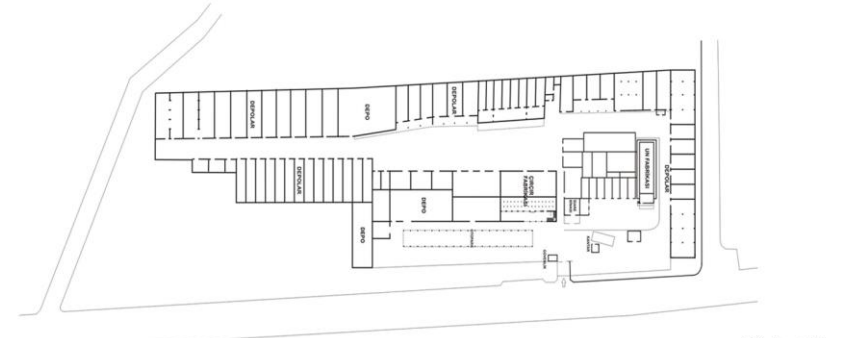
Tablo 16. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası Kataloğu

CUMHURİYET UN FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1920'li yıllar
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Un,Pamuk,Yağ Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilli
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

Vaziyet Planı

Cumhuriyet Un Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com

wowturkey.com

4.2.4 Mut Bulgurhaneleri, Mersin

Mersin'in kuzeyinde İç Anadolu'ya yakın olan Mut ilçesinde bulunan bu bulgurhaneler, 1920'lerden 1990'lı yıllara kadar önemli yerel üretim kaynağı olan tahıllardan biri bulgurun işlenildiği üretim mekânlarıdır. Bölgede bulgur üretimi sırasında uygun koşulların ve hammadde ihtiyacının sağlanması o dönem birçok bulgurhanenin açılmasını sağlamıştır. Bulgurhanelerin çok olması nedeniyle günümüzde bu sokak Bulgurcular Sokak olarak adlandırılmıştır.

Manav ve Urak (2019, s.81) "Mersin İli Mut İlçesinin Koruma Planlamasında Üretim Mirası Bulgurhanelerin Değerlendirilmesi" adlı yayınladığı makale çalışmasında şu bulguları ortaya koymuştur:

> Alanda bulunan 15 geleneksel ve yeni bulgurhane, sokak boyunca dengeli bir şekilde konumlanmıştır. Bu üretim sisteminin yan ürünü olan kepek, bulgurhane sahipleri için ikinci bir iş koluna sahip olmalarına olanak sağlamıştır ve büyükbaş hayvan besiciliği ortaya çıkmış, bölge içerisinde hayvanlar için yaşam alanları inşa edilmiştir.

Şekil 38. Bulgurcular Sokakta Bulunan Bir Bulgurhane (Manav ve Urak, 2019)

Endüstrinin gelişmesine kadar bulgurhanelerin üretim sistemindeki yıkama, haşlama, kurutma, tavlama gibi işlemlerin Mut'ta uygulanabilirliği çevresel etmenlerden sağlanmaktaydı. Bulgurun işlenmesindeki su ihtiyacı Mut'un yakınında bulunan Göksu

nehrinden sağlanırken, Mersin'in sıcak iklimi kurutma işleminde önemli rol oynamaktaydı.

Günümüze kadar gelen bulgurhanelerin bir kısmı taş yığma yapı iken, bir kısmı betonarme özelliktedir. Bu durum yapıların farklı dönemde yapıldığını da göstermektedir. Mimari açıdan benzer özelliklerde olan bu yapıların büyük bir kısmı yapısal açıdan kötü durumda ve işlevini devam ettirememektedir.

Tablo 17. Mut Bulgurhaneleri Kataloğu

MUT BULGURHANELERİ

- Konum : Mersin/Mut
- Yapım Yılı : 20. yy.
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Değirmen
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

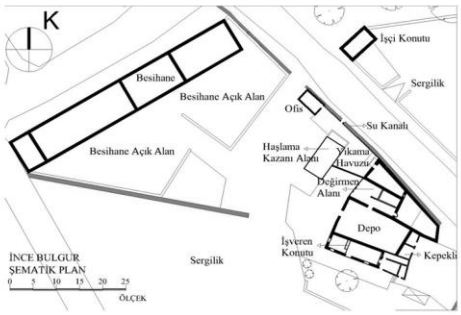

Bulgurhaneler Haritası

Örnek Kat Planı

Bulgurhanelerin plan,görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Manav, Ayşe ve Urak, Gediz. Mersin İli Mut İlçesinin Koruma Planlamasında Üretim Mirası Bulgurhanelerin Değerlendirilmesi", Araştırma Makalesi, Çukurova Araştırmaları, 2019.

earth.google.com

4.2.5 Çukurova Sanayi İşletmeleri, Adana

Çukurova Sanayi İşletmeleri Mersin'in Tarsus ilçesinde Berdan Çayı'nın batısında bulunmaktadır. İlk olarak Çukurova İplik Fabrikası binasının kurulması ile başlangıç yapan işletme devamında ortaklıklar ve artan ihtiyaçla büyümüş bir kompleks haline gelmiştir.

Orhan'ın (2020, s. 41) "Tarsus Çukurova Sanayi İşletmelerinin Endüstri Mirası Olarak Korunması ve Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Tarihi 1887 yılında kurulan Mavromati'nin fabrikasına dayanan 1927 yılında Çukurova Sanayi İşletmeleri olarak işletmeye açılan fabrika açıldığı dönemde Tarsus'un öncü girişimlerinden biri olmuştur. Çukurova Sanayi İşletmeleri sadece üretim amaçlı olmayıp aynı zamanda çalışanlarına sosyal, sağlık ve kültür yapılarıyla da hizmet etmiştir.

Şekil 39. Çukurova Sanayi İşletmeleri Birimleri (Tosun, 2022)

Orhan'ın (2020, s. 61) "Tarsus Çukurova Sanayi İşletmelerinin Endüstri Mirası Olarak Korunması ve Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

Fabrika yerleşkesi içerisindeki mevcut yapılar işlev durumuna göre altı başlık altında kategorize edilebilirler:

1) Üretim Yapıları: basmahane, desen atölyesi, demirci atölyesi, mekanik atölye, konfeksiyon atölyesi, marangozhane, iplik boya ve fiske dairesi, eski çırçır fabrikası,

2) İdari Yapılar: idari bina, genel müdürlük binası, satın alma binası, bilgi işlem merkezi,

3) Depo Yapıları: satış ambarları, showroom ve konfeksiyon ambarı, satış müdürlüğü ambarı, münferit depolar, kağıt hurdalığı, pamuk ambarı, malzeme ambarı, boya ve kimyevi madde ambarı, malzeme depoları,

4) Sosyal Yapılar: lojman binası, müstakil lojman binaları, kreş, lokal binası, soyunma binası, yemekhane ve mutfak, spor salonu, revir, çay ocağı,

5) Teknik Yapılar: kazan dairesi, teksif binası, merkezi trafo binası, hidroelektrik santrali, arıtma tesisi kontrol binası,

6) Güvenlik Yapıları: bekçi kulübesi, kontrol kapıları, itfaiye kulübesi.

Farklı dönemlerde inşa edilen fabrika yapıları mimari olarak da farklı nitelikler taşımaktadır. Yığma, karma, betonarme sistemli yapılar işletme içerisinde mevcuttur. Mimari malzeme olarak taş, tuğla, briket, brüt beton gibi dönemin teknolojisine uygun malzemeler kullanılmıştır.

Fabrika günümüze gelene kadar bazı değişimler geçirmiştir. 1968 yılında geçirdiği sel felaketi sonrasında iplik ve dokuma fabrikası kullanılmayacak hale gelmiş yerine yeni iplik boyama fabrikası inşa edilmiştir. 1991 yılında yangın geçiren işletme büyük zarar görmüş ve dokuma, iplik atölyesini kaybetmiştir.

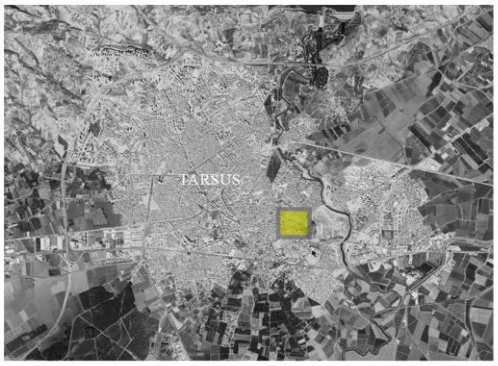
2000'li yıllara doğru işletmenin konumunun şehir merkezi içinde kalması ve maddi sebeplerden fabrikanın zamanla birçok bölümü kapanmasıyla 2001 yılında işletme tamamen kapanma kararı almıştır.

Günümüzde personel soyunma binası sanat galerisi olarak kullanılırken, lojmanlar idari personellerce aktif olarak kullanılmaktadır. Eski idari binanın yanında bulunan depo binaları bugün de depo olarak kiralanmaktadır. Diğer fabrika birimleri atıl haldedir.

Tablo 18. Çukurova Sanayi İşletmeleri Kataloğu

TARSUS ÇUKUROVA SANAYİ İŞLETMELERİ

- Konum : Mersin/Tarsus
- Yapım Yılı : 1927
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Karma
- İşlev : İplik,Kumaş,Giysi,Demir İşleri,Ahşap İşleri üretimi
- Tescil Durumu: İdari Bina harici tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

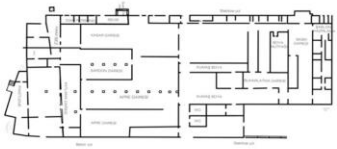

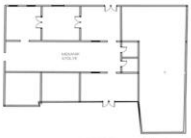

Vaziyet Planı

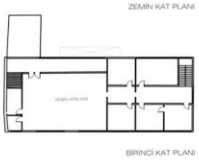

Basmahane Planı

Mekanik Atölye Planı

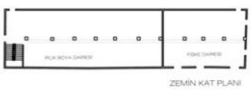
Desen Atölyesi Planı

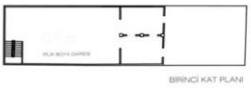

Konfeksiyon Atölyesi Planı

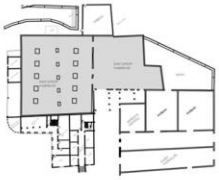

Demirci Atölyesi Planı

İplik Boya Binası Planı

Çırçır Fabrikası

Marangoz Atölyesi Planı

KAYNAKLAR

Orhan, Yemliha. "Tarsus Çukurova Sanayi İşletmelerinin Endüstri Mirası Olarak Korunması ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi,2020.

earth.google.com

4.2.6 Elektrik Fabrikası, Antalya

1928’de faaliyete geçen Antalya Elektrik Fabrikası, Antalya’nın Muratpaşa ilçesinde denizin kıyısında kayalık bir yamaca kurulmuştur. Dönemin sayılı hidroelektrik santrali olan bu yapı bölgedeki su kaynaklarını kullanarak elektrik enerjisi üretmekteydi.

Ana üretim binası ve trafodan oluşan fabrikaya yakınında bulunan savaş zamanı harap olmuş Simon Değirmenleri’nin mühendis lojmanına çevrilmesi ile üç yapıdan oluşmaktadır.

Şekil 40. Antalya Elektrik Fabrikası
(https://www.arkeolojikhaber.com/haber-turmepa-antalya-isiklar-caddesindeki-eski-elektrik-santrali-muze-olsun-22943/)

Dikdörtgen plan şemasına sahip bina, almaşık duvarlı yığma yapı olarak inşa edilmiştir. Tek katlı fabrika yapısı elektrik ihtiyacının arttığı dönemde farklı mekânlar eklenmiştir. Bu mekânlar tuğla malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Marsilya kiremit kullanılan ahşap makaslı beşik çatıda, geleneksel yöntemler kullanılmıştır. Zemin döşemesi betonarme üzeri dökme mozaiktir. Herhangi bir mimari üsluba sahip olmayan fabrika yapısı, işlevi doğrultusunda inşa edilmiştir.

Şekerci’nin (2019, s. 110) tezinde Antalya Elektrik Fabrikası ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

> Yıllar içerisinde kentin büyümesi ile yapının içerisindeki makinalar artırılır ve geliştirilir. 1940 yıllarının sonlarına doğru fabrika kentin elektrik ihtiyacını karışlamada yetersiz kalır. Antalya’nın elektrik sorununa köklü çözüm getirme çabaları 1950’lerin ortalarında Kepez Hidroelektrik Santrali projesi ile başlar ve yeni santral 25 Ekim 1961’de üretime geçmesiyle Antalya’nın elektrik

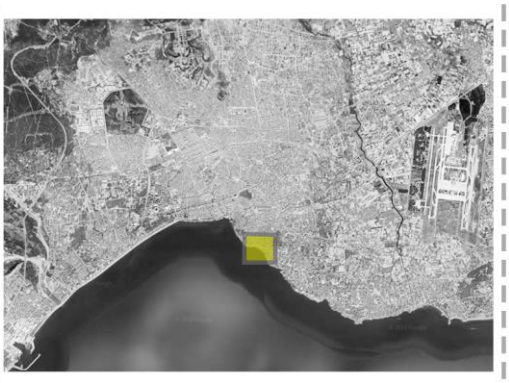
problemi çözülür. Eski santral 1975 yılına kadar elektrik üretmeyi sürdürür ve bir süre sonra da makinaları satılarak, bina terk edilir.

1997 yılında tescillenen yapı uzun süre sağlam halde günümüze kadar gelebilmiştir. Fakat yakın tarihte çatı örtüsünü kaybetmiştir. Bulunduğu konum dolayısıyla tuzdan ve nemden etkilenmesi olası yapıda, birçok kayıp da mevcuttur. 2018 yılında Antalya Elektrik Fabrikası'nın restorasyon projesi tamamlanmış ve yeniden işlevlendirilerek kamusallaşması planlanmaktadır.

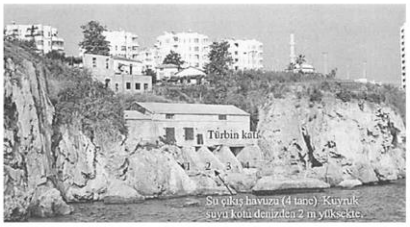
Tablo 19. Antalya Elektrik Fabrikası Kataloğu

ANTALYA ELEKTRİK FABRİKASI

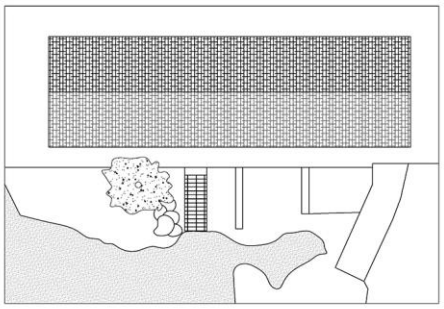
- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1928
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu :Enerji
- İşlev : Elektrik Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

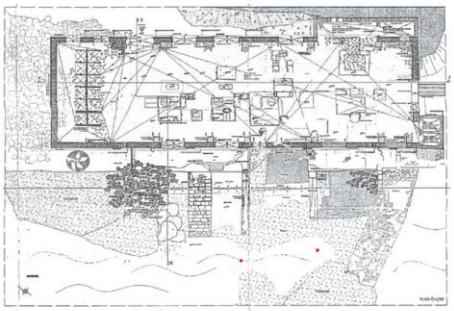

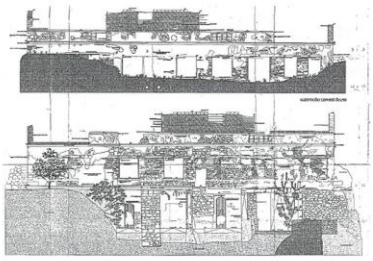

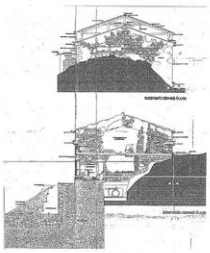

Kroki

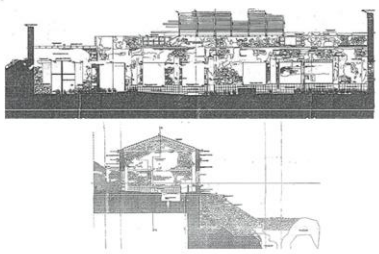

Kat Planı

Görünüşler

Kesitler

KAYNAKLAR

Şekerci, Yaren. "Antalya'nın Elektrifikasyonu ve Antalya Eski Elektrik Fabrikası", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2019.

Eriz, Özlem. "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

4.2.7 Leyland Kamyon Fabrikası, Mersin

1929 yılında kurulan Leyland Kamyon Fabrikası, Mersin şehir merkezinin doğusunda D400 karayolu üzerinde bulunmaktadır. Çevresinde tarımsal amaçlı araziler ve birçok tarım endüstrisine ait fabrika ve tesisler yer almaktadır.

Aşar'ın (2021, s. 60) yüksek lisans tezinde Leyland Kamyon Fabrikası hakkında şu bilgilere yer vermektedir:

> Türkiye'nin otomotiv sektöründeki ilk üretim denemesi otomobil, traktör ve kamyon üretmek amacıyla, Ford Motor Company tarafından 1929 yılında kurulan montaj fabrikasıdır. Bölge halkı tarafından "Leyland Fabrikası" olarak anılan, Ticaret Odası kayıtlarında ise Taşıt Sanayi Anonim Şirketi olarak belgelenmiştir. Fabrika ana montaj binası, gümrüklü depo ve fiberglas boyahanesi, poliform fiberglas binası, dökümhane, jeneratör binası, trafo binası, güvenlik kulübesi, ibadethane, işçi kooperatif konutları, lojman binasından oluşan yerleşke alanının içerisinde 1961'de kurulan Shell firmasına ait akaryakıt istasyonu da bulunmaktadır. Ocak 1970 tarihli Leyland Journal'da yayınlanan makaleye göre; BMC ile aynı yıl kurulan Taşıt Sanayi AŞ'nin ise Mersin'de Leyland lisansıyla kamyon montajına başlayarak, Akdeniz bölgesinin ilk otomotiv endüstri tesisi olarak üretime geçtiği bilinmektedir.

Şekil 41. Leyland Kamyon Fabrikası Montaj Binası (Aşar, 2021)

Yerleşkede ilk yapılaşma akaryakıt istasyonu ile başlamış, daha sonra kamyon montajı için arazinin güney kısmında montaj binası inşa edilmiştir. Ardından diğer birimler inşa edilmiştir. Arazinin ilgi çeken özelliği okaliptüs ağaçlarının yoğunlukta olmasıdır. Bunun sebebi kuzey kısımda kalan yıkama, yağlama ve bakım bölümünün su atığının çok olması nedeniyle okaliptüs ağaçlarının drenaj görevi görmesi için dikilmesidir.

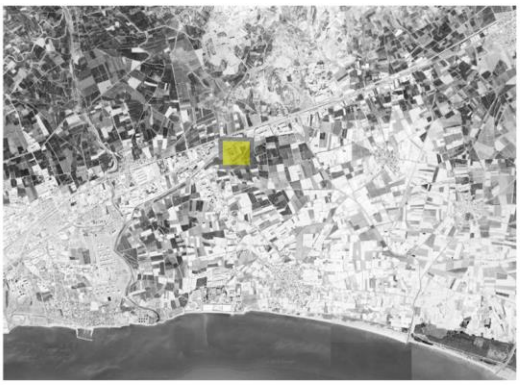
Akaryakıt istasyonu yapıları ve kamyon fabrikasına ait binalarının bazı mimari özellikler yapıların genelinde bulunmaktadır. Dikdörtgen plan şemalı, betonarme prefabrik, yığma beton, çelik, betonarme taşıyıcılı yapılar olduğu görülmektedir ve kırma çatı, düz teras çatı, fenerli çatı ve plak çatı gibi çatı tiplerine sahiptir.

Üretim ihtiyacı karşılama yetersiz kalan fabrika, 1975 yılında kapatılmıştır. Günümüzde akaryakıt istasyonu ve kamyon fabrikası atıl halde olup, yapılar özgünlüğünü yitirmemiş ve iyi durumdalardır.

Tablo 20. Leyland Kamyon Fabrikası Kataloğu

LEYLAND KAMYON FABRİKASI

- Konum : Mersin
- Yapım Yılı : 1929
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Otomotiv
- İşlev : Kamyon Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

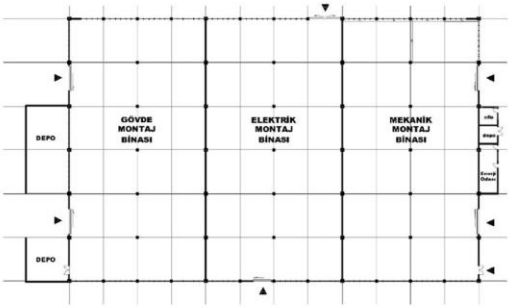

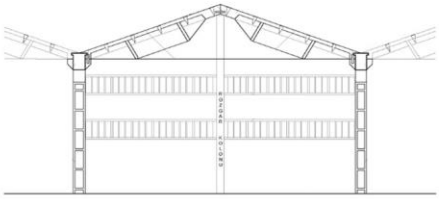
Vaziyet Planı

Kat Planı

Görünüş

Kesit

KAYNAKLAR

Aşar, Emrah. "Mersin-Adana Arasında D400 Karayolu İle İlişkilenen Endüstri Mirası Potansiyeli ve Leyland Kamyon Fabrikası Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi, 2021.

earth.google.com

4.2.8 Mete Çırçır Fabrikası, Antalya

Akay'ın (2020, s. 85) "Antalya'da Sanayileşme süreci ve mekânsal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Antalya'nın Muratpaşa ilçesi, Demircikara Mahallesi'nde yer alan fabrika yapısı, kıyı bandında falezlerin üzerinde yer almaktadır. Fener mevkiindeki diğer değirmenler gibi Düden Çayı'nın kolları üzerinde konumlanmıştır. 1930'lu yıllarda un değirmeni olarak kullanılan yapı, 1970'li yıllara kadar çeltik fabrikası, çırçır fabrikası, lastik atölyesi ve depo fonksiyonlarıyla kullanılmıştır.

Şekil 42. Mete Çırçır Fabrikası (Akay, 2020)

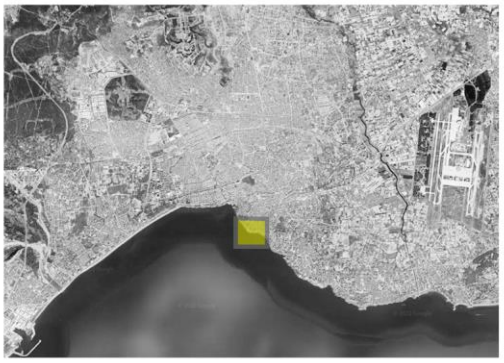
Erken cumhuriyet döneminde inşa edilen fabrika ana bina ve depo yapısından oluşmaktadır. Moloz taş kullanılarak yığma yapım tekniği ile düz çatılı inşa edilmiştir. İki katlı değirmen yapısı dikdörtgen plan şemasındadır ve cephesinde eşit aralıklarla aynı ebatlarda pencereler mevcuttur.

Dönem dönem farklı işlevlerde kullanılan fabrika, atıl durumdadır. Taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli olan fabrikanın tescili 2009 yılında kaldırılmıştır.

Tablo 21. Mete Çırçır Fabrikası Kataloğu

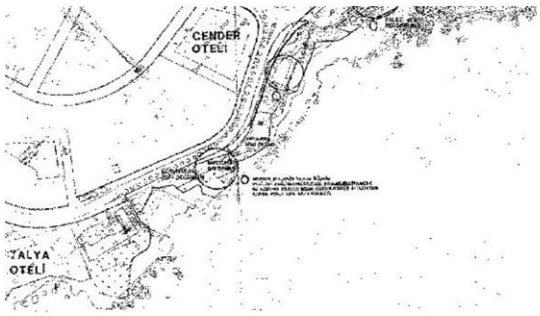
ANTALYA METE ÇIRÇIR FABRİKASI

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1930'lu yıllar
- Mülkiyet : --
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Un Değirmeni, Pamuk İşleme
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

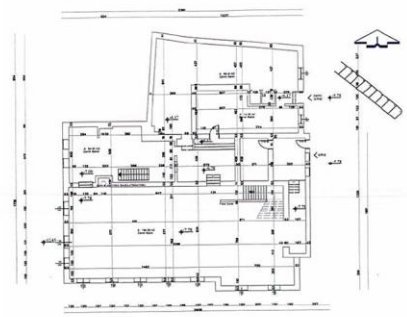

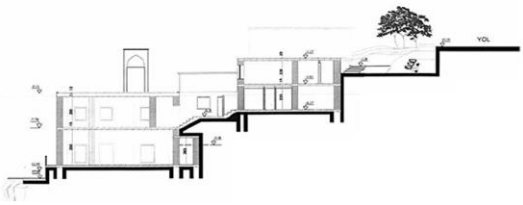

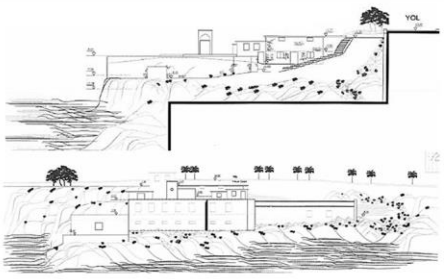
Yerleşim Planı

Kat Planı

Kesit

Görünüşler

KAYNAKLAR

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

earth.google.com

4.2.9 Kanara Mezbahası, Adana

Cumhuriyet dönemi öncesi mezbahaneler kent merkezi içerisinde bulunmaktaydı. Bu durum insan sağlığı ve kent düzeni açısından problemler yaratmaktaydı. Cumhuriyetin ilanı ile beraber kentler için yeni düzenler oluşturulmuş, gerekli uygulamalar için belediyelere görevler verilmiştir. Mezbahanelerin şehir merkezinde olması sağlıklı et tüketimi ve çevre temizliği açısından tehdit oluşturduğundan 1928 yılında hayvanların güvenliği kanunu yayımlanmıştır. Beraberinde 1930 yılında belediyeler kanunu ile kapsamlı kentsel değişikliklere gidilmiştir. Bu süreçte Adana'nın kent merkezinde bulunan 1915 yılında kurulmuş olan mezbahane kullanıma uygun olmadığından yeni bir mezbahane yapma fikri doğmuştur. 1929 yılında Adana'nın Yüreğir ilçesinde Mimar Semih Rüstem Temel mezbahane projesine görevlendirilmiştir. Mezbahane mali sıkıntılar sebebiyle beklenenden uzun süren inşaat 1933 yılında tamamlanarak aktif hale getirilmiştir.

Şekil 43. Adana Kanara Mezbahası (Tosun, 2022)

Yapı grubundan oluşan kompleks, çeşitli işlevdeki 19 adet yapıdan ve bir adet su kulesinden oluşmaktadır. Mezbahane kompleksi kesimhane, bağırsakhane, soğuk hava deposu, iki adet ahır, buz fabrikası, idari bina, makine dairesi, personel binası, soyunma odaları, depolar ile ofisler ve farklı işlevlerdeki ek binalardan oluşmaktadır. Yapılar betonarme taşıyıcı sistemle desteklenen tuğla yığma teknik ile inşa edilmiştir. Fakat cephelerde tuğla kesme taş ile kaplanarak örtülmüştür. Tek ve iki katlı yapılar Marsilya kiremit kaplı ve çelik konstrüksiyonlu kırma, beşik çatı tipleri görülmektedir.

20. Yüzyılın başlarında birinci ulusal mimarlık akımı özellikleri taşıyan yapının kesimhane giriş cephanesindeki Macar mimari esintileri, Art Deco mimarisi ve 18 metre yükseklikteki su kulesinin mimarisi dikkat çekmektedir. Ahşap ve taş kaplama detaylarının bulunduğu cephede kemerli açıklık betonarme kolonatlar ile çarpıcı bir giriş tanımlanmıştır.

Komplekse 1960'lı yıllar ve 2000'li yıllarda kullanım kapasitesi durumlarından dolayı eklentiler dâhil olmuştur. Vaziyet planı, cepheleri, yapı malzemeleri ve teknikleri gibi mimari özellikleri korunmuş yapı, 2004 yılında tescillenerek koruma altına alınmıştır. Bir dönem kullanım dışı olan kompleks, günümüzde kesimhane işlevine devam etmektedir.

Tablo 22. Adana Kanara Mezbahası Kataloğu

ADANA KANARA MEZBAHASI

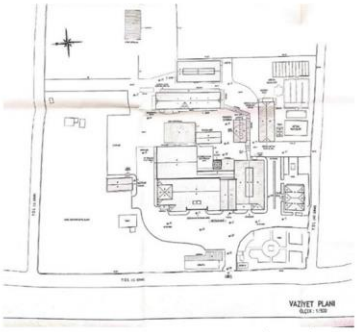
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1932
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Hayvancılık
- İşlev : Mezbaha
- Tescil Durumu: Tescilli
- Günümüz Durumu : İşlevine devam etmektedir.

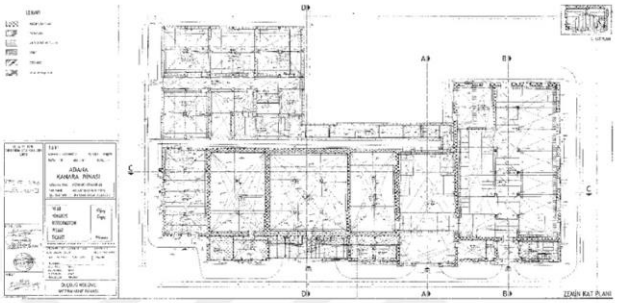

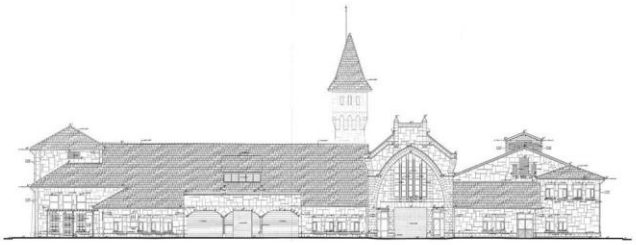

Vaziyet Planı

Zemin Kat Planı

Ön Görünüş

Arka Görünüş

KAYNAKLAR

Ekici, Simay Cansu. "Developing A Proactive Conservation Approach For An Uncomfortable Industrial Heritage: Adana Slaughterhouse (Kanara)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2019.

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com

4.2.10 İpekböcekçiliği Fabrikası, Antalya

Antalya'nın Muratpaşa ilçesinde denize yakın konumda kurulan ipekböcekçiliği fabrikası erken cumhuriyet döneminde kurulmuştur. Antalya'nın ikliminin ipekböcekçiliği yetiştiriciliğine uygun olması, bölge halkının geçim kaynağı olmasına sebep olmuştur.

Şekil 44. İpekböcekçiliği İstasyonu ve Mektebi (Akay, 2020)

Eriz (2016, s. 44) "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği" adlı tezinde şu bilgilere yer vermiştir:

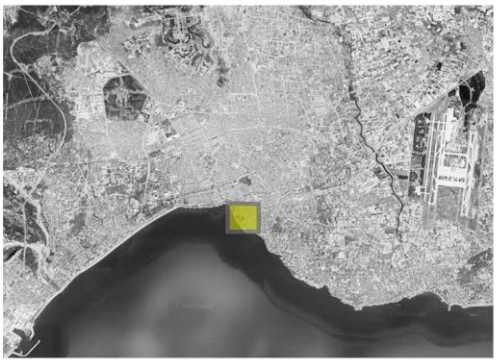
> İpekböcekçiliği yetiştiriciliğini geliştirmek isteyen özel idare 1928'de ipekböcekçiliği mektebini kurmuştur. Daha sonra mektep, 1931 yılında bugünkü konumu olan Karaalioğlu Parkı'ndaki binaya taşınmıştır. Eğitim dışında 1936'da üretim kararı alınmış, ipekböcekçiliği binasının yanına üretim binası inşa edilmiştir. Mektep binası dikdörtgen planlı, düz çatılı, iki katlıdır. Yapı kübik formlu ve cumhuriyet dönemi modernizmi özelliklerini taşır. Giriş cephesinde bulunan balkon üstleri güneş kırıcılarla bezenmiştir. Üretim binası ise dikdörtgen planlı, kırma marsilya kiremit çatılı, tek katlı bir yapıdır.

1950'li yıllara kadar eğitim ve öğretim devam etmiştir. 2017 yılına kadar Antalya Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki yapılar Fen İşleri Müdürlüğü tarafından kullanılmıştır. Günümüzde ise üretim binası "Çevre ve İnovasyon Merkezi" olarak kullanılmaktadır.

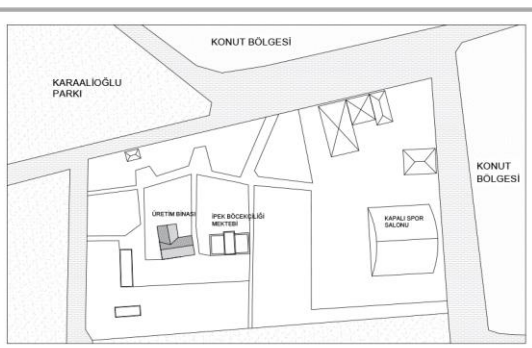
Tablo 23. Antalya İpekböcekçiliği Fabrikası Kataloğu

ANTALYA İPEK BÖCEKÇİLİĞİ FABRİKASI

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1934
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : İpek Böceği Yetişriciliği
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden işlevlendirilmiştir. (Konyaaltı Fen İşleri Müdürlüğü Çevre Sağlığı)

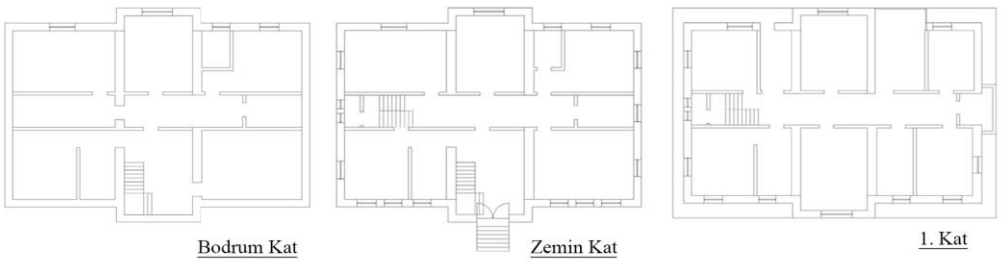

Kroki

İpek Böcekçiliği üretim binası kesit,görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

Bodrum Kat | Zemin Kat | 1. Kat

İpek Böcekçiliği Mektebi Kat Planları

KAYNAKLAR

Eriz, Özlem. "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

earth.google.com

4.2.11 Batem, Antalya

BATEM (Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü) yerleşkeleri Antalya'nın beş farklı lokasyonunda kurulmuş tarım verimliliğini ve gelişimini sağlamak amaçlı kuruluşlardır. Muratpaşa, Aksu ve Serik ilçelerinde bulunan yerleşkeler araştırma ve örnek tarım üretim biçimleri üzerinde çalışmaktadır. İlk çalışmalar 1925 yılında narenciye fidanlığı kurularak başlamış, ardından Aksu'da tarla bitkileri üzerine çalışmalar devam etmiştir. 1930'lu yıllarının sonunda çalışmalar artarak araştırma ve üretimin yürütülmesi adına yapılaşma başlamıştır. Yıllar içinde farklı farklı enstitüler kurulmuş, 2004 yılında ise kuruluşlar tek çatı altında birleşerek Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü'ne dönüşmüştür.

Yapılaşma gelişimlerinden ilk örneklerden biri olan Antalya Narenciye İstasyonu, 1936 yılında hizmete açılmıştır. Narenciye yerleşkesi idari, sosyal, barınma, satış ve üretim birimlerinden oluşmuştur. Tek veya iki katlı, dikdörtgen plan şemalı ortak özellikli yapılarda kırma çatı, beşik çatı, şed çatı tipleri mevcuttur. Ayrıca farklı yapım teknikleri (yığma, çelik strüktür) ile inşa edilmiştir. Bugün bu yapılar arasında yerleşkenin ilk konutlarından olan yığma, ahşap karkaslı lojman binası tarım müzesi olarak yeniden işlevlendirilerek restore edilmiştir.

Şekil 45. BATEM Narenciye Yerleşkesi Yapıları (Akay, 2020)

Akay'ın (2020, s. 81) "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekânsal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> BATEM Aksu yerleşkesi 1933 yılında çeltik denemesi amacıyla kurulan ve 1937 yılından itibaren çalışma konuları genişleterek çeltik yanında tropikal ve subtropikal iklim bitkileri üzerine araştırmalar yapılan bir tesistir. Pamuk üretiminin önemli hale geldiği yıllarda enstitü bünyesinde iki fabrika ve bunlara hizmet eden 18 adet depo inşa edilmiştir. Günümüzde halen işlevini korumakta olan yerleşke içerisindeki 103 adet yapının 96'sı EXPO 2016 alanı düzenlemesi sebebi ile 2013 yılında yıkılmıştır.

Şekil 46. BATEM Aksu Yerleşkesi Yapıları (Akay, 2020)

Aksu yerleşkesinde pamuk alanında üretim yaptığı yıllarda inşa edilen Çırçır ve Sawgın fabrikaları dışında depo yapıları, atölyeler, sosyal birimler ve lojman yapıları bulunmaktadır. Bu yerleşkede de mimari özellikler Narenciye İstasyonu yerleşkesindeki ile özelliklere benzemektedir. Günümüzde yerleşkeler işlevini sürdürmektedir.

Tablo 24. BATEM Kataloğu

ANTALYA BATEM YERLEŞKESİ

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1925
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Karma (Çeltik,narenciye,reçel,çırçır)
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Narenciye Yerleşkesi çalışıyor.Aksu çoğu yıkılmış halde atıl durumdadır.

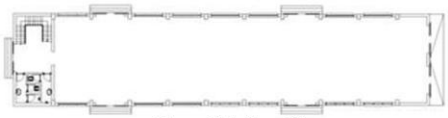

Narenciye Yerleşkesi Vaziyet Planı

Aksu Yerleşkesi Vaziyet Planı

Çırçır Fabrikası Planı-Aksu Yerleşkesi

Sawgın Fabrikası Planı-Aksu Yerleşkesi

BATEM Yerleşkesi yapılarının kesit,görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

earth.google.com

4.2.12 Tekirova Krom Tesisi, Antalya

Akay'ın (2018, s. 83) "Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Antalya-Tekirova Maden İşletme Tesisi Örneği" adlı araştırma makalesinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Tekirova Maden İşleme Tesisi Antalya'nın Kemer ilçesi, Atbükü Koyu çevresinde yer alan ve erken cumhuriyet döneminde Antalya'da faaliyete geçen tek maden işleme tesisidir. Kromun çıkarılarak işlendiği bu yapı kompleksi, 1936 yılında faaliyete geçirilmiştir. Tekirova'daki krom madenlerinin toplu biçimde bulunmaması nedeniyle teksif fabrikası kurulmasına ihtiyaç duyulmuş ve asıl değerli madenin ortaya çıkarılmasını sağlamak amacıyla fabrika kompleksi inşa edilmiştir.

Cumhuriyet sonrası 1930'lu yıllarda inşa edilen yapı moloz taş yığma teknik ile yapılmıştır. Ana fabrika yapısı, depolar, işçi konutları ve silindirik kuyulardan oluşan fabrika yapıları alana kromun farklı yerlerde çıkarılmasına bağlı olarak araziye yerleşmiştir. Genellikle dikdörtgen plan şemasına sahip yapılar bir veya iki kat yüksekliğindedir.

Şekil 47. Tekirova Krom Tesisi (Akay, 2020)

Akay ve Örmecioğlu (2018, s. 492) “Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Antalya-Tekirova Maden İşleme Tesisi Örneği,” adlı makalesinde Tekirova Maden İşleme Tesisi hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

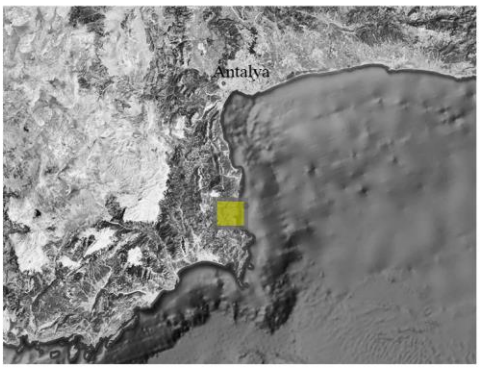
> Bölgedeki endüstri yapılarının kullanımına hangi yılda son verildiği bilinmemektedir. Ancak, alanın 1972 yılında milli park olarak ilan edilmesi ve bölgenin Tekirova, Adrasan, Gelidonya arası I. Derece doğal sit alanı içinde kalması, işlevini yitirmiş krom işleme tesislerinin günümüze kadar korunabilmesini sağlamıştır. Bölgedeki endüstri tesisleriyle bu tesislere hizmet eden yapılar Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nca 2014 yılında korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Tesis günümüzde zarar görmüş ve atıl haldedir.

Tablo 25. Tekirova Krom Tesisi Kataloğu

ANTALYA TEKİROVA KROM TESİSİ

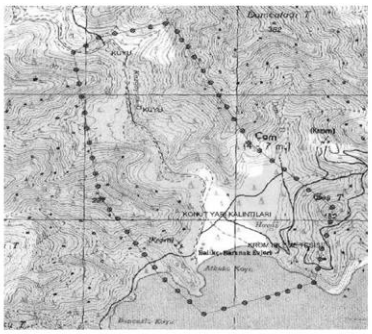
- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1930'lu yıllar
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : Krom İşleme
- Tescil Durumu: Tescilli kaldırılmıştır(2009).
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

Krom Tesisleri Haritası

Kat planı çizimlerine ulaşılamamıştır.

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Barbaros Akay, Emine. "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekansal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, 2020.

earth.google.com

4.3 1950 Sonrası Dönem Endüstri Yapıları

1950 Sonrası Dönem, 1950 yılında Demokrat Parti'nin ülke yönetimine geçmesi ile başlayıp 1970 petrol krizi sonrası değişen endüstri politikalarının etkilerinin görülmesine kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde 17 adet endüstri mirası yapısı incelenmektedir. Bu yapılardan 11 tanesi Adana, 3 tanesi Antalya, 2 tanesi Burdur, 1 tanesi Isparta kentlerinde bulunmaktadır. 13 adet endüstri mirası yapısı tarım, 4 adet maden endüstri dallarında yer almaktadır. 1950 Sonrası Dönem'de kurulan endüstri yapıları çoğunlukla özel mülkiyet ile inşa edidiği görülmektedir. Yapılar dönemin üretim ihtiyacını karşılayacak kapasitede, işlev odaklı forma ve mimari öğelere sahip şekillenmektedir.

4.3.1 Sapmazlar Çırçır / Gulbekian Fabrikası, Adana

Adana'nın Seyhan ilçesi Bakımyurdu Caddesi üzerinde bulunan Sapmazlar Çırçır, 1937 yılında kurulmuştur. Pamuğun çırçır ve balyalama işlemini yapan tesis 1950'li yıllarda Sabancılar tarafından bir kısmı satın alınmıştır. 1975'ten 1984'e kadar Tekel idaresi tarafından depo olarak kullanılmıştır.

Fabrika iki ayrı yapılaşmadan meydana gelmektedir. Parselin kuzeydoğusundaki yapı, U planda sıralanan atölye ve depo birimlerinin oluşturduğu avlu kısımda çırçır birimi bulunduğu düşünülmektedir. Fabrikanın bu kısmı dışında güneybatı tarafında ayrı olarak bulunan idari birim, depo ve atölyelere sahip bir yapı grubu bulunmaktadır. Fabrika yapılarının cadde tarafındaki cephelerinde sıralı dükkânlar yer almaktadır.

Şekil 48. Sapmazlar Çırçır Fabrikası (Google Earth)

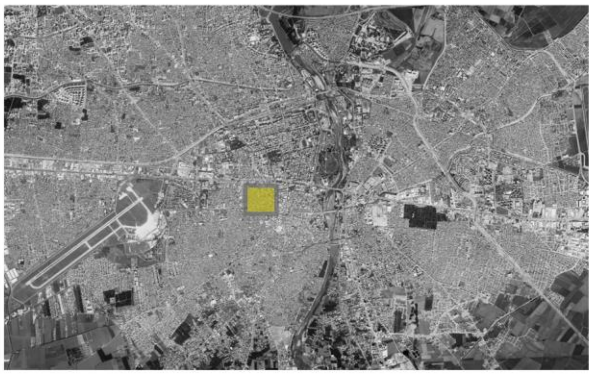
Tesisi oluşturan yönetim binası, atölye, dükkân ve depo birimleri tek katlı yüksek tuğla duvarları olan dikdörtgen plan şemalı yapılardır. Bu yapılar ahşap beşik çatıya sahiptirler. Yapılara sonradan beton kolon ve kirişler eklenmiştir.

2000'li yıllara kadar çalışan fabrikanın kuzeydoğuda bulunan bölümleri yıkılarak hastane yapılmıştır. Sapmazlar Çırçır – Gulbekian Fabrikası vaziyet planında güneybatı yönündeki işaretli bölüm ticari amaçlı kullanılırken; bu iki bölüm arasında kalan alan ise otopark olarak kullanılmaktadır (Tablo 26).

Tablo 26. Sapmazlar Çırçır – Gulbekian Fabrikası Kataloğu

SAPMAZLAR ÇIRÇIR-GULBEKİAN FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1937
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz.
- Günümüz Durumu : Büyük bölümü yok olmuştur. Kalan kısım ticari amaçlı kullanılmaktadır.

Vaziyet Planı

Sapmazlar Çırçır Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

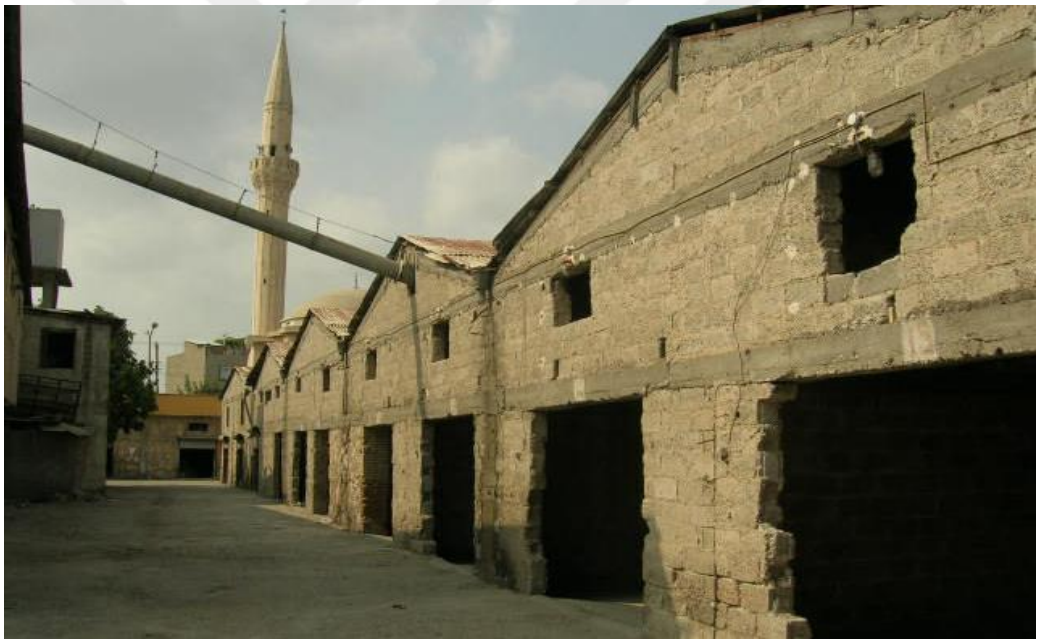
earth.google.com

4.3.2 Sadakat Çırçır Fabrikası, Adana

1950'li yıllarda Adana'nın Yüreğir ilçesinde Kozan yolu üzerinde kurulan Sadakat Çırçır, Adana ve çevresindeki pamuk mamullerinin çırçır ve balyalama işlevi için kurulmuştur.

Fabrika birimleri dikdörtgen plan şemalı, karma yığma sistemli ve ahşap çelik çatılı sıralı yapılardır. Fabrika alanın merkezinde iki katlı tuğla yığma sistemli çırçır dairesi yer alırken, parsel sınırı boyunca çırçır dairesinin depo birimleri, açık ve kapalı sundurmalar çevrelemektedir. Parselin sağ kısmında bulunan fabrika girişinin solunda idari birim, sağında güvenlik yer alırken, karşısında ise kantar bulunmaktadır.

2000'li yıllara kadar fabrika özgün işlevini korumuştur. Sonrasında dönemsel olarak faaliyetine devam etmiştir. Günümüzde kantar noktası ve depo olarak işlevini sürdürmektedir.

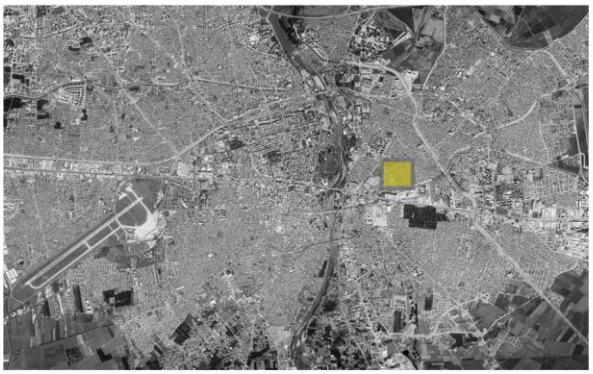

Şekil 49. Sadakat Çırçır Fabrikası (Tülücü, 2007)

Tablo 27. Sadakat Çırçır Fabrikası Kataloğu

SADAKAT ÇIRÇIR FABRİKASI

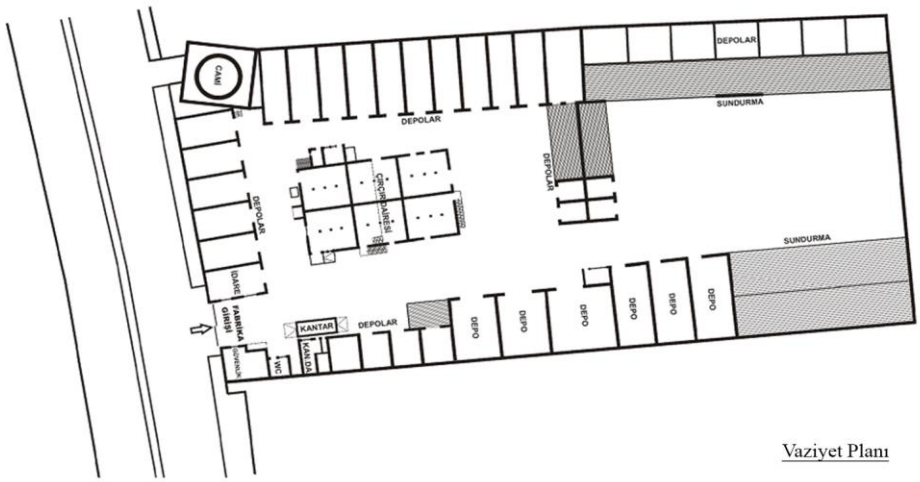
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1950
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : Depo olarak kullanılmaktadır.

Vaziyet Planı

Sadakat Çırçır Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com

4.3.3 Güney Sanayi Mensucat Fabrikası, Adana

Güney Polgat Tekstil Fabrikası olarak da bilinen iplik fabrikası 1951 yılında Sapmaz ailesi tarafından Adana'nın Seyhan ilçesinde kurulmuştur. Döneminde yurtiçi ve yurtdışına üretim yapan fabrika, Avrupa'nın en büyük likralı kumaş işletmecisidir. 1953 yılının sonunda büyük yangın geçiren fabrika yardımcı işletmeler haricinde diğer birimler tamamen yok olmuştur. Çalışmalar yapılarak 1954 yılında dokuma kısmı tekrar üretime açılmıştır.

Şekil 50. Güney Sanayi Mensucat Fabrikası (Tülücü, 2007)

Tülücü'ye göre (2007, s. 141) *"İplik ve kumaş üretimi yapan tesiste genel müdürlük, idari bina, sulzer dokuma, teşhir salonu, cımbız depolar, mamul ambarı, iplik ambarı, hurda sahası, ham bez ambarları, katar dairesi, apre dairesi, boya atölyeleri, sardon kesme birimi, mekanik atölyeler ve laboratuvarlar mevcuttur"*.

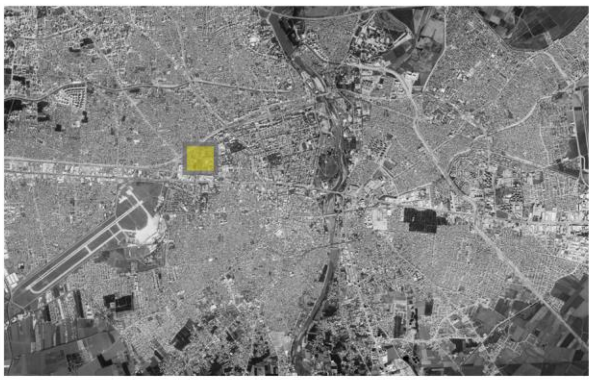
Farklı dönemlerde yapılan birimler ortak mimari bir dile sahip değillerdir. Tesisteki binalar tek katlı, dikdörtgen plan şemalıdır. Yapılar betonarme, yığma gibi karma sistemler kullanılarak inşa edilmiştir. Tuğla kaplamalı, şed tipi çatısı bulunduğu bölgedeki diğer dokuma endüstri yapıları ile ortak özelliğidir.

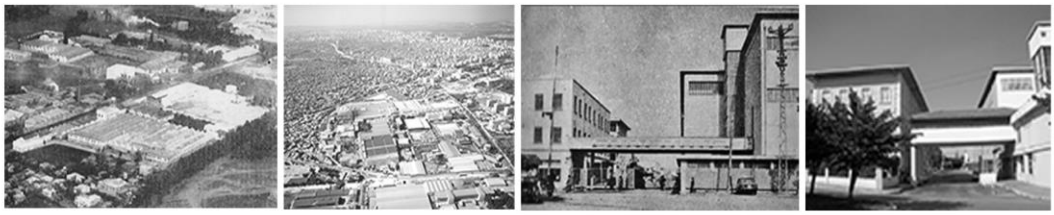
Yıllar içerisinde birçok el değiştiren tesis 2010 yılında boşaltılmış ve sonrasında idari binanın haricinde bütün yapılar yıkılmıştır. Fabrika arsası bugün boş durumdadır.

Tablo 28. Güney Sanayi Mensucat Fabrikası Kataloğu

GÜNEY SANAYİ MENSUCAT FABRİKASI

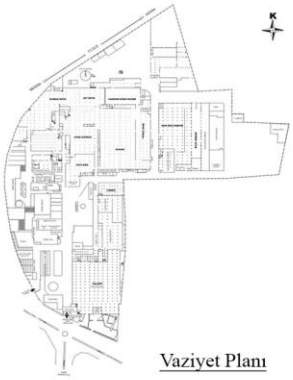
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1951
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : İplik,Kumaş Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : İdare binası hariç bütün birimler yıkılmıştır.

Günümüzdeki Durumu

Vaziyet Planı

Güney Sanayi Mensucat Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

Adana Sanayi Odası. "Adana Sanayi Tarihi",Adana,2008.

earth.google.com, wowturkey.com

4.3.4 Paksoy Yağ Fabrikası, Adana

Adana'nın Yüreğir ilçesinde Karataş Yolu üzerinde kurulan Paksoy Yağ-Sabun Fabrikası 1951 yılında Paksoy ailesi tarafından çırçır ve prese fabrikası olarak kurulmuştur. 1953 yılında sıvı ve margarin yağ üretimine, ardından da sabun üretimine geçen fabrika yıllar içerisinde büyüme kaydetmiştir. 1958 yılında yüksek kapasitede pamuk işleyip pamuk yağı, küspe ve linter pamuğu elde etmiştir.

Şekil 51. Paksoy Yağ-Sabun Fabrikası (Google Earth)

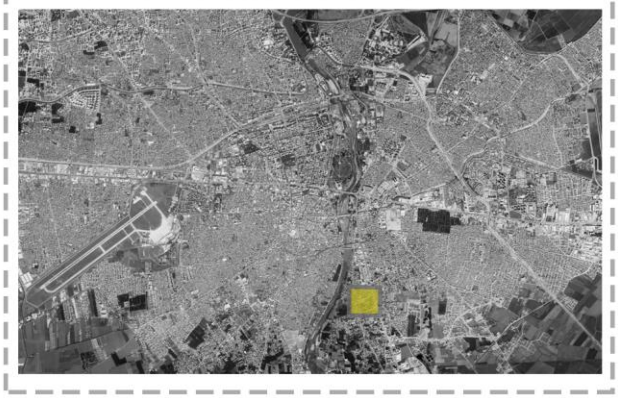
Dikdörtgen planlı, tek ve iki katlı yapılardan oluşan tesis yoğun tesisat içermektedir. Genellikle yapılar tuğla duvar ve betonarme karkas sistemi ile inşa edilmiştir. Alanın doğu cephesinde, Adana-Karataş yolu tarafında fabrika girişi bulunmaktadır. Girişte kantar ve idare binası yer almaktadır. İdare binası ardında otopark, yemekhane, yem tesisi ve depolar bulunurken, alanın merkezinde çiğit silosu mevcuttur. Fabrika alanının batı kısmında yağ ve sabun üretimine dair teknik hacimler ile çırçıra ait ek bölümler bulunmaktadır. Batı cephesinde de ayrı bir giriş yer almaktadır.

Fabrika 2000'li yılların başına kadar üretimine devam etmiştir. Günümüzde atıl durumda bulunan tesis, bakımsız ve harap haldedir.

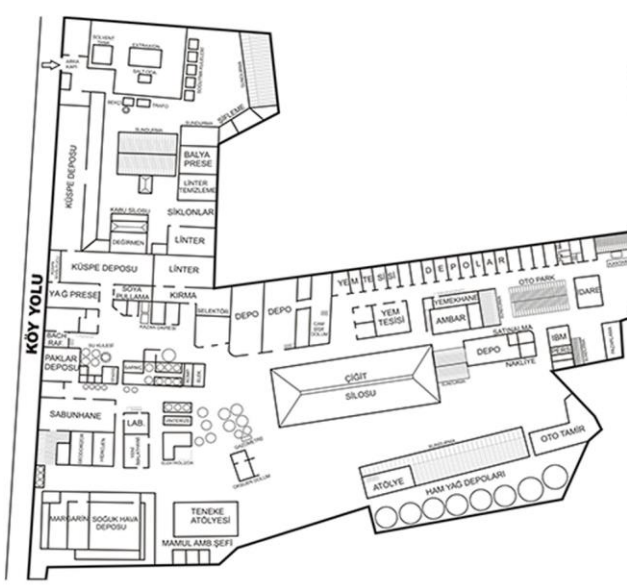
Tablo 29. Paksoy Yağ Fabrikası Kataloğu

PAKSOY YAĞ FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1951
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Yağ,Sabun Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz.
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

Vaziyet Planı

Paksoy Yağ Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com

4.3.5 Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası, Adana

Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası 1953 yılında Adana'nın Seyhan ilçesinde, havaalanı karşısında Mersin-Adana yolu üzerinde kurulmuştur. İşletme pamuk yağı, linter pamuğu, küspe ve yem üretimi yapmaktadır.

Şekil 52. Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası (Google Earth)

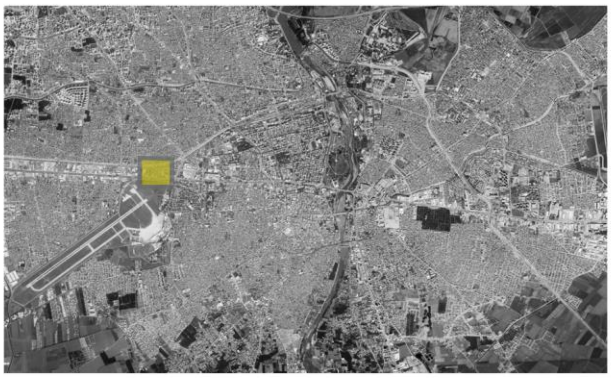
Fabrika yapıları üretim birimleri, depolar, teknik hacimler, yükleme alanı ve idari birimden oluşmaktadır. L şeklindeki fabrika alanının girişi güney cephede bulunmaktadır. Girişin sağında idari birim bulunurken; parselin sağında ve solunda sıralı depolar yer almaktadır. Kuzey kısmında ise üretim birimi, linter dairesi, yağ preseleri ve çiğit deposu bulunurken; devamında yükleme sahası yer almaktadır. Bu yapılar tek katlı, dikdörtgen plan şemalı, tuğla duvarlı, ahşap ve çelik çatılı yapılardır. Dönemsel olarak müdahale geçiren yapılar bugüne kadar gelebilmiştir.

Fabrika günümüzde aktif olarak Adana Bölgesi'ndeki pamuğun işlenip bitkisel yağ üretimine devam etmektedir.

Tablo 30. Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası Kataloğu

EMEKSİZLER NEBATİ YAĞ FABRİKASI

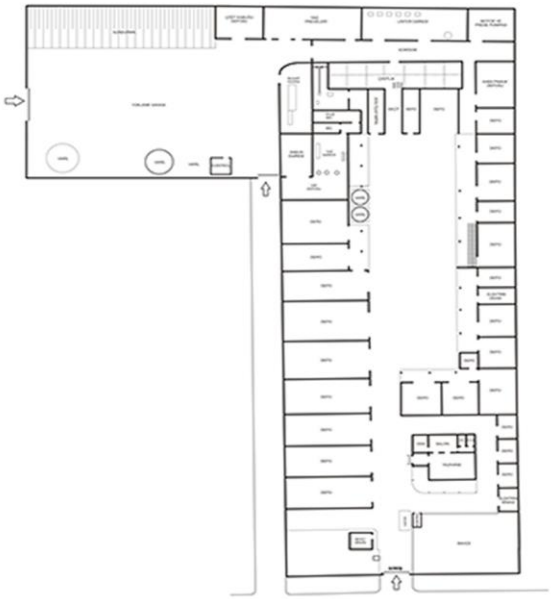
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1953
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Yağı,Linter Pamuğu ve Yem Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz.
- Günümüz Durumu : İşlevine devam etmektedir.

Vaziyet Planı

Emeksizler Nebati Yağ Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com

4.3.6 Çimento Fabrikası, Adana

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri çimento fabrikalarının kurulması hedeflenmiştir. Bu konuda birçok girişim olmasına rağmen, sonuç alınamamıştır. Türkiye'nin çimento ihtiyacını karşılaması amacıyla 14 Ekim 1953 tarihinde kurulan Türkiye Çimento Sanayi TAŞ ülkenin çeşitli yerlerinde fabrika kurulması için araştırmalara başlamış ve 22 Ocak 1954'te içlerinde Adana Çimento Fabrikası da olmak üzere yirmi fabrikanın ihalesi yapılmıştır.

Şekil 53. Adana Çimento Fabrikası
(http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=6519315)

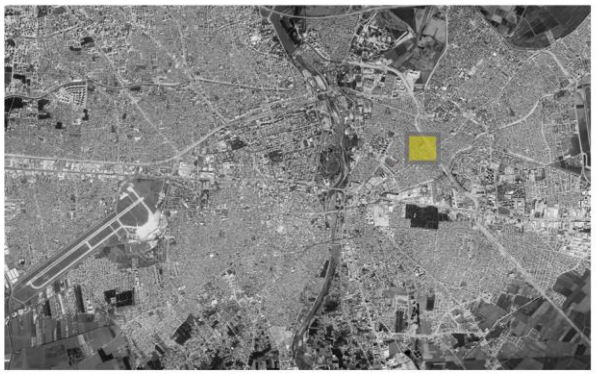
Adana çimento fabrikası 1953 yılında Adana'nın Ceyhan yolu üzerinde kurulmuştur. Çimento, hazır beton ve klinker üretimi yapan fabrika yurtiçi ve yurtdışına ürün göndermektedir. Geniş fabrika alanı içinde fırın değirmeni, çimento değirmeni, kömür değirmeni, döner fırınlar, silolar, hammadde kırıcı ekipmanları preblending, klinker stok hol yapıları, kömür stok holü, tuğla ambarı, kâğıt torba fabrikası, atölyeler, hazır beton tesisi, paket ve yükleme binası, ambar yapıları, işletme binası, otomasyon birimi, trafo binası, arıtma tesisi, yönetim, personel binası, camii, lojmanlar, lokal yapıları bulunmaktadır. Çok katlı betonarme yapılar dikdörtgen ve silindirik formlu, geniş açıklıklıdır.

Bugün Türkiye’nin en büyük çimento fabrikası olan Adana Çimento Fabrikası özgün işlevini halen sürdürmektedir.

Tablo 31. Adana Çimento Fabrikası Kataloğu

ADANA ÇİMENTO FABRİKASI

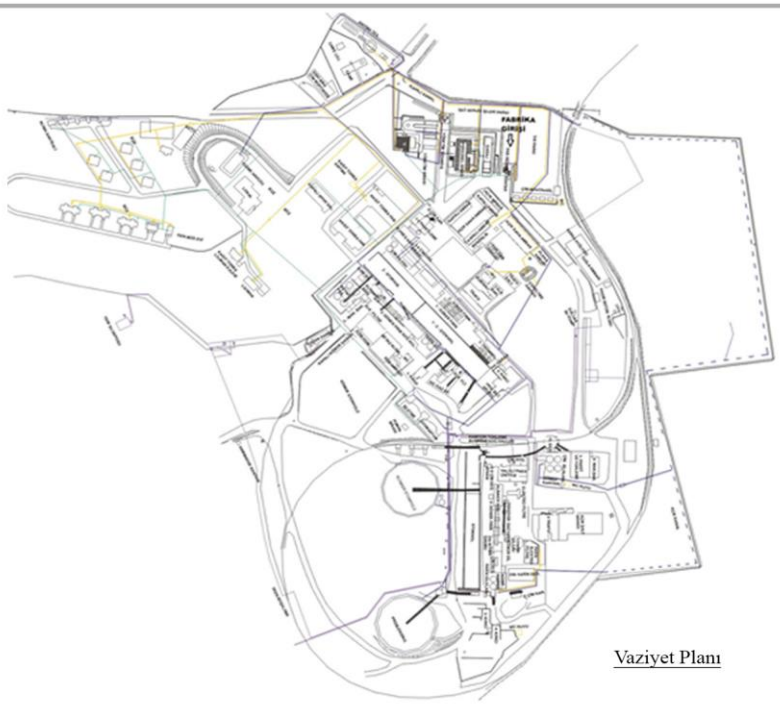
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1953
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : Çimento Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz.
- Günümüz Durumu : İşlevine devam etmektedir.

Vaziyet Planı

Çimento Fabrikası vaziyet planı, kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

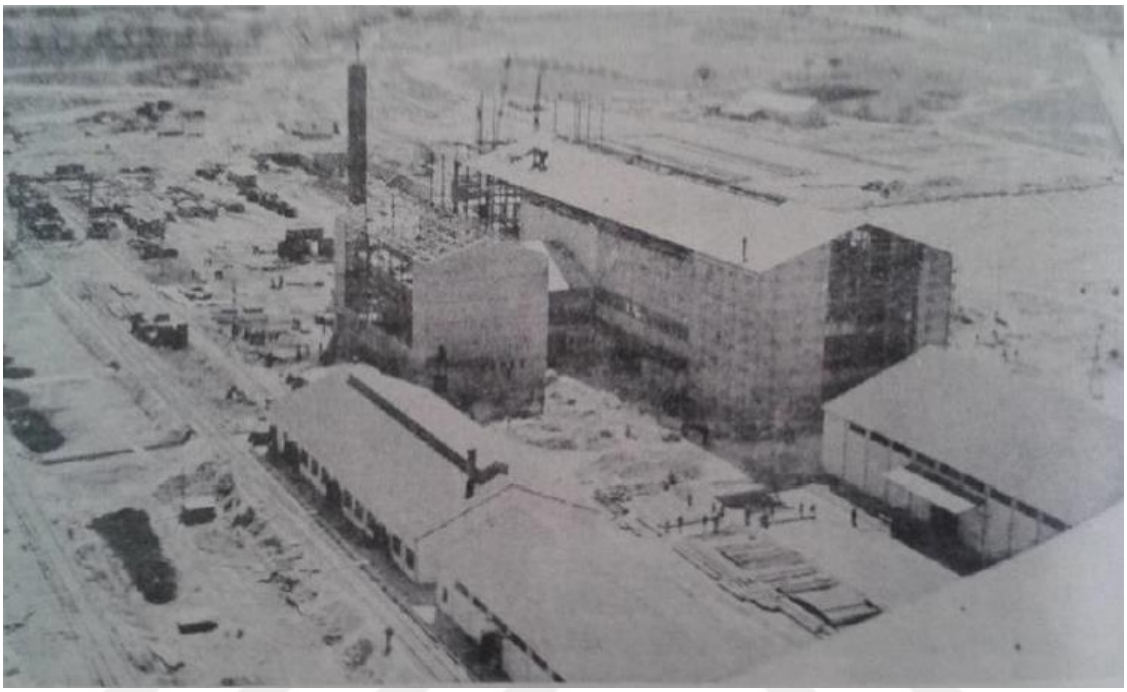
earth.google.com

wowturkey.com

omtismakina.com

4.3.7 Şeker Fabrikası, Burdur

Burdur Şeker Fabrikası şeker sanayisinin geliştirilmesi amacıyla inşa edilen 3 şeker fabrikasından birisidir. 1954 yılında Almanlar tarafından projeleri hazırlanan fabrikanın aynı yıl inşaatına başlanmıştır. Hızlı bir şekilde inşa edilen fabrika, üretime başlayarak şeker sanayisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Şekil 54. Burdur Şeker Fabrikası (Özev, 2019)

Burdur merkezin kuzeybatısında, Burdur gölünün ise doğusunda kalan alana fabrika yerleşkesi inşa edilmiştir. Fabrikanın kurulduğu dönemde en önemli ulaşım aracı olan tren yolu bağlantısı ve hammadde kaynağı olan kentlere yakınlığı göz önüne alınarak konumlandırılmıştır. Burdur Şeker Fabrikası'nın hammadde gereksimini karşılayan Afyon, Isparta, Antalya ve Denizli gibi kentlerde pancar ekim sahaları bulunmaktadır.

63 yapıdan oluşan fabrika kompleksi 1 adet üretim binası, 1 adet yönetim binası, 2 adet memur lojmanı, 7 adet işçi lojmanı yanı sıra diğer üretim birimleri ve sosyal tesislerden oluşmaktadır. Kültürel tesisleri ve yeşil alanları da barındıran yerleşke aynı zamanda toplumsal bir mekân olma niteliğindedir. Yerleşkenin en çarpıcı yapısı olan ana fabrika binası dikdörtgen plan şeması, geniş açıklıklı şekilde çelik strüktür ile tasarlanmıştır. Dış duvarlar tuğla üzeri sıvadır. Bunun dışında diğer binaların birçoğu betonarme inşaa edilmiştir.

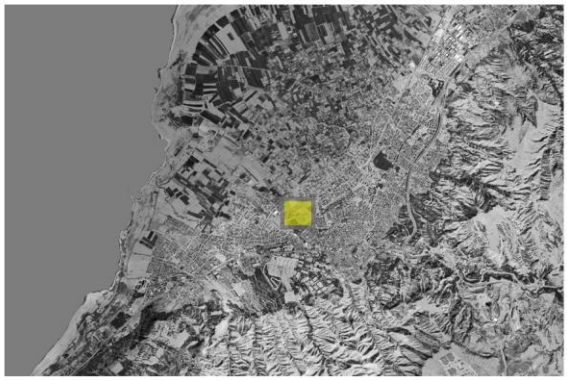
Özev'in (2019, s. 68) "Burdur Şeker Fabrikası ve Gül Yağı Teesislerinin Endüstri Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Pancar üretiminde 1999 yılında getirilen kota uygulaması ile pancar ekim sahaları daralmış üretim de paralel olarak düşüşe geçmiştir. Buna paralel olarak üretim maliyetlerinde artışlar meydana gelmiştir. Ekonomik politikalar sonucunda pancarın ekonomik önemi azalmıştır. Bundan dolayı fabrikanın büyüme hızı gerilese de üretimine devam edilmiştir.

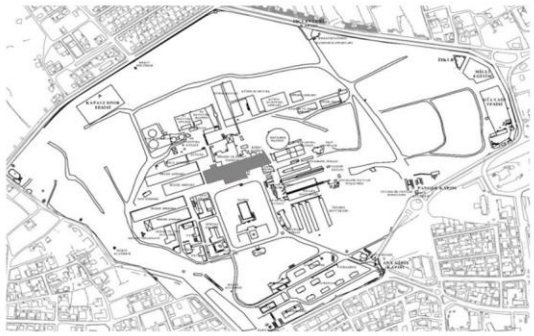
Tablo 32. Burdur Şeker Fabrikası Kataloğu

BURDUR ŞEKER FABRİKASI

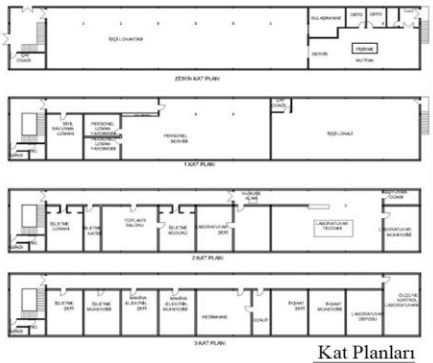
- Konum : Burdur
- Yapım Yılı : 1955
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım/Gıda
- İşlev : Şeker Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

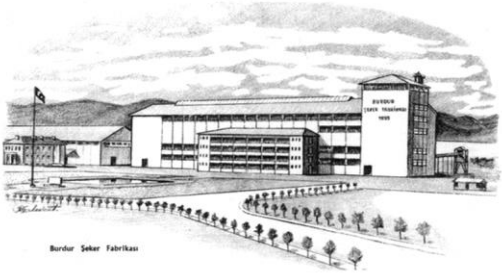

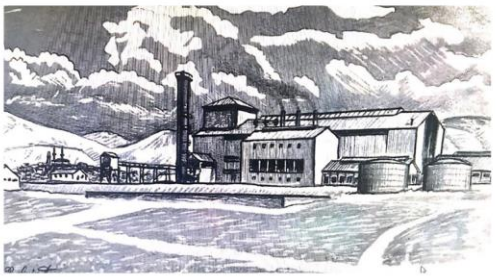

Vaziyet Planı

Kat Planları

Cephe Eskiz Çalışmaları

KAYNAKLAR

Yılmaz Özev, Meltem. "Burdur Şeker Fabrikası ve Gül Yağı Tesislerinin Endüstri Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2019.

earth.google.com

4.3.8 Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi, Adana

Çukobirlik Kooperatifi Adana'da 1940 yılında pamuk üretimine katkı sağlamak amacıyla, bölgedeki farklı kooperatiflerin bir araya gelmesiyle oluşan bir kuruluştur. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Yüreğir ilçesinde, Karataş yolunda 1956'da inşa edilmiştir.

Şekil 55. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Çiğit Silosu
(Tülücü, 2007)
Şekil 56. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Deposu
(https://www.adanahabermerkezi.com/cukobirlikin-varliklari-birer-birer-satiliyor)

Özüdoğru'nun (2010, s. 126) "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

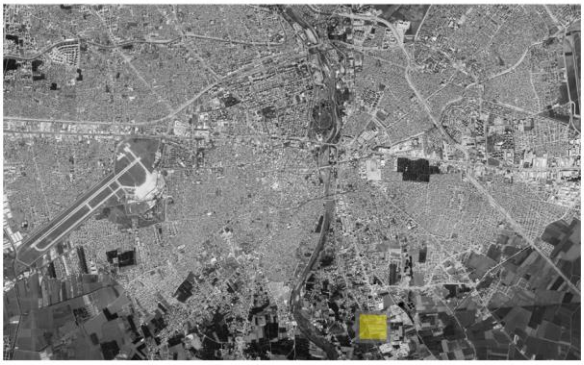
> Doğu-batı ekseninde uzanan dikdörtgen bir yerleşim alanına sahip olan fabrikada, yapılar bu eksen doğrultusunda konumlanmıştır ve alanda sawgin tesisi, çiğit silosu, idari bina, sosyal tesisin yanı sıra açık ve kapalı ambarlar bulunmaktadır. Açık ambarın bulunduğu alanın altında da su deposu bulunmaktadır. Karataş yolu üzerinden giriş yapılan fabrika alanında da su deposu bulunmaktadır. Karataş yolu üzerinden giriş yapılan fabrika alanında çiğit silosu dışındaki yapılar betonarme karkas olarak inşa edilmiştir. Dolgu malzemesi olarak sosyal tesiste tuğla, depolarda tuğla ve taş kullanılmıştır. Sawgin binasında ise tuğla ve brüt beton uygulaması birlikte görülmektedir. Çelik strüktürle inşa edilen ve tüm yüzeylerinde örtü malzemesi olarak metal kaplama kullanılan çiğit silosu ise çalışma kapsamında incelenen diğer dokuma sanayi yapılarında rastlanmadığından tesisi görsel anlamda diğer fabrikalardan ayırmaktadır.

Günümüzde fabrika aktif durumdadır. Fabrika yapıları olan Sawgın tesisi, çiğit silosu, depolar, balya sundurmaları, idari binası ve sosyal bina ve giriş kapısı günümüzde halen bulunmaktadır.

Tablo 33. Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi Kataloğu

ÇUKOBİRLİK MİHMANDAR KOOPERATİFİ

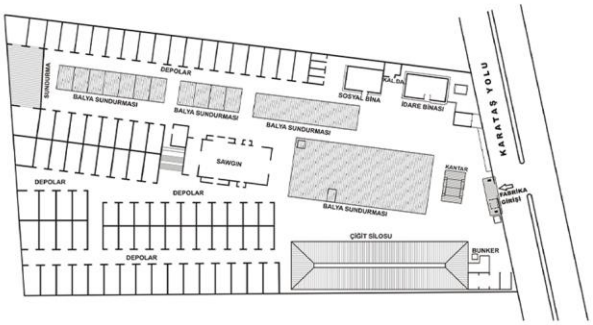
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1956
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Sawgin Tesisi
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : İşlevine devam etmektedir.

Vaziyet Planı

Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi (Sawgin Tesisi) kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com, kucuksaat.com

4.3.9 Taş Mağaza Çırçır Fabrikası, Adana

Taş Mağaza Çırçır Fabrikası Adana'nın Yüreğir ilçesi Girne Bulvarı üzerinde 1950'li yılların başlarında inşa edilmiştir. Fabrika çırçır dairesi, depolar, idari binası ve lojmandan oluşmaktadır. İşletmeye 1990 yılında küp şeker tesisi, 2002 yılında ise iplik tesisi eklenmiştir.

Şekil 57. Taş Mağaza Çırçır Fabrikası (Tülücü, 2007)

Özüdoğru'nun (2010, s. 125) "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Kuzey güney ekseninde uzanan dikdörtgen bir alana sahip olan tesisin bünyesinde, merkezde iplik tesisi, batı ve kuzey yönlerde alanı çevreleyen ambarlar, güneyinde idare binası ve doğusunda konut ve güvenlik birimi bulunmaktadır. Yığma taş taşıyıcı sisteme sahip ambarlar dışında yakın dönemde inşa edilen idare, konut ve üretim tesislerinde fabrikanın kurulduğu dönemin izleri görülmemektedir.

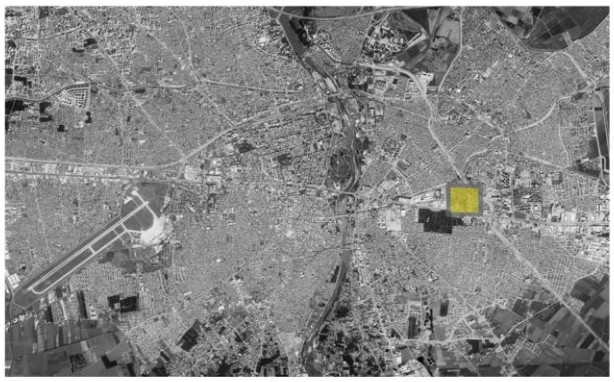
Çırçır ve iplik tesisi iki katlı, dikdörtgen plan şemalı, betonarme taşıyıcılı tuğla duvarlara sahip düz çatılı binalardır. Depolar ise yüksek tavanlı, tek katlı, dikdörtgen planlı yığma taş, düz çatılı sıralı yapılardır. Dönemsel olarak müdahale geçiren fabrikanın ambar bölümleri haricinde özgünlüğünü yitirmiştir.

2002 yılında çırçır imalatını durduran fabrika, sonrasında iplik ve küp şeker imalatına devam etmiştir. 2010'lu yıllarda imalatını durduran fabrika günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

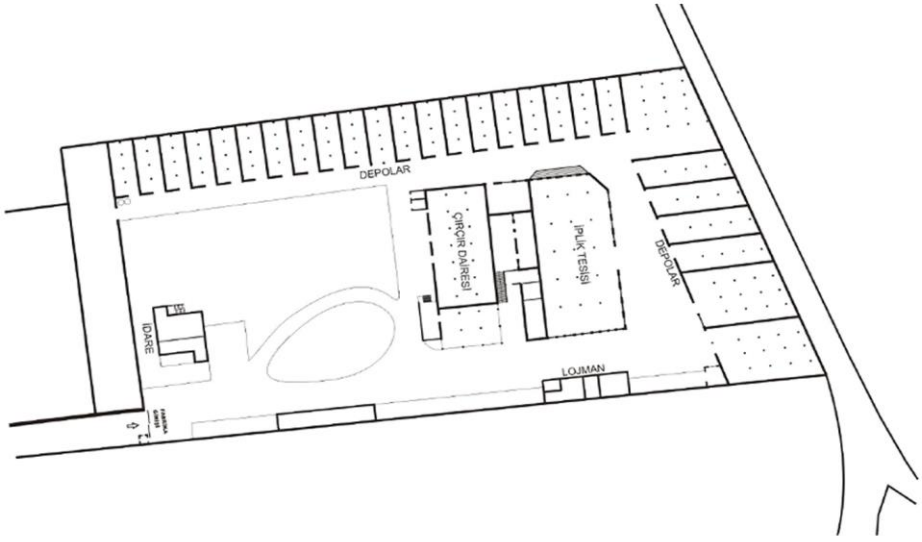
Tablo 34. Taş Mağaza Çırçır Fabrikası Kataloğu

TAŞ MAĞAZA ÇIRÇIR FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1956
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : Atıl durumdadır.

Vaziyet Planı

Taş Mağaza Çırçır Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com

4.3.10 Ferro Krom ve Karpit Fabrikası, Antalya

Antalya Ferro Krom ve Karpit Fabrikası 1957 yılında Antalya'nın Kepez ilçesinde dönemin sanayi bölgesi olan dokuma ve pil fabrikalarına yakın mesafede kurulmuştur. 1960 yılında üretime geçen fabrika, dönemin çağdaş endüstri yapılarındaki gibi işçi konutları ve sosyal birimleriyle birlikte düşünülerek bir kompleks olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen plan şeması, yatay pencere açıklıkları ve betonarme taşıyıcı sistem gibi unsurlar yapılarda gözlemlenebilmektedir.

Şekil 58. Ferro Krom ve Karpit Tesisi (Akay, 2020)

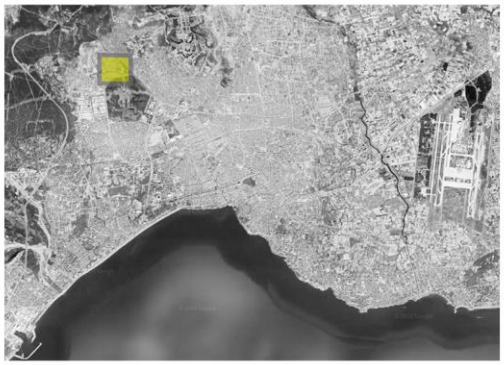
Eriz'e göre (2016, s. 62*) "Yerleşke 400,000 m^2'lik alan üzerine kurulmuştur ve bünyesinde ana üretim yapıları, toz tutma ünitesi, taşlama ünitesi, mekanik atölyesi ve araç bakım ünitesi gibi üretime yardımcı servis üniteleri, depolar, idari binaları, sosyal tesisler ile ana üretim yapılarından uzakta konumlandırılmış lojmanları barındırır".* Akay'a göre (2020, s. 95) *"Tesisin kurulduğu yıllarda ilk olarak fabrika yapısı, depolar ile lojmanlar yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde ihtiyaç doğrultusunda farklı işlevleri karşılamaya yönelik yeni binalar eklenmiş, mevcut binalarda tadilatlar ve esaslı onarımlar gerçekleştirilmiştir".*

Yerleşke içerisinde çeşitli müdahaleler geçiren birçok yapı özgünlüğünün yitirmiştir. Taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmeyen bu yerleşke, bugün işlevine devam etmektedir.

Tablo 35. Ferro Krom ve Karpit Fabrikası Kataloğu

ANTALYA FERRO-KROM VE KARPİT TESİSİ

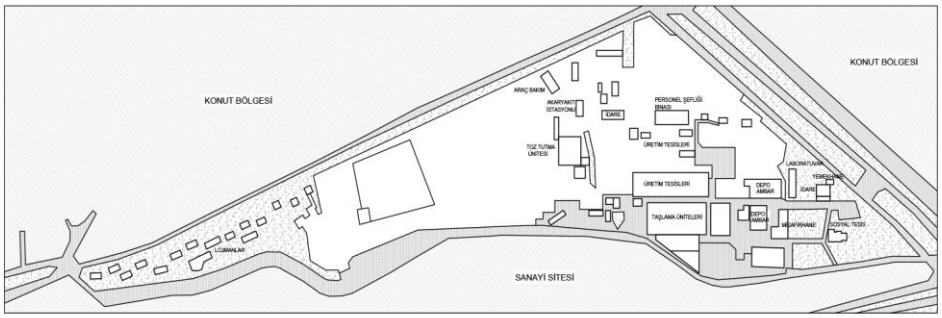
- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1957
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : Ferro Krom ve Karpit Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Aktif durumdadır.

Vaziyet Planı

Ferro Karpit Tesisi yapılarının plan,kesit,görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Eriz, Özlem. "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

4.3.11 Pati Çırçır Fabrikası, Adana

Fabrika 1950'li yıllarda Adana'nın Yüreğir ilçesinde Adana-Ceyhan yolu üzerinde inşa edilmiştir. Çırçır birimi, kazan dairesi, depolar ve açık sundurmalardan meydana gelen tesis 2000'li yıllara kadar aktif bir şekilde Adana bölgesindeki pamuğun çırçırlama ve balyalama işlemini yapmıştır.

Şekil 59. Pati Çırçır Fabrikası (Google Earth)

Özüdoğru'nun (2010, s. 128) "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde şu bilgilere yer vermiştir:

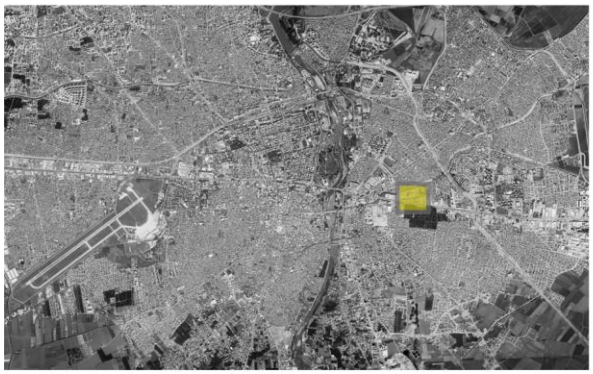
> Tesisteki yapıların yerleşimi Ulaş Çırçır Fabrikasıyla benzer tipolojiye sahiptir. Batı, kuzey ve doğu çeperleri ambarlarla çevrili olan alana, idari birimlerin sıralandığı güney cepheden girilmektedir. Merkezde Çırçırlama ünitesi, ambar ve kazan-makine dairelerinin bulunduğu tesiste çırçırlama ünitesi iki, diğer birimler ise tek katlıdır. Karma yığma sistemle inşa edilmiş olan yapılarda dolgu malzemesi olarak Çırçırlama ünitesinde tuğla, ambarlarda ise taş ve tuğla kullanılmıştır. Ahşap makaslarla geçilen çatılarda kaplama malzemesi olarak idari birimlerde kiremit, diğer birimlerde ise çinko kullanılmıştır.

Günümüzde kent merkezinde kalan fabrikanın çevresinde küçük çaplı endüstri yapıları bulunmaktadır. Bakımsız durumdaki yapı ticari amaçlı dükkânlar ve depolar kullanılmaktadır.

Tablo 36. Pati Çırçır Fabrikası Kataloğu

PATİ ÇIRÇIR FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1950'li yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Pamuk Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz.
- Günümüz Durumu : Depo olarak kullanılmaktadır.

Vaziyet Planı

Pati Çırçır Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Özüdoğru, Ayça Aslıhan. "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2010.

earth.google.com

4.3.12 Dokuma Fabrikası, Antalya

Antalya'nın Kepez ilçesinde üretim, teknik, idari, sosyal ve barınma birimlerinden oluşan fabrika yerleşkesi 1950'li yıllarda inşa edilmeye başlanmış ve 1961 yılında ise üretime başlamıştır. Kurulduğu dönemde şehir dışında kalan yapı, zamanla dönemin sanayi bölgesi olmuştur. Bugün ise kent merkezinde kalan bir fabrika kompleksidir.

Akay'a göre (2020, s. 106*) "Antalya Dokuma Fabrikası cumhuriyet döneminin sosyal, ekonomik ve mimari özelliklerini yansıtan Antalya'nın endüstrileşme döneminin simgesi olmuş bir alandır. 1950'li yılların sonunda kurulmasına karşın erken cumhuriyet döneminin ideolojisi ve mimarisinin izlenebildiği bütüncül organizasyon şeması ve mimari dil kullanılarak inşa edilmiştir".*

Fabrika yerleşkesi içerisindeki mevcut yapılar işlev durumuna göre aşağıdaki gibi 5 başlık altında kategorize edilebilirler:

1) Üretim Yapıları: üretim binası, atölye binası, arşiv

2) İdari Yapılar: idari bina, giriş binası, bahçıvan kulübesi, sendika odası, sivil savunma binası

3) Depo Yapıları: mamul ambarı, malzeme ambarı, pamuk ambarı, kimya ambarı,

4) Sosyal Yapılar: kreş binası, yemekhane binası, misafirhane, eğitim binası, cami, cami lojmanı, lojman kafeteryası, lojmanlar (7 adet yapı), basketbol salonu

5) Teknik Yapılar: trafo binası, kazan dairesi, su kulesi, pompa dairesi, ham su deposu, tuz deposu, garaj itfaiye binası, işletme büro, ara transfer deposu, soğutma santrali, asetilen deposu, elektrik atölyesi, klima atölyesi, işçi soyunma binasıdır.

Bu yapılarda betonarme, çelik taşıyıcı sistemler gibi dönemin modern tekniklerinin kullanılmasının yanı sıra yığma yapım tekniği gibi geleneksel yöntemlerle inşa edilen yapılar da mevcuttur.

Şekil 60. Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Birimleri (Aydoğan, 2019)

Akış (2018, s. 88) "Endüstri Yapılarının Dönüşümü üzerine Değerlendirmeler "Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası" adlı makalesinde Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

> Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası alanında bulunan giriş kapısı, idare binası, ambar binaları ve yemekhane yapısı koruma kurulunun 16.12.2005 gün ve 763 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Günümüzde fabrika alanında mevcut olup, tescil edilmeyen; işletme binası, kreş, misafirhane, eğitim salonu, müdür lojmanı ve trafo binası gibi yapıların dokuma çalışma grubu tarafından yeniden kullanılması kararı alınmıştır.

2012 yılında yerleşkenin mülkiyeti Kepez Belediyesi'ne geçmesiyle alan ile ilgili çalışmalar başlamıştır. 2016 yılında Antalya Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ile tescilsiz olan diğer yapılar ve bütün alan koruma altına alınmıştır.

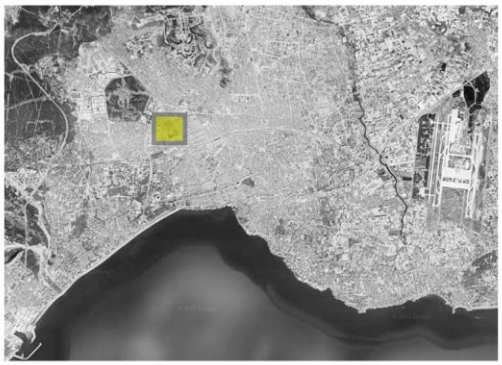
Fabrika yapılarından olan lojmanlar, kimya ambarı, ahşap işleri atölyesi, inşaat bakım, ısı merkezi ve itfaiye yapısı günümüze kadar gelememiştir. Fabrika yerleşkesi kent park

olarak kullanılmaktadır. Fabrika yapılarından olan üretim binası bilim merkezi/dokuma müzesi/çok amaçlı salon olarak işlevlendirilirken idari bina kent müzesi, ambar yapısı nostalji araç müzesi, yemekhane modern sanatlar galerisi, kreş binası oyuncak müzesi olarak işlevlendirilmiştir.

Tablo 37. Antalya Dokuma Fabrikası Kataloğu

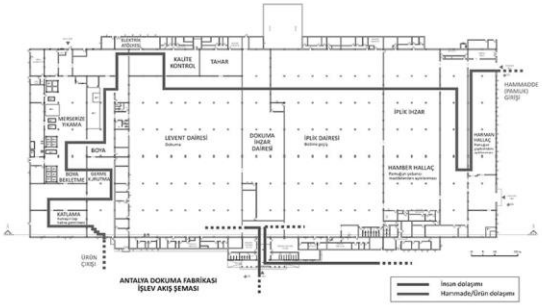
ANTALYA PAMUKLU DOKUMA FABRİKASI

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1955
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu :Tarım
- İşlev : İplik,Kumaş,Giysi Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmiştir.
- Günümüz Durumu : Yeniden İşlevlendirilmiştir (Park ve rekreasyon alanı).

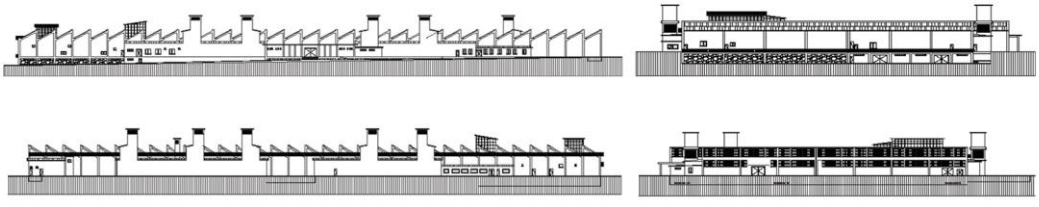

Vaziyet Planı

Kat Planı

Görünüşler

KAYNAKLAR

Karabağ, Kutay. "Bir Endüstri Mirası Olarak Antalya Dokuma Fabrikası", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2019.

Eriz, Özlem. "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

Üreğen Aydoğan, Serçin. "Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası'nın Mimari Analizi ve Kentsel Hayata Kazandırılması İçin Öneriler", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, Gebze Teknik Üniversitesi, 2019.

earth.google.com

4.3.13 Seyhan Un Fabrikası, Adana

Seyhan Un Fabrikası 1961 yılında Adana'nın Yüreğir ilçesinde kurulmuştur. Adana'nın ilk dört un fabrikasından biri olan işletme bir dönem, un üretimi dışında çırçır ve prese yağ üretimi yapmıştır. 90'lı yılların başlarında pamuk miktarındaki azalmadan dolayı çırçır ve yağ imalatına son vermiştir ve un fabrikası işlevine devam etmiştir.

Şekil 61. Seyhan Un Fabrikası (http://www.seyhanun.com/tr/resimler)

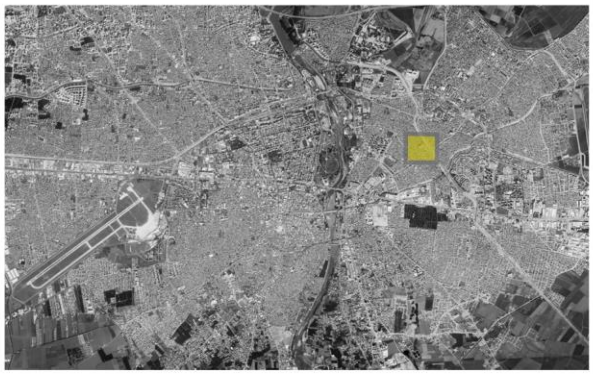
Fabrika alanında un fabrikası, yağ fabrikası, çırçır fabrikası ve bu fabrikalara hizmet veren depolar bulunmaktadır. Ayrıca fabrika girişinin sağında idari bina, sol tarafında ise müdüriyet ve lojman yapısı yer almaktadır. Fabrika birimleri genellikle dikdörtgen plan şemalı, tek ve çok katlı yapılardır. Fabrika girişinde bulunan idare binası tek katlı, düz çatılı; müdüriyet ve lojman ise tek bir binada planlanarak iki katlı düz çatılı yapılardır. Çırçır birimi geniş açıklıklı, yüksek tavanlı, üç katlı yapı düz çatıya sahiptir. Yağ birimi tek katlı olup diğer özellikleri çırçır birimi ile benzerlik göstermektedir. Fabrikanın biçimsel olarak farklılık gösteren birimi un fabrikasıdır. Burası çok katlı, tuğla duvarlı, betonarme taşıyıcı sistemi ile inşa edilmiştir. Kapalı depo yapıları ve açık sundurma depoları geniş açıklıklı olup; beşik çatı ve düz çatı türleri mevcuttur. Fabrika alanı içerisinde kuzey kısmında yaklaşık 15 metre yüksekliğinde bir adet tuğla baca bulunmaktadır.

Fabrika günümüzde aktif olarak un üretimine devam etmektedir. Tesise ait çırçır ve yağ üretim binaları da un üretimine hizmet vermektedir.

Tablo 38. Seyhan Un Fabrikası Kataloğu

SEYHAN UN FABRİKASI

- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1961
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Un,Pamuk,Yağ Üretimi
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : İşlevine devam etmektedir.

Vaziyet Planı

Seyhan Un Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com

wowturkey.com

www.seyhanun.com

4.3.14 Gülyağı Tesisi, Burdur

Burdur Gölü ile Burdur merkez arasında kalan tesis Burdur Şeker Fabrikası yerleşkesi içerisinde doğu kısmında kalmaktadır. Üretim tesisi, idare, depo ve lojmanlar olmak üzere 5 adet binadan oluşmaktadır.

Burdur Gül Yağı Fabrikası'nın yabancı sermaye yasasından faydalanılarak Burdur ve civarı Gülcüler İstihsal ve Satış Kooperatifi'nin ortaklığı ile Fransız V. Mane Fils Ç.İ.N.E.F. Çiçek ve Nebatat Esansları Fabrikası Anonim Şirketi tarafından 1962 yılında fabrikanın inşaatı başlatılmıştır. Fabrikanın ilk üretimi 1966 yılında olmuştur.

Şekil 62. Burdur Gülyağı Tesisi (Özev, 2019)

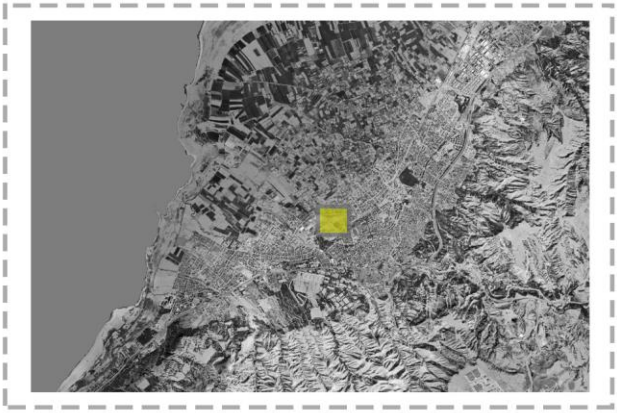
Üretim binası dikdörtgen planlı, betonarme taşıyıcılı sisteme sahip bir yapıdır. Bir zemin kat, bir asma kattan oluşan iki katlı iki bloğu birbirine bağlayan tek katlı geçişli yapı tam simetrik özelliktedir. Yapının en çarpıcı özellikleri pencere ve kapı detaylarıdır. Depo yapısında da cephe aynı özelliktedir.

Günümüzde yapının orijinal pencere ve kapılarının birçoğu sökülmüş, yapı harap edilmiştir. Koruma altında olmayan bu fabrika atıl haldedir.

Tablo 39. Burdur Gülyağı Tesisi Kataloğu

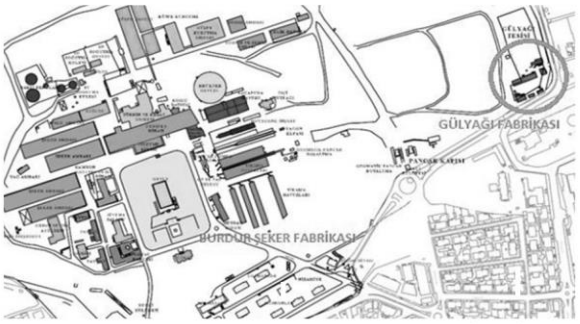
BURDUR GÜLYAĞI TESİSLERİ

- Konum : Burdur
- Yapım Yılı : 1962
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : Gülsuyu ve Gülyağı Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

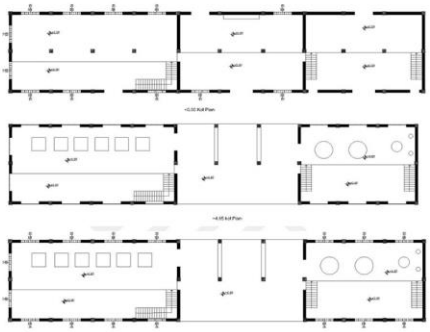

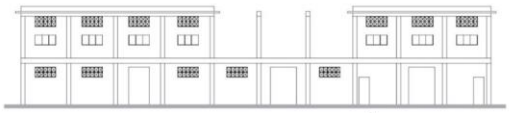

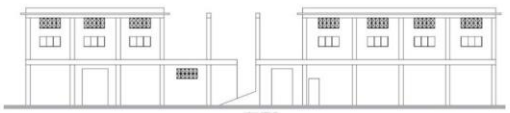
Vaziyet Planı

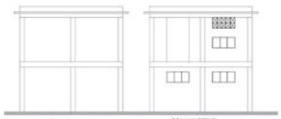
Kat Planları

Ön Görünüş

Arka Görünüş

Yan Görünüşler

KAYNAKLAR

Yılmaz Özev, Meltem. "Burdur Şeker Fabrikası ve Gül Yağı Tesislerinin Endüstri Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2019.

earth.google.com

4.3.15 Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları, Isparta

Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları, Isparta'nın Yalvaç ilçesinde Kaşaşşağı mahallesinde bulunmaktadır. Kiremit ve tuğla üretimi yapmak üzerine 1966-67 yılları arasında inşa edilen Fil ve Birlik fabrikaları Yalvaç için dönemin önemli endüstri yapılarındandır. 17 yıl hizmet veren bu iki fabrika sadece yaz aylarında aktif olarak çalışmıştır.

Şekil 63. Fil ve Birlik Fabrikaları (Tolacı ve Karagöz, 2020)

29 metre yüksekliğindeki Birlik bacası, 25 metre yüksekliğindeki Fil bacası dolu tuğla ve çimento bazlı harç gibi benzer yapı malzemeleri ile inşa edilmiştir. Form olarak yakın çaplarda ve uzunlukta olan bu iki baca, yükseldikçe cidarları daralmaktadır. Bugünkü halinde doğal sebeplerden dolayı malzemelerde oluşan bozulmalar, yüzey kayıpları ve çatlaklar bulunmaktadır. Genel anlamda bacalarda büyük kayıplar bulunmamakla birlikte dönemsel müdahaleler geçirmiştir. Birlik bacasındaki bozulmalar çimento bazlı harç ve metal kemerler ile güçlendirme yapılmıştır. 2018 yılında Antalya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nca Fil ve Birlik bacaları koruma altına alınmıştır.

Bacalar dışında günümüze gelemeyen fabrika yapıları hakkında yazılı kaynağa erişilememiştir. Fakat izleri tespit edilebilmektedir.

Tablo 40. Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları Kataloğu

FİL VE BİRLİK KİREMİT FABRİKALARI

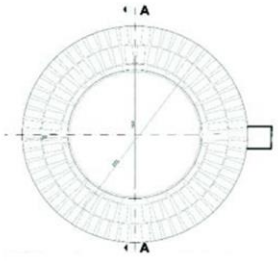
- Konum : Isparta
- Yapım Yılı : 1966
- Mülkiyet : --
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : Kiremit ve Tuğla Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir
- Günümüz Durumu : Fabrika yapıları yıkılmış olup sadece bacaları mevcuttur.

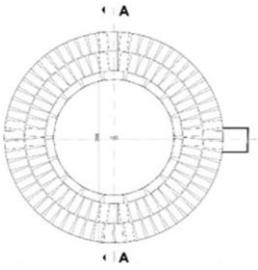

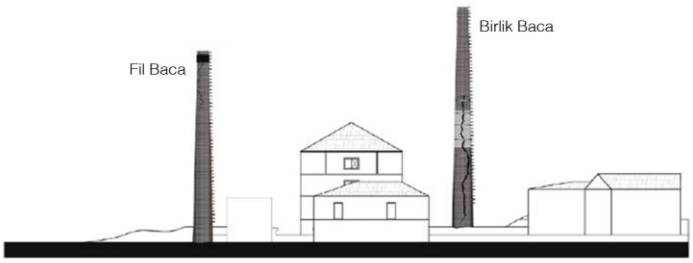
Vaziyet Planı

Birlik Baca Planı

Fil Baca Planı

Görünüş

Birlik Baca Kesit Fil Baca Kesit

KAYNAKLAR

Şimşek Tolacı, Seda ve Karagöz, Mehmet Ali. Endüstri Mirası Onarım Örneği: Isparta/Yalvaç Birlik ve Fil Tuğla-Kiremit Fabrika Bacaları, Araştırma Makalesi, Akdeniz Sanat Dergisi, Sayı: 25, 2020.

earth.google.com

4.3.16 Başer Kimya Tekstil Fabrikası, Adana

Adana'nın Yüreğir ilçesinde Kozan yolu üzerinde bulunan fabrika iplik ve dokuma amacıyla kurulmuştur. 1970'li yıllarda inşa edilen fabrika, 7000 m^2 lik bir alanda bulunmaktadır. Tuğla kâgir duvarlara sahip yapının çatı sistemi kiremit örtülü, geniş açıklıklı ve çelik kafes kirişlidir. Fabrika iplik-dokuma bölümleri, depolar, personel odaları, iplikhane, atölyeler ve yönetim binası bölümlerinden oluşmaktadır. Bu birimler tek ve iki katlı, dikdörtgen şemalı aydınlık mekânlardır. Yaklaşık 40 yıl kadar işlevini devam ettiren fabrika, günümüzde ticari mekânlar olarak kullanılmaktadır.

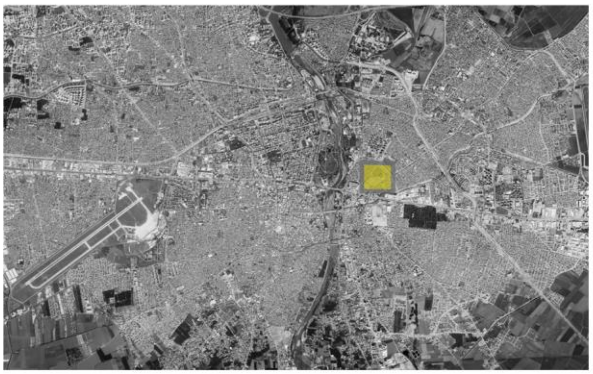

Şekil 64. Başer Kimya Tekstil Fabrikası (Tülücü, 2007)

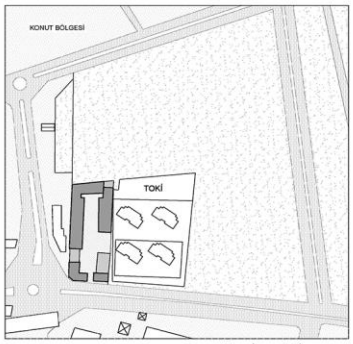
Tablo 41. Başer Kimya Tekstil Fabrikası Kataloğu

BAŞER KİMYA TEKSTİL

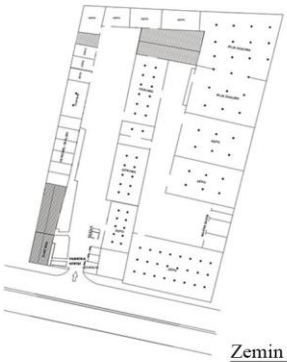
- Konum : Adana
- Yapım Yılı : 1970'li yıllar
- Mülkiyet : Özel
- Sanayi Kolu : Tarım
- İşlev : İplik Üretimi ve Dokuma
- Tescil Durumu: Tescilsiz
- Günümüz Durumu : Ticari amaçlı ve depo olarak kullanılmaktadır.

Vaziyet Planı

Zemin Kat Planı

Başer Kimya Tekstil Fabrikası kesit ve görünüş çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Tülücü, Tunç Aslan. "Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

earth.google.com

4.3.17 Pil Fabrikası, Antalya

Antalya'nın Kepez ilçesine bulunan pil fabrikası yerleşkesi 1976' da dokuma fabrikasının yanındaki parsele inşa edilmiştir. Üretim binası, depo görevindeki eski kauçuk binası, giriş binası, idare binası, atölyeler, bakım onarım, pompa dairesi, su deposu ve kulesi, sosyal bina, lokal, misafirhane, revir kreş binası, lojmanlar, açık hava sineması, spor sahaları, çocuk bahçesi gibi yapıların bir arada bulunduğu yerleşke dönemin modern endüstri yerleşkelerindendir. Hem üretimin yapıldığı hem de sosyal yaşantının sürdüğü bu kompleks bütüncül olarak endüstrinin modernize edildiği bir örnektir.

Alanın batısında üretime dair birimler bulunurken, doğusunda barınma ve sosyal mekânlar bulunmaktadır. Betonarme çatı strüktürü, şerit pencereler kullanılarak yapılmıştır.

Şekil 65. Antalya Pil Fabrikası Yerleşkesi Birimleri (Akay, 2020)

Akay'ın (2020, s. 93) "Antalya'da Sanayileşme süreci ve Mekânsal Etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası Yerleşkesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu bulgular şunlardır:

> Girişe yakın konumda kauçuk fabrikası olarak inşa edilen, sonraki tarihlerde ise yerleşkenin deposu fonksiyonuyla kullanılan kauçuk fabrikası yer alır. Yapı dikdörtgen plan şemalı, betonarme taşıyıcı sistemle inşa edilmiş, beşik çatı

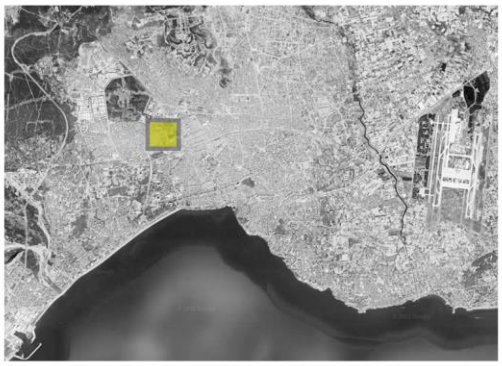
örtüsü Marsilya tipi kiremit örtülü tek katlı bir yapıdır. Betonarme iskelet ve çatı sistemi iç mekândan algılanabilmektedir.

2000 yılında üretimini durduran fabrika bugün atıl haldedir. Antalya Pil Fabrikası yerleşkesinin ilerleyen zamanda park projesi olarak hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Tablo 42. Antalya Pil Fabrikası Kataloğu

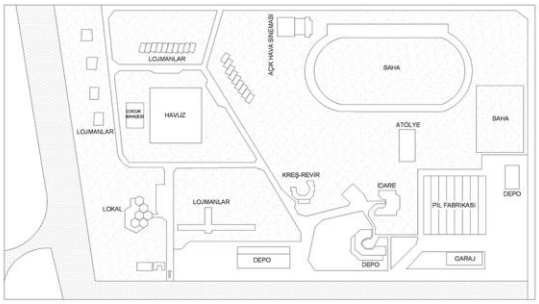
ANTALYA PİL FABRİKASI

- Konum : Antalya
- Yapım Yılı : 1976
- Mülkiyet : Devlet
- Sanayi Kolu : Maden
- İşlev : Pil Üretimi
- Tescil Durumu: Tescillenmemiştir.
- Günümüz Durumu : Atıl haldedir.

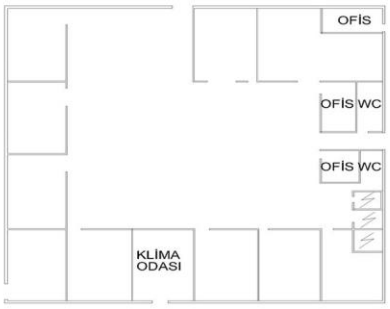

Vaziyet Planı

Kat Planı

Görünüş ve kesit çizimlerine ulaşılamamıştır.

KAYNAKLAR

Eriz, Özlem. "Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Bağlamında İncelenmesi: Antalya Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

earth.google.com

5. DEĞERLENDİRME

Tarih boyunca el emeğine dayalı imalat düzeyinde üretimin görüldüğü Akdeniz Bölgesi'nde, 1850 – 1900 yılları arasında fabrika sayıları ve üretim kapasitesi artış göstermiştir. Bölgenin sanayisi I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla olumsuz etkilenmiştir. O dönemde endüstriye yatırım yapılmamış, yapılaşma durma aşamasına gelmiştir. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş, Osmanlı'dan kalan fabrikalar savaş dönemi tahribata uğramış ve mevcut endüstri yapıları ekonominin geliştirilmesi için yetersiz kalmıştır. Savaşlar sonrasında devletin desteği ile eski fabrikalar üretimine devam etmiş ve yeni fabrikalar açılmıştır. Sistemli olarak 1930'lu yıllardan itibaren 1950'li yıllara kadar sanayi planları ile üretim desteklenmiştir. 1950 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin değişen hükümeti yeni ekonomi planları oluşturmuş, bu kapsamda özel fabrikaların açılması desteklenmiştir. Aynı zamanda savaş sonrası yoksullaşan çiftçi desteklenmiş, kooperatifler kurulmuştur. Bunun sonucu olarak o dönemde dokuma fabrikası ve çırçır fabrikasındaki sayı artışı gözlemlenebilir. Hızla büyüyen endüstri 1970 yılında dünyada çıkan petrol krizi ile sarsılmış, açılan fabrika sayısı sermaye yetersizliğinden gerilemiştir. Kriz sonrası ekonomik dengeler politik yönde şekillenmiştir. Açılacak fabrikalar ve üretim türleri yerel faktörlere göre değil, iç ve dış politikalarla belirlenmiştir. Bu durum sonucunda açılan fabrika sayısı eskiye oranla azalmıştır(Tablo 43).

Akdeniz Bölgesi'ndeki yedi kentin endüstri tarihinde kıyı kesimlerinde bulunan Adana, Antalya, Hatay, Mersin kentlerinin sanayilerinin Isparta ve Burdur'a oranla daha gelişimiş olduğu, Osmaniye ve Kahramanmaraş kentlerinin ise coğrafi dezavantajları nedenleri ile diğer Akdeniz Bölgesi kentlerinden geri kaldığı görülmektedir. Günümüze kadar gelmiş tarihi endüstri yapılarının varlığı incelendiğinde Kahramanmaraş ve Osmaniye kentlerine ait yapıların tespit edilememesinin nedenleri; Kahramanmaraş'ın dağlık olması ve ikliminin karasala yatkınlığı tarıma dayalı sanayinin gelişmesini engellemektedir. Osmaniye de gelişim gösterememesinin nedeni ise 1996 yılına kadar Adana'ya bağlı olduğundan endüstri yatırımlarının Adana kent merkezine yapıldığı düşünülmektedir.

Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Mersin kentlerinin günümüze gelen endüstri yapılarının çoğunlukla işlevlerinin tarımsal kaynaklı olduğu görülmektedir. 19. yüzyılda Endüstri Devrimi öncesi küçük ölçekli üretim yerlerinin hâkim olduğu Akdeniz Bölgesi'nde ilk fabrikalaşma Endüstri Devrimi sonrası olmaktadır. Endüstri yapılaşmasının hızlanması Cumhuriyet Dönemi ve 1950'li yıllarda olduğu görülmektedir. Osmanlı Dönemi'ne ait fabrikalar da günümüze erişebilmektedir.

Tablo 43. Akdeniz Bölgesi'ndeki Endüstri Mirası Listesi(Tosun, 2022)

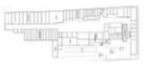
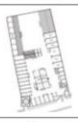
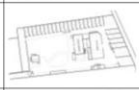
Şehir	Adı	Fotoğraf	Yapım-Kapanma Yılı	Durum	Tescil Durumu	Yapı Türü	Üretim Tipi/İşlev	Yapım Tekniği	Malzeme	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Hatay	Çelenkçioğlu/Haytoğlu Sabunhanesi		19. Yüzyıl	Ticari amaçlı kullanılmaktadır. Define Han (2006)	Tescilli-1985	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Beşik
Hatay	Selahattin Ökten Sabunhanesi		19. Yüzyıl	İşlevine devam etmektedir.	Tescilli-2005	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Beşik
Hatay	Aselcioğlu Sabunhanesi		19. Yüzyıl	Atıl durumdadır.	Tescilli-1985	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Kırma
Hatay	Hasan Ökten Sabunhanesi		19. Yüzyıl	Dönemsel olarak işlevine devam etmektedir.	Tescilli-1985	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Beşik
Hatay	Kuseyri Sabunhanesi		19. Yüzyıl	İşlevine devam etmektedir.	Tescilli-2009	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Kırma
Hatay	Ömer Şenek/Müftüoğlu Sabunhanesi		19. Yüzyıl	Restorasyon geçirmiştir. Yeniden işlevlendilmemiştir.	Tescilli-1985	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Kırma
Hatay	Şeyhoğlu Sabunhanesi		1860'lı yıllar -1960	Yeniden işlevlendirilmiştir. Savon Otel (2003)	Tescilli-1985	Tekil	Tarım / Gıda ve Temizlik	Yığma	Taş	2 Katlı	Kemerli Kapı	Kırma
Mersin	Tarsus Çırçır Fabrikası		1865-1980	Yeniden işlevlendirilmiştir. Boğa□içi Üniversitesi Gö□lükule Kazısı Araştırma Merke□i (2017)	Tescilli-2000	Tekil	Tarım / Çırçır	Yığma	Taş	Tek ve 2 Katlı	Kemerli Kapı	Kelebek Kanat Çatı
Antalya	Gazhane		1800'lü yıllar-?	Restoran olarak kullanılmaktadır.	Tescilli	Tekil	Enerji	Yığma	Tuğla - Taş	Tek Katlı	Dikdörtgen Pencere	Kırma
Adana	Milli Mensucat Tekstil (Simyonoğlu Fabrikası)		1906-1990	Yeniden İşlevlendirilmiştir. Adana Arkeoloji Müzesi (2017)	Tescilli-2006	Tesis	Tarım / Tekstil	Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Kelebek Kanat Çatı
Mersin	Tarsus Elektrik Santrali		1900'lü yıllar-1937	Atıl durumdadır.	—	Tekil	Enerji	Yığma - Betonarme	Tuğla - Taş	Tek Katlı	Dikdörtgen Pencere	Beşik
Adana	Ulaş Çırçır - Alman Fabrikası		1900'lü yıllar-1990	Atıl durumdadır.	Tescilli-2021	Tesis	Tarım / Çırçır	Betonarme Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Kare Pencere	Kelebek Kanat Çatı
Antalya	Mursi Yerleşkesi		1920'li yıllar-?	Depo olarak kullanılmaktadır.	Tescilli-1997	Tesis	Tarım / Gıda	Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Kemerli Pencere	Kırma
Isparta	Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası		1920'li yıllar-1958	Restorasyonu durdurulmuştur. Atıl durumdadır.	Tescilli	Tekil	Hayvancılık / Deri	Yığma	Tuğla - Taş	2 Katlı	Kemerli Pencere	Kırma
Adana	Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası		1920'li yıllar-1990	Atıl durumdadır.	Tescilli-2009	Tesis	Tarım / Gıda ve Çırçır	Karma	Tuğla - Taş	Çok Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Beşik
Mersin	Mut Bulgurhaneleri		1920'li yıllar-	Atıl durumdadır.	Tescilsiz	Tekil	Tarım / Gıda	Yığma	Taş - Ahşap	Tek Katlı	Dikdörtgen Pencere	Beşik
Mersin	Tarsus Çukurova Sanayi İşletmeleri		1927-2000	Atıl durumdadır. Bazı bölümleri depo,atölye gibi işlevlerde kullanılmaktadır.	Tescilli-2013	Kompleks	Tarım / Dokuma	Betonarme - Yığma	Tuğla - Taş	Tek ve 2 Katlı	Karma	Şedli
Antalya	Antalya Elektrik Fabrikası		1928-1975	Atıl durumdadır.	Tescilli-1997 Simon değirmeni-2014 (Lojman)	Tesis	Enerji	Yığma	Tuğla - Taş	Tek Katlı	Sıralı Kare Pencere - Kemerli Pencere	Beşik
Mersin	Leyland Kamyon Fabrikası		1929-1975	Atıl durumdadır.	Tescilsiz	Tesis	Otomotiv	Prefabrik - Yığma - Betonarme	Tuğla - Çelik	Tek ve 2 Katlı	Şerit Pencere	Kırma Düz Fenerli Plak
Antalya	Mete Çırçır		1930'li yıllar-	Atıl durumdadır.	—	Tekil	Tarım / Çırçır	Yığma	Taş	2 Katlı	Sıralı Dikey Pencere	—
Adana	Adana Kanara Mezbahası		1933-	İşlevine devam ediyor.	Tescilli-2004	Tesis	Hayvancılık / Mezbaha	Betonarme Yığma	Tuğla - Taş	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Beşik
Antalya	İpek Böcekçiliği Fabrikası		1934-	Yeniden İşlevlendirilmiştir. Çevre ve İnovasyon Merkezi (2020)	Tescilli	Tesis	Tarım / Dokuma	—	—	Tek Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Beşik - Düz
Antalya	BATEM Yerleşkesi		1936-	İşlevine devam etmektedir.	Narenciye-Tescilli Aksu-Tescilsiz	Tesis	Tarım / Gıda	Karma	Karma	Tek Katlı	Karma	Karma
Antalya	Tekirova Krom Tesisi		1936-	Atıl durumdadır.	Tescilli-2014	Tekil	Maden / Kimya	Yığma	Taş	—	Sıralı Dikey Pencere	—

Şehir	Adı	Fotoğraf	Yapım-Kapanma Yılı	Durum	Tescil Durumu	Yapı Türü	Üretim Tipi/İşlev	Yapım Tekniği	Malzeme	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Adana	Sapmazlar Çırçır Gulbekian Fabrikası		1937-1989	Bir kısmı yıkılmıştır. Kalan bölüm ticari amaçlı kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Çırçır	Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	—	Beşik
Adana	Sadakat Çırçır		1950-2007	Depo olarak kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Çırçır	Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Kare Pencere	Kelebek Kanat Çatı
Adana	Güney Sanayi Mensucat Fabrikası		1951-2010	İdari bina haricinde bütün bölümler yok oluştur.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Tekstil	Yığma Karma	Tuğla	Tek ve çok Katlı	Şerit Pencere	Şedli
Adana	Paksoy Yağ - Sabun Fabrikası		1951-2007	Atıl durumdadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Gıda ve Temizlik	Betonarme Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Yatay-Dikey Pencere	Kırma
Adana	Emeksizler Nebabi Yağ ve Çırçır Fabrikası		1953-2007	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Gıda ve Çırçır	Yığma	Tuğla - Taş	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Yatay Pencere	Kelebek Kanat Çatı
Adana	Adana Çimento		1953-	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Kompleks	Maden / İnşaat	Betonarme	Tuğla	Tek ve çok Katlı	Şerit Pencere	Beşik
Burdur	Burdur Şeker Fabrikası		1954-	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Kompleks	Tarım / Gıda	Betonarme	Tuğla - Briket - Çelik	Tek ve çok Katlı	Şerit Pencere	Beşik - Fenerli - Düz
Adana	Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi		1956-	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Çırçır	Betonarme	Karma	Tek ve 2 Katlı	Karma	Fenerli
Adana	Taş Mağaza Çırçır		1956-2002	Depo olarak kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Çırçır	Yığma	Tuğla - Taş	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Kare Pencere	Düz
Antalya	Ferro Krom ve Karpit Tesisleri		1957-	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Tesis	Maden / Kimya	Betonarme	—	Tek ve çok Katlı	Yatay Pencere	Beşik
Adana	Pati (Adana) Çırçır		1950'li yıllar-2007	Depo olarak kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Çırçır	Yığma	Tuğla - Taş	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Kare Pencere	Beşik
Antalya	Pamuklu Dokuma Fabrikası		1950'li yıllar-2003	Yeniden İşlevlendirilmiştir. Park ve Rekreasyon Alanı (2015)	Tescilli-2005	Kompleks	Tarım / Tekstil	Karma	Briket	Tek ve 2 Katlı	Karma	Şedli - Beşik
Adana	Seyhan Un, Yağ, Çırçır Fabrikası		1961-2007	İşlevine devam etmektedir.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Gıda ve Çırçır	Betonarme	Tuğla	Tek ve çok Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Düz
Burdur	Burdur Gülyağı Tesisi		1962-2006	Atıl durumdadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Kozmetik	Betonarme	Tuğla - Briket	Tek ve 3 Katlı	Süslemeli Yatay Dikdörtgen Pencere	Düz
Isparta	Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları		1966-1984	Fabrika binaları yok olmuştur. Günümüze bacalar gelebilmiştir.	Tescilli-2008	Tekil	Maden / İnşaat	Yığma	Tuğla - Taş	Tek	—	—
Adana	Başer Kimya Tekstil		1970-2007	Ticari amaçlı kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Tesis	Tarım / Tekstill	Yığma	Tuğla	Tek ve 2 Katlı	Sıralı Dikey Pencere	Beşik
Antalya	Pil Fabrikası		1976-2000	Atıl durumdadır.	—	Kompleks	Maden / Kimya	Betonarme	Briket	Tek ve 2 Katlı	Şerit Pencere	Şedli - Beşik

Adana Kenti'nde bulunan endüstri yapılarının arasında mimari açıdan pek çok ortak özellik bulunmuştur. Bunlar yapım tekniği, plan tipleri, kat sayısı, açıklık tipleri ve çatı tipleri olarak belirlenmiştir. Geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri yapılarının tescilli olduğu; 1950 sonrası dönemi endüstri yapılarının tescilsiz olduğu gözlemlenmiştir. Beş adet fabrikanın farklı sanayi dallarında özgün işlevine devam ettiği görülmektedir. Altı adet fabrikanın âtıl olduğu ve bunlardan Milli Mensucat Tekstil Fabrikasının yeniden işlevlendirilerek Adana Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Farklı amaçlı kullanılan

fabrikaların, kısmi bölümlerinin daha çok depo veya ticari mekân olarak kullanıldığı ve kullanılmakta olan fabrikaların özgünlüğünü yitirmiştir ve yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır (Tablo 44).

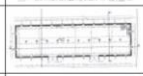
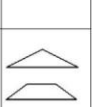
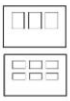
Tablo 44. Adana Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Tesis	Milli Mensucat Tekstil	1906	Yeniden İşlevlendirilmiştir.	Tescilli	Yığma				
Tesis	Ulaş Çırçır - Alman Fabrikası	20. yy	Atıl	Tescilli	Betonarme Yığma				
Tesis	Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası	1920'ler	Atıl	Tescilli	Karma				
Tesis	Adana Kanara Mezbahası	1933	Aktif	Tescilli	Betonarme Yığma				
Tesis	Sapmazlar Çırçır Gulbekian Fabrikası	1937	Farklı amaçla kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Yığma			—	
Tesis	Sadakat Çırçır	1950	Atıl	Tescilsiz	Yığma				
Tesis	Güney Sanayi Mensucat Fabrikası	1951	Yok olmuştur. (İdari bina hariç)	Tescilsiz	Yığma Karma				
Tesis	Paksoy Yağ - Sabun Fabrikası	1951	Atıl	Tescilsiz	Betonarme Yığma				
Tesis	Emeksizler Nebabi Yağ ve Çırçır Fabrikası	1953	Aktif	Tescilsiz	Yığma				
Kompleks	Adana Çimento	1953	Aktif	Tescilsiz	Betonarme				
Tesis	Çukobirlik Mihmandar Kooperatifi	1956	Aktif	Tescilsiz	Betonarme				
Tesis	Taş Mağaza Çırçır	1956	Atıl	Tescilsiz	Yığma				
Tesis	Pati Çırçır	1950'liler	Atıl	Tescilsiz	Yığma				
Tesis	Seyhan Un, Yağ, Çırçır Fabrikası	1961	Aktif	Tescilsiz	Betonarme				
Tesis	Başer Kimya Tekstil	1970	Farklı amaçla kullanılmaktadır.	Tescilsiz	Yığma				

Antalya kentinde günümüze kadar gelebilmiş olan tarihi endüstri yapıların birçoğu özgün işlevine devam ettirmemektedir. Bunlardan Antalya Gazhanesi, Mursi Çeltik

Fabrikası, İpekböcekçiliği Mektebi ve Pamuklu Dokuma Fabrikası yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmıştır. Özgün işlevine devam etmeyen dört adet endüstri yapısından Antalya Elektrik Fabrikası ve Pil Fabrikası işlevlendirilerek kamu yararına projelendirilmesi planlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi endüstri kuruluşlarından olan BATEM yerleşkeleri ve 1957'de kurulan Ferro Krom ve Karpit Tesisi aktif olarak işlevine devam etmektedir. BATEM yerleşkeleri içerisinde âtıl durumda olan yapılar bulunmaktadır. Antalya kentinin tarihi endüstri yapılarına genel olarak yapıların dönemin mimari üslubunu taşımakla birlikte işlevsel özelliklerine göre tasarlanmıştır (Tablo 45).

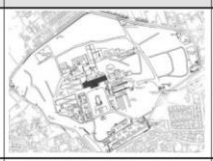
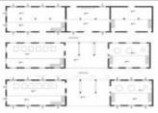
Tablo 45. Antalya Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022)

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Tekil	Gazhane	19. yy	Yeniden işlevlendirilmiştir.	Tescilli	Yığma				
Tesis	Mursi Yerleşkesi	20.yy	Yeniden işlevlendirilmiştir.	Tescilli	Yığma				
Tekil	Antalya Elektrik Fabrikası	1928	Atıl	Tescilli	Yığma				
Tekil	Mete Çırçır	1930	Atıl	—	Yığma				
Tesis	İpek Böcekçiliği Fabrikası	1934	Yeniden İşlevlendirilmiştir.	Tescilli	Karma				
Tekil	Tekirova Krom Tesisi	1936	Atıl	Tescilli	Yığma	—			—
Kompleks	BATEM Narenciye Yerleşkesi	1936	Aktif	Tescilli	Karma				
Kompleks	BATEM Aksu Yerleşkesi	1937	Aktif	Tescilli	Karma				
Kompleks	Ferro Krom ve Karpit Tesisleri	1957	Aktif	Tescilsiz	Betonarme				
Kompleks	Pamuklu Dokuma Fabrikası	1950'ler	Yeniden İşlevlendirilmiştir.	Tescilli	Karma				
Kompleks	Pil Fabrikası	1976	Atıl	—	Betonarme				

Burdur kentinde günümüze gelebilen endüstri yapılarının 1950 yılından sonra inşa edildiği görülmektedir. Bu iki adet yapı aynı yerleşim alanı içerisinde bulunan tesislerdir. Burdur Şeker Fabrikası'ndan sonra yapılan fabrika alanının yakınlarında

bulunan gül tarlaları sebebiyle inşa edilen gülyağı tesisi, bugün âtıl durumdadır. Şeker Fabrikası ise günümüzde özgün işlevine devam etmektedir (Tablo 46).

Tablo 46. Burdur Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022)

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Malzeme	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Tipi	Çatı Tipi
Tesis	Burdur Şeker Fabrikası	1954	Aktif	Tescilsiz	Betonarme	Tuğla Briket Çelik				
Tesis	Burdur Gülyağı Tesisi	1962	Atıl	Tescilsiz	Betonarme	Tuğla Briket				

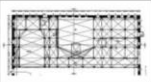
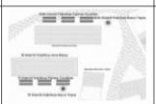
Hatay kentinde bulunan ve günümüzde varlığını sürdüren tarihi endüstri yapılarının geleneksel üretim yöntemler ile sabun imalatı yapan sabunhanelerdir. Bu yapılar Hatay'ın ilk yerleşim bölgesi olan Eski Antakya'da yer almaktadır. Sabunhane yapılarının mimari ortak özellikleri bulunmaktadır. Listede yer alan yedi fabrikadan üçünün özgün işlevine devam ettiği, üçünün restorasyon geçirerek otel, ticarethane gibi işlevler kazandırıldığı ve birinin ise âtıl durumda olduğu bilgisine varılmaktadır (Tablo 47).

Tablo 47. Hatay Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022)

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Tekil	Çelenkçioğlu/Haytoğlu Sabunhanesi	19.yy	İşlevlendirilmiş	Tescilli	Yığma				
Tekil	Selahattin Ökten Sabunhanesi	19.yy	Aktif	Tescilli	Yığma				
Tekil	Aselcioğlu Sabunhanesi	19.yy	Atıl	Tescilli	Yığma				
Tekil	Hasan Ökten Sabunhanesi	19.yy	Aktif	Tescilli	Yığma				
Tekil	Kuseyri Sabunhanesi	19.yy	Aktif	Tescilli	Yığma				
Tekil	Ömer Şenek/Müftüoğlu Sabunhanesi	19.yy	Restorasyon geçirmiş Kullanılmıyor	Tescilli	Yığma				
Tekil	Şeyhoğlu Sabunhanesi	1860'lar	İşlevlendirilmiş	Tescilli	Yığma				

Isparta kentinde bulunan ve günümüzde varlığını sürdüren tarihi endüstri yapıları dışında kentteki diğer endüstri yapılarının birçoğu günümüze kadar gelememiştir. Tabloda yer alan âtıl durumdaki Yalvaç Deri Fabrikası restorasyon aşamasında durdurulmuştur. Günümüzde akıbeti belli değildir. Fabrikanın makinaları yapının karşısında bulunan alanda açık hava müzesinde sergilenmektedir. Diğer bir endüstri yapısı olan Fil ve Birlik Kiremit Fabrikalarının üretim binaları yok olmuş, sadece bacaları günümüze ulaşmaktadır. Sümerbank ile Keçiborlu fabrikaları ile ilgili bilgilere ulaşılamamaktadır. (Tablo 48).

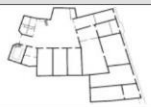
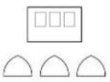
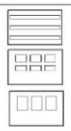
Tablo 48. Isparta Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022)

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Tekil	Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası	1920'ler	Atıl	Tescilli	Yığma				
Tekil	Fil ve Birlik Kiremit Fabrikaları	1966	Yok olmuştur. (Bacalar hariç)	Tescilli	Yığma			—	

Mersin kentindeki tarihi endüstri yapılarının günümüzde özgün işlevini sürdüremediği ve âtıl durumdadır. Tablodaki beş adet endüstri yapısının bir tanesinin yeniden

işlevlendirilerek kente kazandırılmış durumdadır. Âtıl durumdaki diğer dört adet yapı kentin farklı bölgelerinde bulunmaktadır. Yapıların inşa dönemleri ve üretim tipleri farklı olmasından dolayı mimari açıdan özellikleri de farklılıklara neden olmaktadır (Tablo 49).

Tablo 49. Mersin Kenti'ndeki Endüstri Mirası Tablosu (Tosun, 2022)

	Adı	Tarih	Durum	Tescil Durumu	Yapım Tekniği	Plan	Kat Sayısı	Açıklık Türü	Çatı Türü
Tekil	Tarsus Çırçır Fabrikası	1865	İşlevlendirilmiş	Tescilli	Yığma				
Tekil	Tarsus Elektrik Santrali	20. yy	Atıl	—	Yığma Betonarme	—			
Tekil	Mut Bulgurhaneleri	20. yy	Atıl	Tescilsiz	Yığma				
Kompleks	Tarsus Çukurova Sanayi İşletmeleri	1927	Atıl	Tescilli	Yığma Betonarme				
Tesis	Leyland Kamyon Fabrikası	1929	Atıl	Tescilsiz	Prefabrik Yığma Betonarme				

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Endüstri Devrimi 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında öncelikle Avrupa'da gelişip büyüyerek, tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu sürecin başlaması geriden gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk endüstri yapıları 19. yüzyılda inşa edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıla kadar üretim, küçük ölçekli imalathanelerde yapılmaktaydı. Endüstrinin gelişimi o dönem İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer kentlerinde de yaşanmıştır. Anadolu'nun yanı sıra, dönemin Osmanlı toprakları dâhilindeki Manastır, Selanik, Kavala gibi Balkan toprakları üzerinde bulunan liman ve limanla bağlantılı kentleri Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstri ve ticaret gücünde önemli rol oynamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan endüstrileşme hareketleri ile insan gücüyle yapılan üretim, yerini makinalara bırakmıştır. Endüstrideki gelişim başlangıçta İstanbul merkezli olsa da, hızla Anadolu'nun diğer kentlerine de yayılmıştır. Endüstrinin, denize kıyısı olan ve yaygın kullanılan önemli ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerde gelişim gösterdiği görülmüştür. Akdeniz Bölgesi'nde endüstrileşme, hammadde temini, deniz ticaretinin etkisi ve coğrafi avantajlara sahip olması nedeniyle daha hızlı gerçekleşmiştir.

Akdeniz Bölgesi Osmanlı Dönemi'nde Avrupa'nın deniz ticaretinde sıkça kullandığı deniz yollarına ve limanlarına sahip olmuştur. Aynı zamanda Akdeniz Bölgesi'nde bulunan kentlerin Anadolu ve Bağdat Demiryolu hatları ile bağlantıları bulunması, bölgenin ticaretine olumlu yönde etki etmiştir. Bununla birlikte iç siyasi olaylar ve politikalar da endüstrileşmede etkili olmuştur. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Akdeniz Bölgesi'ndeki kentlerde endsütri yapılarının arttığı görülmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında endüstri alanında durma noktasına gelen yapılaşma, savaş sonrasında, alınan kararlar sonucunda artış göstermiştir.

Akdeniz Bölgesi kentlerinde endüstrinin gelişimi büyük oranda tarım odaklı olmuştur. Bölgenin uygun iklim koşulları ve verimli tarım topraklarına sahip olması, tarım hammaddesinin üretilebilmesini sağlamıştır. Bu nedenle, endüstrileşme en yaygın dokuma sektöründe gerçekleşmiş ve bu alanda birçok endüstri yapısı inşa edilmiştir. Dokuma sektörünün yanı sıra tarımsal hammadde kaynaklı, yine yerel hammaddelerin

işlendiği birçok fabrika da kurulmuştur. Bu fabrikalar başlıca yağ, sabun, şeker ve un üretiminin yapıldığı fabrikalar olarak dikkat çekmektedir. Endüstri yapılarının kentlerin sahip olduğu potansiyellere ve bölgenin duyduğu ihtiyaca göre kurulduğu söylenebilir. 20. yüzyılın ortalarında ise değişen gereksinimler nedeni ile kimya, enerji ve maden sektörlerinde endüstri yapılarının inşa edildiği gözlemlenmektedir. Bu yapıların geneli özel mülk olmakla birlikte, devlet elinde olanların kompleks yapılar olduğu ve dönemin sosyal çalışma ortamını desteklediği görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde, bu türdeki yapıların Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta kentlerinde olduğu ve dönemin endüstrileşme çalışmalarının büyük kentlerde yaygınlaştığı dikkat çekmektedir.

İmalathanelerden fabrika yerleşkelerine kadar giden bu süreçte en çok ilgi çeken özellik üretim hammaddelerin yerel kaynaklardan elde edilmesi olmuştur. Akdeniz Bölgesinin verimli toprakları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri 19. yüzyıldan beri bölge halkının ekonomisine ve devletin endüstri yatırımlarına katkı sağlamıştır. Demiryolu, denizyolu gibi ticari yolların ve iklimin etkisi ile kentlerdeki endüstri kuruluşlarının, kendi içerisinde değişiklik gösterse de genel olarak bu kuruluşlarda tarıma dayalı üretim yapılmıştır. Türkiye Demiryolu Hatları Haritası Şekil 3'e göre yoğun olarak demiryolu hattı üzerinde bulunan kentlerde endüstri gelişmişken, ulaşımı kısıtlı kalan kentlerde büyük bir gelişim gösterememiştir. Demiryolu hattı Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın kullanılan ticari yol olması nedeniyle Akdeniz bölgesinde demiryoluna sahip olan Adana, Mersin, Hatay kentleri ticaret ve endüstri kuruluşu açısından zengindir. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi'nde Demiryolu hattının Isparta ve Burdur kentlerine bağlanması ile de bu kentlerin endüstrisinin gelişimi desteklenmektedir. Antalya'da ise verimli topraklara sahip olmasına rağmen, demiryolu hattına sahip olmaması nedeniyle birçok girişimden yeteri sonuç alınamamaktadır.

Akdeniz Bölgesi kentlerinden olan Hatay'da, sabun ve zeytinyağı üreten endüstri yapıları Osmanlı Dönemi'nden bu yana en yaygın görülen endüstri dalı olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Adana ve Mersin kentlerinin geniş tarım arazilerine sahip olması ve bu nedenle pamuk üretimine elverişli olması; bu kentlerdeki sanayinin, Akdeniz Bölgesi'ndeki diğer kentlerden daha fazla gelişim göstermesine neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte endüstri yatırım planlarının değişim göstermesi ile Antalya, Isparta, Burdur kentlerinin sanayileri de Adana ve Mersin gibi önemli

gelişimler göstermişlerdir. Bu kentlerde gülyağı, dokuma, halıcılık, gıda gibi tarım kaynaklı endüstri yapıları inşa edildiği dikkat çekmiştir.

Antalya Kentinde, Osmanlı Dönemi'nde uzun yıllar kullanılan liman, sanayinin kıyıda şekillenmesini sağlamış, ancak deniz ticaretinin artık yaygın kullanılmaması ile gelişimini sürdürememiştir. 1866 yılında kurulan İzmir – Aydın Demiryolu hattı, 1912 yılında genişletilerek Isparta'ya ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle beklenen etki savaş sonrası görülmüştür. 1936 yılına kadar Burdur'da demiryolu hattı olmaması nedeniyle, konum olarak yakın olduğu Isparta üzerinden ticaret sağlanmıştır. 1936 yılında Burdur'a demiryolu hattının bağlanması ile kentte sanayi etkinliğini artırmıştır. Demir yolu hattına sahip olmayan bir diğer kent olan Kahramanmaraş genel olarak karasal iklim özelliklerine sahip olması ve tarıma uygun arazilere sahip olmamasından dolayı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde tarıma dayalı sanayi geliştirme politikalarında fazla yer alamamıştır. Benzer durumda etkilenen bir diğer Akdeniz kenti olan Osmaniye, 1996 yılına kadar Adana'ya bağlı kalmıştır. Bu süreçte Osmaniye'de, geniş tarım arazilerine ve Seyhan nehrine uzak olması nedeniyle sanayinin gelişmediği ve büyük ölçekli endüstri yapılarının yaygınlaşmamıştır.

Kurulan endüstri yapıları personel ulaşımı ve su kullanımının fazlalığı nedeniyle kent merkezinde veya kent merkezlerine yakın konumlarda inşa edilmektedir. Kent merkezinde kalan fabrikalar genellikle tekil yapılar veya birkaç birimden oluşan tesisler biçimindelerdir. Ayrıca fabrika yerleşim alanı büyüklüğünü, üretim türü ve miktarı da belirlekmektedir. Adana ve Mersin kentlerinde gelişmiş olan tarım sanayisinin dokuma ve çırçır üzerine olması nedeniyle bu alanda üretim yapan fabrikalar, pamuğun işleme sürecinde ihtiyaç duyulan mekânsal gereksinimler doğrultusunda çoğunlukla geniş parsellere konumlanmaktadır. Ayrıca bu fabrikaların bazılarında yine tarım hammadde kaynaklarının kullanıldığı farklı işlevli fabrikalar da yapılmıştır. Bu duruma Adana'da yer alan Cumhuriyet Un Fabrikası, Emeksizler Nebati Yağ, Çırçır Fabrikası, Seyhan Un, Yağ, Çırçır Fabrikaları örnek olarak gösterilebilir. Benzer bir durum Burdur Şeker Fabrikası yerleşkesi alanı içerisinde bulunan Gülyağı Tesisi için de söylenebilir. Kent merkezindeki yapıların yerleşim alan büyüklüklerine göre Antalya ve Hatay kentlerindeki fabrikaların küçük alanlarda kurulduğu görülmektedir. Hatay Kenti Endüstri Mirası Haritası Şekil 11.'de Hatay kent merkezi olan Eski Antakya'da, defne

ile zeytin ağaçlarından elde edilen yağ ve sabunun üretimini yapan sabunhaneler sıkışık dokuda kent merkezi içinde konumlanmaktadır. Antalya'da da deniz kıyısına kurulan fabrikalar, kıyı kesimi dışında kurulan fabrikalara oranla daha küçük yerleşim alanlarına sahiptirler. Bahsi geçen yapılar Geç Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulmaktadır. Örneğin çeltik üretimi yapan Mursi Yerleşkesi, Boğa Çayı yakınlarında konumlandırılmışken; Düden Şelalesi'nden faydalanarak hidroelektrik enerji üreten Gazhane ve Antalya Elektrik Fabrikaları ise kıyı kesimdeki falezlere inşa edilmektedir.

Üretim hammadde kaynaklarına yakınlık, doğal kaynaklara erişim, üretim türü veya yeterli kurulum alanının olmaması gibi etkenler bazı fabrikaların kent dışına kurulmasına neden olmaktadır. Üretim türü nedeni ile kent merkezi dışına kurulan fabrika yapısına örnek olarak Isparta kentinin Yalvaç ilçesinde bulunan Yalvaç Deri Fabrikası örnek gösterilmektedir. Ayrıca Yalvaç ilçesinden geçen Killet Deresi kıyısına kurulmasının nedeni deri sanayisinde su tüketiminin fazla olmasıdır. Diğer bir üretim türü kaynaklı şehir merkezi dışına kurulan endüstri yapısı Adana Çimento Fabrikası'dır.

Farklı dönemlerde kurulan Adana Çimento Fabrikası ve Tarsus Çukurova İşletmeleri yerleşkeleri kompleks biçimde inşa edilmişlerdir. Bu yapılar modern endüstri yapılarında tasarıma dâhil edilen personel lojman yapıları kapsamaktadır. Lojman yapılarına sahip ve bünyesinde üretime dair birçok birimi bulunduran bu kompleks fabrika yerleşkeleri Antalya ve Burdur kentlerinde de görülmektedir.

Geç Osmanlı Dönemi yapıları yığma sistemli inşa edilmiştir. Cumhuriyet dönemi inşa edilen yapıların büyüklüğüne göre yığma, betonarme veya karma sistemli inşa edildiği dikkat çekmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen endüstri yapılarında ise betonarme yapım tekniğinin daha sık kullanıldığı görülmüştür. 1950'li yıllardan sonra çoğu yapı betonarme sistem ile inşa edilmiştir. Endüstri yapılarının birçoğu üretim türüne bağlı olmak ile birlikte tek veya iki katlı dışında, üretim türüne göre çok katlı endüstri yapıları da kurulmuştur. Çok katlı yapılar genellikle 1950'li yıllardan sonra inşa edilmiştir.

Geç Osmanlı Dönemi'nde endüstri yapılarının inşasında taş ve tuğla kullanılmasının yanında, Cumhuriyet Dönemi'nden sonra çelik ve briket malzemeleri de kullanıldığı görülmektedir. Geç Osmanlı Dönemi çatı sistemlerinde ahşap çatı strüktürü yaygın

olarak kullanılırken, Cumhuriyet sonrasında daha çok çelik çatı strüktürleri ile karşılaşılmaktadır. Çatı türü incelendiğinde geniş açıklıkları geçmek için kelebek kanatlı çatı kullanılırken, daha küçük yapılarda beşik ve kırma çatı tercih edilmektedir. Cumhuriyet sonrası düz çatı örnekleri de bulunurken, 1950'li yıllardan sonra dönemin endüstri yapılarında sıkça tercih edilen şed tipi çatı birçok yapıda tercih edilmektedir. Yine o dönemde endüstri yapılarının iç mekânı aydınlatmak için cephe boyunca devam eden şerit pencere tipi Burdur Şeker Fabrikası, Mersin Leyland Kamyon Fabrikası, Antalya Pil Fabrikası, Antalya BATEM Yerleşkesi, Adana Çimento Fabrikası ve Adana Güney Sanayi Mensucat fabrikalarında bulunmaktadır.

Akdeniz Bölgesi'ndeki endüstri yapıları genel anlamda işlev odaklı tasarlanmaktadır. Yerel ya da dönem malzemeleri ile inşa edilen endüstri yapılarının mimari özellikleri de yerel ve dönemin mimari özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Endüstri yapılarının plan özelliklerine incelendiğinde kompleks yapılarda birimler dikdörtgen şekilde tasarlanarak verimli alan kullanımı hedeflenmektedir. Tek birimden oluşan fabrikalar ve çok birimli endüstri tesislerinin birçoğunda dikdörtgen plan şemasına rastlanılmamaktadır. Bunun sebebi çevre dokusuna bağlı olarak parselin dikdörtgen bir forma sahip olmamasıdır. Fakat yerleşim planı yamuk olsa dahi yapıların çözümlenmesinde alan tanımları dikdörtgen çalışılmaktadır.

Yakın dönemde inşa edilen endüstri yapılarının dışında çoğu günümüzde kent merkezinde yer almaktadır. İşlevine devam eden yapıların birçoğunun ortak özelliği son dönem yapılarının olması ve üretim biçimlerinin sürdürülebilirliğidir. Endüstrinin, insan ve çevre sağlığına olan etkileri ile kent düzeni açısından şehir dışına taşınması nedeniyle, kent merkezinde yer alan yapıların büyük bir çoğunluğu günümüzde aktif değillerdir. İşlevini yitiren bu yapılar harap halde bulunmaktadır. Bakımı yapılmış olan yapılar ve yakın dönemde inşa edilenler ise işlevini sürdürememekte, depo veya ticari amaçlı kullanılmaktadır.

İşlevini sürdüren yapılar dışında harap haldeki âtıl endüstri yapılarının kente etkisi göz önüne alındığında yapılar için alternatifler bulunmaktadır. Yapıların korunup yeniden işlevdirilmesi ile, toplum ve kent açısından değerlendirilmesi mümkündür. Bu yapıların mimari değerleri, endüstri tarihine ışık tutması ve kent hafızasındaki yeri gibi kriterler

düşünülerek tescillerinin yapılarak korunması, işlevlendirilmesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada yer alan 41 yapıdan 22 adet yapı tescilli, 17 adet yapı tescilsiz durumda ve 2 adet yapının tescil durumu ise belirlenememiştir. Tescilli yapıların genelinin 1950 yılı öncesi inşa edildiği görülmüştür. Bu yapıların birçoğu devlet mülkiyetinde olan fabrikalar olduğu ve tekil veya küçük çaplı tesis yapılarıdır. Tescili olmayan yapıların ise 1950 yıllarından sonra inşa edilen özel mülkiyetli endüstri yapıları olduğu söylenebilir. Bu yapılar büyük tesis yerleşkeleri ve kompleks olan yapılardır. Tescilsiz yapılardan özgün işlevine devam eden endüstri yapıları bulunurken, niteliksiz işlevlerde kullanılan ve âtıl durumda olanlar da mevcuttur. Bu yapıların mimari ve tarihi değerleri incelenerek tescil durumları tekrar gözden geçirilmelidir.

Venedik Tüzüğü (1964) Madde 5'te bahsedilen kültürel miras niteliğindeki anıtların korunmasının amacı, aynı zamanda, endüstri mirası için de yorumlanabilir. Bu yapıların, toplumsal fayda sağlamak amacı ile işlevlendirilmesiyle, koruması kolaylaştırılabilir. Fakat işlevlendirme sınırları içerisinde yapının özgünlüğü ve özgün işlevini yansıtan mimari öğelerinin değiştirilmemesi, verilecek yeni işlevin buna uygun tasarlanabilir olması göz önünde bulundurulmalıdır.

Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin ICOMOS-TICCIH Ortak (Dublin) İlkeleri 28.11.2011'de 17. Genel Kurul'unda alınan kararlar çerçevesinde endüstri mirası sitleri, yapıları ve peyzajlarının yanında makineler, sanayi süreçleri, hammaddenin ürüne dönüştürülmesini sağlayan sistemler ve taşıma alt yapılarının belgelenmesi adına yapılacak yeniden işlevlendirme sırasında arşiv kayıtlarının ve makinelerin yerinde sergilenmesi, erişilebilir olması önerilmektedir.

Endüstri yapılarının işlevine devam edemeyip âtıl durumda kalmasının birçok faktörü vardır. Gelişen teknoloji ile yapının yeterli kapasitede çalışamaması, kent içine inşa edilen endüstri yapılarının nüfusun ve yapılaşmanın artması ile kent dokusunda yer edinememesi ve bu durumlara bağlı olarak ulaşımı zorlaştırması, fabrikanın inşa edildiği alanın değerinin artması ile ranta yenilmesi, çevre ve insan sağlığı açısında koşulları sağlayamaması, üretim talebinin değişmesi ya da karşılanamaması gibi birçok faktör bugün yapıların terk edilmesine ve yok olmasına sebep olmaktadır.

Kentsel sebepler ve değişen teknolojik koşullar nedeniyle yapının özgün işlevine dönülemeyeceği durumlarda kent ve toplum yararına yeni işlevler önerilmelidir. Belirlenen işlevler çerçevesinde restorasyon müdahalelerine karar verilerek, korunması ve gelecek nesillere aktarılması sağlanmalıdır. Bu yapıları işlevlendirilirken kapsamı, tarihi araştırması, yapının mimari ve statik analizlerinin yapılmasın yanı sıra kentsel anlamda önemi de göz önünde bulundurularak kamusal alanlara dönüştürerek toplumun gereksinimlerini karşılayacak işlevler verilebilir.

KAYNAKLAR

Adana Haber Merkezi Web Sitesi. (2022, 08 03). Çuko Birlik'in Varlıkları Birer Birer Satılıyor. Erişim Tarihi: 28.05.2022: https://www.adanahabermerkezi.com/cukobirlikin-varliklari-birer-birer-satiliyor adresinden alınmıştır

Ahunbay, Z. (2011). *Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri; Dublin İlkeleri.* İstanbul: Icomos.

Akbaş, F., ve Uğur, S. (1944). *İçel Rehberi.* Mersin: Yeni Mersin Matbaası.

Akış, C. (2018). *Endüstri yapılarının dönüşümü üzerine değerlendirmeler "Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası.* (Yayın no 539972)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi]: http://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/2800 adresinden alınmıştır

Altıner, D. (2016). *Marmaray projesinin etki alanında kalan Haydarpaşa–Bostancı banliyö güzergâhının kültürel miras bağlamında değerlendirilmesi.* (Yayın no 449289) [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]: https://acikerisim.msgsu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.14124/1347 adresinden alınmıştır

Arıkan, Z. (1988). *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı.* İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Arkeolojik Haber Web Sitesi. (2022, 8 5). TURMEPA: Antalya Işıklar Caddesindeki Eski Elektirik Santrali Müze Olsun. Erişim Tarihi: 27.03.2022: https://www.arkeolojikhaber.com/haber-turmepa-antalya-isiklar-caddesindeki-eski-elektrik-santrali-muze-olsun-22943/ adresinden alınmıştır

Arslan, O. (2017). Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış (1906-1938). *Tarih İncelemeleri, 32*(1), 1-16.

Arslanyürek, Y. (2015). Osmanlı Devleti'nde Islahhaneler (Sanayi Mektepleri). *Asia Minor Studies, 3*(6), 1-21.

Aşar, E. (2021). *Mersin-Adana arasında D400 karayolu ile ilişkilenen endüstri mirası potansiyeli ve Leyland Kamyon Fabrikası örneği.* (Yayın no 661304)

[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversites]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alınmıştır

Aydoğan, S. Ü. (2019). *Antalya Pamuklu Dokuma Fabrikası'nın Mimari Analizi ve Kentsel Hayata Kazandırılması İçin Öneriler.* (Yayın no 606337)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden alınmıştır

Barbaros Akay, E. (2020). *Antalya'da sanayileşme süreci ve mekansal etkileri: Antalya Dokuma Fabrikası yerleşkesi örneği.* (Yayın no 620584)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]: http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/handle/123456789/5821 adresinden alınmıştır

Barbaros Akay, E., ve Örmecioğlu, H. (2018). Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak Değerlendirilmesi: Antalya Tekirova Maden İşleme Tesisi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(60), 488-498.

Bilir, S. (2010). *Isparta ilinde gülcülük ve ekonomik önemi.* (Yayın no 262852)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45737.pdf adresinden alınmıştır

Bozdemir, H. (1986). *Kahramanmaraş'ta koruma ve değerlendirme çalışması.* (Yayın no 378746)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=fJc2DlufHT7H85p0D9H4Iw&no=hZHRQoYExFScVw4pI0KRHw adresinden alınmıştır

Camuz, D. (2016). *Conservation of Kuseyri Soap Factory as an industrial heritage in Antakya.* (Yayın no 447150)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ggGBGa13cPbDZuO8doqOew&no=1D4vYVESim_bYNh0lF0kNw adresinden alınmıştır

Camuz, D., İpekoğlu, B., ve Böke, H. (2015). Tarihi Osmanlı Sabunhaneleri: Antakya Kuseyri Sabunhanesi'nin Koruma Sorunları. İ. K. Müdürlüğü içinde, *Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım* (s. 10-27). İstanbul: Şan Ofset Matbaacılık.

Camuz, E. (2017). *Hatay ili, Defne, Antakya, Samandağ ve Yayladağı ilçelerinde ipek böceği yetiştiriciliğinin genel durumunun tespiti, sorunları ve çözüm önerileri.*

(Yayın no487901)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=RBdR-ddQJbe_1hVEIGbLMw&no=b7-vPrjcJMvWjcuQlWi1Hg adresinden alınmıştır

Candeğer, Ü. (2014). *I.Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına Burdur ve çevresi ve iz bırakanları.* (Yayın no 377939)[Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YHSsXjph3AtYBFbFl4f8Dw&no=v0NXUev0r8BXpEeL8FpSvA adresinden alınmıştır

Çelenk, Y. (1996). *Antakya Sokullu Mehmet Paşa Hanı restorasyonu.* (Yayın no 55972)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=5yVS5Hosfihkc-KY5cXPRQ&no=5yVS5Hosfihkc-KY5cXPRQ adresinden alınmıştır

Çenet Kürtüloğlu, E. (2009). *Osmaniye ili Toprakkale ve Düziçi yöresinde kirkitli dokuma geleneği.* (Yayın no 227851)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=_Xr_1tpm1RpPmi6gin1rHw&no=Od0EFgZk_iR5NnNlsorkuQ adresinden alınmıştır

Çiftyürek, M. (2021). *Türkiye'de sabunhaneler.* (Yayın no 670497)[Yayınlanmış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi]: http://acikerisim.pau.edu.tr/xmlui/handle/11499/38528 adresinden alınmıştır

Çimrin, H. (2002). *Bir Zamanlar Antalya - Tarih, Gözlem ve Anılar (Yakın Geçmişe Yolculuk).* Antalya: Atso.

Dölen, E. (1992). *Tekstil tarihi:Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi.

Durmuşoğlu, C. (2019). *Adana'da konut alanlarının tipo-morfolojik dönüşümü.* (Yayın no 574498)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OA5YjUUWqZQWrsCw86W0kQ&no=qDx9_AVE4UPwruXetEUDnw adresinden alınmıştır

Ekici, S. C. (2019). *Developing a proactive conservation approach for an uncomfortable industrial heritage: adana slaughterhouse (Kanara).* (Yayın no 581639)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]:

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=_-rvzgbSmfH6JWBrbzX1fA&no=YkCf_EyYGBrbc8TEO80Owg adresinden alınmıştır

Eriz, Ö. (2016). *Cumhuriyet Dönemi endüstri yapılarının kültürel miras bağlamında incelenmesi: Antalya örneği.* (Yayın no 470752)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=rD_lBTOQeCQPQ6Ckpl9HQQ&no=KRd_ddmDBRm-DjIHEY_8zg adresinden alınmıştır

Gökarslan, A. B., Kıstır, R., ve Tuncer , H. (2017). Bir Endüstri Mirasının Korunarak Yaşatılması ve Yeni İşlevi: Isparta - Yalvaç Tarihi Deri Fabrikası. *Uluslararası Sosyal Bilimler*(63), 635-653.

Güran, T. (2019). *İktisat Tarihi.* İstanbul: Der Yayınevi.

Kıraç, A. B. (2001). *Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmesi Konusunda Bir Yöntem Araştırması.* (Yayın no 105843)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=YDXJCbfcXnNnS7-Nz5XvYA&no=b0rgLkKK6yxSSlLbXiaBEA adresinden alınmıştır

Kök, Ö. (2019). *Adana-Osmaniye Demiryolu Hattı Gar Binalarının Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları.* (Yayın no 589101)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=9wTeAipUXENLVjI6jBn8fw&no=8wBl2KDeU_c1cMIug52DIg adresinden alınmıştır

Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri.* (Yayın no223540)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=WD-8mufJVR73Avf9sc7eWw&no=juQqxR9AyVojdlezSHHFgQ adresinden alınmıştır

Manav, A., ve Urak, G. (2019). Mersin İli Mut İlçesinin Koruma Planlamasında Üretim Mirası Bulgurhanelerin Değerlendirilmesi. *Çukurova Araştırmaları*, 73-96.

Mengüşoğlu, N., ve Boyacıoğlu, E. (2013). Reuse of Industrial Built Heritage for Residential Purposes in Manchester. *Metu Journal of the Faculty of Architecture, 30*(1), 117-138.

Mnr Mimarlık Web Sitesi. (2022, 7 15). Erişim Tarihi: 13.05.2022: https://www.mnrmimarlik.com/projeler/sunum/page/2/ adresinden alınmıştır

Orhan, Y. (2020). *Tarsus Çukurova Sanayi İşletmelerinin Endüstri Mirası Olarak Korunması ve Değerlendirilmesi.* (Yayın no 639528)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=RyQwSqSjmZ7-DALkhs1Efw&no=5NAx8mFy9E3FKWB8kE8Y3Q adresinden alınmıştır

Ozan, E., ve Öztürk , A. (2005). *Kahramanmaraş'ta Sanayinin Tarihsel Gelişimi.* Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.

Ömeroğlu, C. (2006). *Antakya kentinin özgünlüğü ve günümüz koruma sorunlarının Antakya kentsel sit alanında irdelenmesi.* (Yayın no 180368)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]: https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d9c547cf146054a_ek.pdf adresinden alınmıştır

Özev, M. Y. (2019). *Burdur Şeker Fabrikası ve Gül Yağı Tesislerinin Endüstri Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi.* (Yayın no 565096)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=a4zffoFc394GcywLLqefTA&no=0s4rGdWcLDuUWNAsMnaECA adresinden alınmıştır

Özüdoğru, A. A. (2010). *Adana'da dokuma sanayi yapılarının endüstri mirası kapsamında incelenmesi.* (Yayın no 270597)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=iAG7PRk3BJKYTxhVzu_7fg&no=qnkDEoTz4R_eglG9YRHrkQ adresinden alınmıştır

Sandal, K. E., ve Gürbüz, M. (2003). Mersin Şehrinin Mekansal Gelişimi ve Çevresindeki Tarım Alanlarının Amaç Dışı Kullanımı. *Coğrafi Bilimler, 1*(1), 117-130.

Seyhan Un Web Sitesi. (2022, 8 9). Seyhan Un Resimleri. Erişim Tarihi: 29.05.2022: http://www.seyhanun.com/tr/resimler adresinden alınmıştır

Şekerci, Y. (2019). *Antalya'nın elektrifikasyonu ve Antalya eski elektrik fabrikası.* (Yayın no 572590)[Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdenizl Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=EXlkG5ErnnwAwwAkaKtbVA&no=cXNCKX8SrvQZH9oWAQdIOQ adresinden alınmıştır

Şimşek Tolacı, S., ve Karagöz, M. (2020). Endüstri Mirası Onarım Önerisi: Isparta/Yalvaç Birlik ve Fil Tuğla-Kiremit Fabrika Bacaları. *Akdeniz Sanat, 14*(25), 45-70.

Toprak, Z. (2019). *Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi 1923-2018.* Ankara: Pegem Akademi.

Tuncel, M. (1992). *Burdur.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tülücü, T. A. (2007). *Adana Kenti Tarihi Endüstri Yapılarının Yapısal Analizi ve Korunmaları İçin Yöntem Araştırılması.* (Yayın no 212652)[Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=TH3C6emzLpZDBCc81Td3ew&no=5AhzibVhDieFPIJvuve_Xg adresinden alınmıştır

Türkiye Kültür Portalı Web Sitesi. (2022, 7 25). Yalvaç Deri Fabrikası Resim. Erişim Tarihi: 09.04.2022: https://kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/kulturenvanteri/eski-deri-fabrikasi-sirket adresinden alınmıştır

Uçar, M. (2019). Bir Endüstri Mirasını Kente Kazandırmak: Boğaziçi Üniversitesi Gözlükule Kazısı Araştırma Merkezi. *Mimarlık 408, 1*(3), 34-37.

Usun, Ç., ve Dinç, Y. (2020). Sabun Üretimi Bakımından Kent Kimliği ve Sabunhanelerin Endüstriyel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi: Antakya Örneği. *Coğrafya Dergisi*(40), 149-162.

Uysal, M. A. (2021). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerine Göre Burdur Vilayetinin Ekonomik Yapısı (1925-1929). *Tarih ve Gelecek Dergisi, 7*(1), 62-80.

WowTurkey Web Sitesi. (2022, 7 18). Ulaş Çırçır Fabrikası Resmi. Erişim Tarihi: 16.05.2022: http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=7712955 adresinden alınmıştır

WowTurkey Web Sitesi. (2022, 8 1). Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası Resmi. Erişim Tarihi: 25.07.2022: http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=155167 adresinden alınmıştır

WowTurkey Web Sitesi. (2022, 7 24). Adana Çimento Fabrikası Resmi. Erişim Tarihi: 13.06.2022: http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=6519315 adresinden alınmıştır

Yücel, F. (2015). *Cumhuriyet Türkiyesi'nin Sanayileşme Öyküsü.* Ankara: İşkur Matbaacılık Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Burcu Yağmur TOSUN

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2022	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
Ls.	2017	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Mühendislik Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı
Lise	2012	Naim Atakaş Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2021 - ...	Mimar, ABMA Restorasyon
2020 - 2021	Mimar, DVG Mimarlık
2017 - 2018	Mimar, Armet Mimarlık

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*
2017 -	Üye: Mimarlar Odası

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	*Burs/Ödül*
2020	Maltepe Üniversitesi, %100 Burslu Tezli Yüksek Lisans Eğitimi
2017	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Onur Belgesi